67
1994

metmenys

kūryba ir analizė

67/1994

metmenys

Vytautas Plukas
Santa Monica
California

Vytautas Plukas
Santa Monica
California

Alfonsas Nyka-Niliūnas, Vakarų žlugimas 3, Naktį skaitant *La chanson de Rolland* 4, Priešas 6, Rytmečio ceremonija 7, Vasaros vinjetė O 9, Rožė 10, Rudens sekmadienį 11, Reminiscencija 12, Dialektika 13 * *Tomas Venclova*, Penktieji laisvės metai 14 * *Marcelijus Martinaitis*, Sausio vidurnaktis 41 * *Nijolė Miliauskaitė*, ant permatomo storo ledo... 46, kvapai... 47, nesugrįžai... 48, tankiai ir kruopščiai... 50 * *Leonidas Donskis*, Kalbos įkalinta kultūra 51 * *Charles Baudelaire (vertė A. Nyka-Niliūnas)*, Le spleen de Paris 84 * *Kęstutis Navakas*, Erozija 119, Nuolatinė deportacija 120, Vienas iš 121, Literatai 122, Jie 124 * *Kostas Ostrauskas*, Gaidžio teismas 125 * *Algimantas Valantiejus*, Modernusis lietuvių nacionalizmas: II 137 *

Marija Gimbutienė: prie giliųjų Europos šaknų, *Alina Staknienė* 161 * Tarp istorijos ir gyvenimo menų, *Artūras Tereškinas* 167 * Vakarų samprata Lietuvos jaunimo galvosenoje, *Vytautas Adomaitis* 77 * Nuo Kinijos iki Vakarų, *Algis Mickūnas* 188 *

Lietuvos
Nacionalinė
M. Mažvydo
biblioteka

Dailės darbai: Nora Aušrienė 76-83 * Stasys Eidrigevičius 40 * Pranas Gailius 118 * Yves D. Papin, *Le coq: Histoire, symbole, art, littérature* (Paris: Éditions Hervas, 1993 136 *

VAKARŲ ŽLUGIMAS

ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS

Žiemos ir sniego kvapas
Perveria bežadžio laiko
Uždangą, ir aš grįžtu
Prie negyvenamos vienatvės durų.

Kaip aš būsiu tobulas,
Jei mus pasaulis girdė ir maitino
Kitų netobulybės
Duona ir vynu?

Bet mirė šventės pradžią
Skelbdavęs trimitas. Laiko suėstoj
pasąmonės lentynoj
Vien pralaimėjimų trofėjai.

Nieks nebenukreips
Neperbrendamos kraujo upės
Su žuvusių ideologijų kolosų
Griuvėsiais mūsų dvasioj.

Viskas pelenai —
Burnoj ir akyse.
Viskas be prasmės kaip tavo
Šalta ranka, mėginanti atstumti
Sunkų karsto dangtį,
Abuoją kaip žiema.

Baltimore, 1994.IV.25

NAKTĮ SKAITANT
LA CHANSON DE ROLAND

Nešk mane, Veillantif, nesustok! AOI.
Nejaugi aš sapnuoju? Nešk, kur po alksniais
Su raganos šluotom viršūnėse guli
Kruvinomis krūtimis naktis (Rolandui
Plyšo smilkinys); kur lapė loja
(Jau greit ims švisti) šaltą žiemos rytą;
Kur palaidais plaukais mergaitė joja mėnesienoj
Ir gibelino veidu Princas brenda parugėm.

Nešk mane, Veillantif, nors ir sužeistas, ten,
Kur blausią dieną abejingai pasitinka, AOI,
Baltos naktys ir trukmės pradžios sprogimo
(Gedėkite! Rolandas miršta po Roncevaux pušim!)
Post mortem *nuosėdos; kur bėgančius keliu*
Šešėlius seka įkandin herojų vėlės,
Kryžiai ir namai; kur senė su Ensoro
Kauke ir plačiu gelte dažytu sijonu
Rėkia siekiančiai kažką iš jos atimti bendrei: —
Atstok, tu pikčiuviene nematyta! —

Nešk mane, Veillantif, kur vienakė ugnis
Plevena ir vandenys šniokščia lomoj ir kur mes,
Sudeginę namus, ilgai nuogi gulėjom
Ant pašalui dar neišėjus dygstančios žolės
(Imperatorius joja į slėnį; liekni prancūzai
Nusėda nuo žirgų. Bet per vėlai) ir įvyko
Pirmas mūsų prisikėlimas lyjant. (Mes tada
Dar nemokėjime nei mirti, nei gyventi;
Tu man tada sakei, kad būčiau tyras
ir šaltas kaip vanduo balandžio naktį
Ir neišduočiau dar gyvų žaizdų). AOI.

Baltimore, 1994

PRIEŠAS

Dabar aš tau rašau, kad atsimintum
Mūsų nevilti (nes tu žinai,
Kaip buvo mums sunku nemirus prisikelti):
Ir vėl laisvi! Vėl visos mūsų gatvės
Ir aikštės šauniai pasipuošę
Gyvų ir mirusių tikrų ir netikrų herojų
Graudžiai skambančiais vardais.

Ilgai teriojęs priešas išsikėlė,
Palikdamas tuščias kareivines už miesto
Su daugelio iš mūsų išmintingai
Garbintų dievų emblemom vartuose; be tikslo
Klaidžiojančias jam parduotas mūsų sielas;
Nedraugiškus namus ir sudaužytus
Žaislus skurdžioj kiemų žolėj. Iš miško
Sugrįžes Pranašas vėl šaukia: Laisvė!

Bet kaip dabar gyvensime be priešo?
Ir kuo nuo šiol pateisinsime savo
Silpnybes? Kaip atrodys mūsų
Dorybės be jo ydų? Priešo
Dabar reikės ieškoti savyje.
Lig šiol jis savo nedorybėm
Diktavo mums moralės normas
Ir mes patys ilgą laiką egzistavom
Vien tik palyginant su juo.

Galbūt
Iš tikro mes mylėjom savo priešą?

Baltimore, 1992.XII.12

RYTMEČIO CEREMONIJA

Tamsi Madona sužalotu veidu,
Medinių angelų ir faunų apsupta,
Tyliai nusileidusi nuo sienos,
Sustoja upėj ant velėjamo akmens, —
Ir žalias skrybėlėtas
Raudono šilko kojinėmis paukštis —
Alksnyno Le Roi Soleil —
Lydimas juodų strazdų įžengia
Į ryto katedros auksinę navą.

Baltimore, 1990. IV.17

VASAROS VINJETĖ O

Ant kelio ėmė kristi šiltas
Geometriškas lietus. Po tiltu
Stovėjo du arkliai. Prie tavo
Suknelės varnalėšų segės,
Pakibę už plaukų kaip Absalonas,
Ir usnių apdraskyti keliai degė
Piktam vidudienio žaizdre.

Baltimore, 1986

ROŽĖ

Rožė tarp mirusių pirštų
Išdavė mums, kad salos ilgesys
Tau buvo tūkstantį kartų didesnis
Už kontinento ilgesį ir kad lig šiol
Tu vis dar tebegimsti
Ir mes dar vis tebemirštam.

Washington, 1987

RUDENS SEKMADIENĮ

Rudens sekmadienį, palikęs vienas,
Aš sekdavau, kaip neturėdamos ką veikti
Gražeiviškos kaliausės, visos išsipuošę
Krautuvių prekylangiuose manekenų
Nešiojamais madingais rūbais,
Su vėjuj plevėsuojančiais kaklaraiščiais,
Būriuodavosi tuščiose pakluonių
Ražienose ir padrikom margom govėdom
Traukdavo į miestą. Aš ir dabar
Atsimenu jų klegesį; ir kaip jos pamažu
Ištirpdavo orfistinio rudens peizažo
Tūrių, spalvų ir linijų chaose.

Baltimore, 1994

REMINISCENCIJA

Ta kolosališka tylos ir sniego,
Krintančio į veidą iš dangaus, melodija
Utenoje, Bažnyčios gatvėj temstant,
Skamba, šaukdama mus į beprasmį teismą,
O akys ir langai su kryžiais, nesulaukę
Išsivadavimo, kaip aš, užnuodyti
Mūsų pačių išsiauginto Dievo žodžiais:
Mes jiems nepadavėmė nė akmens!

Baltimore, 1989.I.17

DIALEKTIKA

Aš taip kasdien be paliovos
Aiškinuosi, ar kada ištrūksiu
Iš nesuprantamų hieroglifų pabaisos
Gorgonos veidu, ir galvoju:
Vis dėlto laimingas
Žmogus tas Gregor Samsa!

Baltimore, 1993

PENKTIEJI LAISVĖS METAI

TOMAS VENCLOVA

Vasario šešioliktosios ir kovo vienuoliktosios aktai turi nemažai bendro. Abu jie buvo paskelbti dar okupacinėmis sąlygomis. Svetimos valstybės, užėmusios Lietuvą — pirmuoju atveju Vokietija, antruoju Tarybų Sąjunga — varė su jos visuomene painų žaidimą. Sąjūdis ir jo vadovybė, kaip anuomet Lietuvos Taryba, pradžioje veikė su okupacinės valdžios žinia ir netgi su tam tikru jos pritarimu. Siekdamos savo tikslų, anaiptol nesutampančių su Lietuvos interesais, okupacinės galybės nesipriešino ribotai lietuvių savivaldai, tačiau buvo griežtai nusistačiusios prieš visišką krašto savarankiškumą. Abiem atvejais laisvėjimo procesas greitai pasidarė nebekontroliuojamas. Žaidimą laimėjo Lietuva, kurios vadovai geriau už savo priešininkus numatė įvykių raidą ir sugebėjo vykusiai panaudoti okupacinės valdžios vidinius prieštaravimus bei silpnybes. Beje, reikia pasakyti, kad 1988-90 metais į laisvėjimo vyksmą buvo žymiai labiau įsitraukusios masės, kurios stūmė į priekį ir Sąjūdžio vadovus; 1917-18 metais, bent ligi savanorių dalinių susiformavimo, kova už nepriklausomybę buvo veikiau elito reikalas. Griuvus okupacinėms galybėms, Lietuvos suverenitetas iš formaliai

paskelbto idealo virto faktu. Pirmuoju atveju tam prireikė devynių mėnesių, antruoju — septyniolikos. Istoriko požiūriu tai ne toks jau didelis skirtumas, nors amžininkas jį, be abejonės, junta: tarp 1990 metų kovo ir 1991 metų rugpjūčio mums nepakenčiamai prailgdavo kiekviena para.

Šiandien nuo kovo vienuoliktosios praslinko jau puspenktų metų, taigi įdomu palyginti dabartinę Lietuvą su Lietuva 1922 metų rugpjūčio pradžioje, kai buvo praėję ketveri metai su puse po vasario šešioliktosios. Kaip tada atrodė mūsų valstybė? Visai neseniai buvo baigęsi nepriklausomybės karai su bolševikais, bermontininkais ir lenkais. Vilnius buvo prarastas, o Klaipėda dar neprijungta. Steigiamasis seimas ką tik buvo priėmęs konstituciją (beje, vienų krikščionių demokratų balsais — kitos partijos balsavo prieš ją). Gana pamažu vyko žemės reforma. Dar nebuvo įvestas litas. Lietuva jau buvo įstojusi į Tautų Sąjungą, bet iš didžiųjų santarvės valstybių ją buvo pripažinusi tik Amerika: Anglija, Prancūzija, taip pat Vatikanas dar delsė. Prezidento pareigas ėjo Steigiamojo seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis. Kazimieras Grinius vadovavo Kauno savivaldybės medicinos ir sanitarijos skyriui, o Antanas Smetona nėjo jokių valstybinių pareigų ir glaudėsi Maironio bute, redaguodamas tautininkų laikraščius, už kurių aršesniuosius straipsnius susilaukdavo ir pabaudų.

Šis palyginimas kalba veikiau dabartinės Lietuvos naudai. Šį kartą neturėjome nepriklausomybės karų, ir tai, be abejo, gera. Ne tik todėl, kad karuose žūva žmonės ir materialinės vertybės, bet dar dėl vienos priežasties: Lietuvos kariuomenė juose buvo įgijusi ypatingą prestižą, kurį kartais panaudodavo anaiptol ne demokratijos labui. Dabar tokio pavojaus turbūt nėra. Vietoje rimtų teritorinių problemų turime tik anekdotišką ginčą su Baltarusija dėl Adutiškio stotelės. Lietuvai priklauso Vilnius ir Klaipėda, į kuriuos šiandien niekas kitas nepretenduoja (taip pat ir gyventojų sudėties

požiūriu jie yra virtę lietuviškais miestais). Tarptautinė Lietuvos padėtis, mano manymu, geresnė, negu bet kada dvidešimtajame amžiuje, ir nėra galybių, kurios jai grėstų (Lietuvos dešinieji kursto paniką dėl tikrų arba tariamų Rusijos ar Lenkijos kėslų, bet tai tėra politinis žaidimas, kurį paanalizuosiu kiek vėliau). Reformos vyksta sunkiai, su ekscesais, bet vis dėlto vyksta.

Tačiau nestinga ir blogybių. Ekonominė krizė yra turbūt gerokai sunkesnė, negu anuomet. Jeigu 1922 metais buvo persidalijama nuosavybė, dabar keičiasi patys nuosavybės santykiai, o tai kur kas painesnis, rizikingesnis, mat beprecedentinis vyksmas. Visuomenė poliarizuojasi turto ir gyvenimo lygio atžvilgiu. Esama pavojaus, kad Lietuva gali virsti kleptokratija, à la daugelis Afrikos ir Lotynų Amerikos valstybių, nors gal tas pavojus ir ne toks didelis, kaip karščiuodamiesi tvirtiname. Kraštas kur kas labiau urbanizuotas, negu pirmosios nepriklausomybės laikais — atseit, jam reikia ir naftos, ir dujų, ir daug ko kito, ko Lietuva neturi. Tarybiniais laikais tuos dalykus gaudavome beveik veltui, bet mokėdavome už juos laisve; dabar, ačiū Dievui, turime laisvę, bet mokėti reikia ir reikės valiuta, o tam Lietuva nelabai pasirengusi. Lygiai taip pat ji nėra pasirengusi atsisakyti urbanizacijos ir grįžti į „žaliąjį kaimą", nors apie tai vienas kitas lietuvių ideologas gal ir pasvajoja. Toks grįžimas į prieškarinę epochą paprasčiausiai neįmanomas. Žodžiu, paaiškėjo, kad nepriklausomybė — ne šventė, o sunkus ir, svarbiausia, brangiai kainuojantis dalykas, reikalaująs nuolatinio jėgų įtempimo. Ar mums tai patinka, ar ne, prie to reikės priprasti.

Prastai atrodo ir kultūrinė padėtis. Tiesa, kultūros infrastruktūra kur kas labiau išplėtota, negu 1922 metais. Nebereikia tuščioje vietoje kurti universiteto, teatrų, muziejų, yra kinas ir televizija. Bet visa, ką turime, tolydžio smunka, vos ne vos vegetuoja. Prieš atgaudama nepriklausomybę,

Lietuva pergyveno tam tikrą kultūrinį pakilimą — kaip beveik visuomet būna prieš revoliuciją. Panašiai buvo ir anuomet: laikotarpis tarp spaudos atgavimo ir 1918 metų buvo itin gyvas ir kūrybiškas. Bet jo vaisiai subrendo kaip tik nepriklausomybės pradžioje. Tada beveik vienu metu pasirodė tokie esminiai mūsų literatūros tekstai, kaip Vaižganto *Pragiedruliai*, Krėvės *Šiaudinėj pastogėj*, Žemaitės *Autobiografija*, Šatrijos Raganos *Sename dvare*, Maironio *Jūratė ir Kastytis*; Balys Sruoga įpusėjo simbolistinį, o Kazys Binkis pradėjo futuristinį perversmą poezijoje; nemažiau reikšmingi buvo kitų kultūros sričių, pavyzdžiui, teatro poslinkiai. Šiandien, rodos, nepastebime nieko panašaus: priešingai, tai, kas vyko tarybinių laikų pabaigoje, dažnam atrodo prarastasis rojus.

Tai, kad dabartinėje nepriklausomoje Lietuvoje stinga ryškių kultūros fenomenų, gali sukelti liūdną įtarimą: gal okupacijos laikotarpio kūrybinis proveržis, kuriuo visi — tiek krašto gyventojai, tiek išeiviai — buvome pratę žavėtis, nebuvo toks esmingas? Gal jis buvo veikiau paviršutinis, tariamas, nesukūręs tradicijos ir pamato, kuriuo laisvės sąlygomis galėtume remtis?

Bijau, kad taip iš dalies ir yra. Bet čia dera plačiau pakalbėti apie šių dienų lietuviškojo mentaliteto ydas bei ribotumus.

Jeigu yra vienas sąmonės bruožas, kuris jungia praktiškai visus dabartinius lietuvius — tai kategoriškas nacionalizmas. Jei paklaustum dabartinės Lietuvos inteligentą, koks buvo blogiausias tarybų valdžios bruožas, tikriausiai devyniasdešimt devyni, o gal ir šimtas procentų atsakytų — rusifikacija. Tuo tarpu reikalas yra sudėtingesnis. Rizikuoju papiktinti beveik visus, bet pasakysiu, kad rusifikacija po Stalino epochos tarybų valdžiai — bent jau Lietuvoje — nustojo būti prioritetinis uždavinys. Ji buvo palikta savieigai, tolimai perspektyvai (net jei kada ne kada pasitaikydavo

isteriškų ir nelabai sėkmingų rusifikacinių kampanijų). Dera žvelgti tiesai į akis: jeigu Maskva rimtai būtų norėjusi per trumpą laiką sunaikinti lietuvių tautą ir kalbą, tai būtų ir sunaikinusi — metodų ir galimybių tam buvo per akis. Tikras naikinimas vyko tik ligi 1953 metų. Po to jau pasidarė įmanoma rusifikacijai priešintis. Mūsų inteligentija, gal net pirmiausia ta, kuri labiausiai kolaboravo, ta kova didžiuojasi ir mato čia savo egzistencijos pateisinimą. Bet kova nebuvo itin sunki. Stalinui mirus, ji jau negrėsė kalėjimais ir Sibiru — grėsė nebent šiltos vietos praradimu, ir tai nevisada.

Tarybinė politika buvo kitokia ir klastingesnė: sukurti naujoviškų inteligentų sluoksnį (Leonidas Donskis jį vadina mandarinais), kalbantį lietuviškai ir neatsisakantį tautinių ambicijų, bet valdžios išlaikomą, nuo jos priklausantį, giliai oportunistinį, ergo sovietizuotą. Tam sluoksniui buvo leidžiama pažaisti lietuviškais simboliais ir tradicijomis, netgi imtis šiokios tokios frondos — žinoma, neperžengiant ribų. Jas peržengę virsdavo disidentais, su kuriais būdavo nedelsiant susitvarkoma — ir ne kas kitas, o toji tautiškai tarybinė inteligentija juos pirmoji pasmerkdavo. Anot minėtojo Leonido Donskio, mandarinai „ilgainiui prarado ne tik nors kiek griežtesnius ir artikuliuotus profesionalumo kriterijus ir savikritikos galią, bet ir apskritai nors kiek aiškesnę vertybių ir idealų hierarchiją".

Ar jie to norėjo, ar ne, ar suvokė, ar ne, šie kultūrininkai palaikė tarybų valdžią, lygiai kaip ir ji juos palaikė, užtikrindama palyginti ramų gyvenimą, dažnai net pagardintą jausmu, kad esi tikras lietuvis, opozicionierius, bohemininkas ir taip toliau. Kartais jie tą valdžią netgi truputį ardė, bet žymiai smarkiau jį ardė juos — honorarais, premijomis, garbės vardais ar šiaip įvairiais, griežtai pagal nuopelnus dalijamais patogumais. Prie tų patogumų priklausė ir populiarumas liaudyje, kuriuo totalitarinei sistemai nėra sunku manipuliuoti. Šių kultūrininkų paslaugoms buvo infrastruktūra,

gerokai išpūsta palyginus su tikrais nedidelio krašto poreikiais. Tarybinėje respublikoje turi nuolat gausėti knygų tiražai, didėti teatrų lankomumas, augti kino pramonė — vis vien, ar tos knygos, spektakliai, filmai turi ką pasakyti, ar neturi (geriausia, žinoma, kai neturi). Tai juk rodo socialistinės sistemos pranašumą ir užkerta kelią šmeižtams, kad nacionalinė kultūra slopinama. Nesunku surasti pinigų infrastruktūrai, kada visos pajamos sukauptos valstybės rankose, ir nesunku užtikrinti didžiulį kiekį žiūrovų bei skaitytojų — juk žmonės beveik niekam kitam negali išleisti savo santaupų, be to, gaudyte gaudo meno veikaluose kad ir menkiausias laisvės apraiškas, nes kitur tų apraiškų tikrai nėra.

Iš esmės Lietuvoje buvo tik trijų rūšių inteligentai: minėtieji mandarinai, prisitaikę prie sistemos, besimurdantys savitarpio pagyrų, intrigų ir asmeninių konfliktų pelkėje, netekę kritikinės kontrolinės funkcijos savo visuomenės ir savo pačių atžvilgiu, tačiau įsitikinę, kaad jie yra kultūros nešėjai ir kovotojai už lietuvybę (juo labiau kad valdžia juos kada ne kada trupučiuką pabardavo ar pacenzūruodavo); senojo tipo tautiniai veikėjai, vegetuojantys visuomenės paraštėje, ištikimi tarpukario Lietuvai, kuri jiems buvo absoliutus ir neginčijamas idealas; ir negausūs pogrindininkai, dažniausiai partizanų epochos nuolaužos, kuriems nestigo atkaklumo, bet stigo savarankiško mąstymo (bet koks nukrypimas nuo ankstyvojo pokario mentaliteto ir žodyno jiems buvo tolygus tautinei išdavystei). Pasitaikydavo, žinoma, tarpinių atvejų. Nemaža dalis senojo tipo tautinių veikėjų šliejosi prie mandarinų, nors paprastai išsaugodavo kiek daugiau padorumo; kita, ne tokia pastebima jų dalis laikėsi arčiau pogrindžio. Reikia pasakyti, kad visos trys grupės, įskaitant mandarinus, padarydavo kai ką pozityvaus.

Panašios trys formacijos buvo būdingos kone kiekvienai centrinės ir rytų Europos šaliai, bet kitur jos neaprėpdavo viso intelektualinės visuomenės spektro. Ko Lietu-

voje katastrofiškai trūko — tai Vaclavo Havelo, Adamo Michniko, Janošo Kišo formacijos: žmonių, kurie neitų į kompromisus, turėtų disidentinės veiklos patirtį ir tuo pačiu metu gebėtų kritiškai įvertinti ne tik totalitarinę sistemą, bet ir savąją tautinę tradiciją su visais jos privalumais ir silpnybėmis. Jei Čekijoje, Lenkijoje, Vengrijoje (iš dalies ir Rusijoje) jie sudarė stiprų sluoksnį, kuris esmėje ir lėmė komunizmo žlugimą, tai Lietuvoje — tiek „matomos" inteligentijos, tiek ir disidentų tarpe — jų buvo geriausiu atveju vienas kitas. (Kiek daugiau jų galėjai surasti išeivijoje, bet išeivių įtaka kraštui, deja, paprastai būna ribota). Havelo-Michniko-Kišo formacija suprato komunizmo fenomeną plačiau ir giliau, negu lietuvių intelektualai, kurie paprasčiausiai tapatino komunizmą su Rusija. Beje, tos formacijos žmonės palaikė savo tarpe ryšius, toli išeinančius už tautinės valstybės ribų: Lietuva į tą ryšių tinklą praktiškai nebuvo įsijungusi.

Griūvant komunizmui, tautinis jausmas trumpam nušlavė visuomeninius ir asmeninius skirtumus ir lėmė įspūdingą vienybės proveržį, kuris išvedė Lietuvą į savarankišką būtį. Šiame proveržyje dalyvavo — ir beveik vienu balsu kalbėjo — visos trys inteligentų formacijos. Dažnam mandarinui tai buvo šviesiausioji ir autentiškiausioji gyvenimo valanda, už kurią jam dera daug atleisti. Bet tai valandai praslinkus, brandžios europinės, kosmopolitinės orientacijos stoka pasidarė skaudžiai juntama.

Anatol Lieven yra teisingai pasakęs: lietuviai ir kiti baltai nori įsijungti į Europą, bet ne į tą, kuri egzistuoja dabar, o į tą, kuri egzistavo ketvirtajame dešimtmetyje, tą akimirką, kai Baltijos kraštai prarado nepriklausomybę. Aną Europą jie prisimena, o naujosios paprasčiausiai nepažįsta, nes labai ilgai buvo izoliuoti nuo Vakarų. Kada jiems tenka susidurti su dabartinėmis vakarietiškomis mąstymo struktūromis, jie nustemba, neretai pasipiktina. Baltų išsvajotoje Europoje genties, etnoso, tautinės valstybės interesas yra pirmoji ir neginčijama vertybė.

Kad ir paradoksalu, toji prieškarinė Europa, kuri baltams atrodo idiliška, iš tikrųjų buvo labai pavojinga ir netgi pražūtinga vieta mažosioms tautoms. Nevaržomas tautinis egoizmas — ir ne tik jo kraštutinė apraiška, nacizmas, bet ir švelnesnės formos — nuolat grėsė karais, aneksijomis, nesibaigiančiais žemių persidalijimais. Laimė, ta Europa (jei neskaitysime Balkanų) jau yra praeityje. Laisvės ir demokratijos sąlygomis, kurios į vakarus nuo Elbės vyrauja jau penkiasdešimt metų, paaiškėjo, kad etniškumą dera gerbti, bet esama ir svarbesnių už jį dalykų. Būna atvejų, kada etninis ir valstybinis interesas turi nusilenkti universaliam interesui (kas tautai galų gale išeina tik į naudą). Tasai, kuris renkasi tautinį egoizmą, turi suprasti, kad tuo pačiu suteikia teisę jį pasirinkti ir kitiems. O tada jau tenka prisiimti atsakomybę už pasekmes, kurios vargu ar bus malonios.

Tautinio identiteto pojūtis ir baimė dėl pavojų, kurie tam identitetui iškyla, yra stipri, autentiška ir visiškai teisėta emocija; bet reikia laiko ir ramybės, kad ji pradėtų reikštis civilizuotomis ir atsakingomis formomis. Deja, Lietuvai (kaip ir Latvijai su Estija) to laiko ir ramybės nebuvo duota. Tautos, kurios ilgai negalėjo pačios spręsti savo reikalų ir likimo, jautėsi ir tebesijaučia giliai pažemintos. Nenuostabu, kad jos bando kompensuoti skriaudą, atsigriebti — pirmiausia buvusių skriaudėjų, bet neretai ir kitų sąskaita. Esti psichologinis dėsnis: nei vienai tautai negana lygybės su kitomis — ji nori būti lygesnė už kitas. Tą suprantamą, bet nelabai konstruktyvų norą demokratijos sąlygomis galima ir reikia kontroliuoti. Tačiau mūsų pašalyje to daryti beveik niekas nėra linkęs.

Atsimenu, kaip Lietuvoje prieš keletą metų mane pritrenkė neslepiama panieka, su kuria buvo kalbama apie gagauzus. Moldavai buvo laikomi sąjungininkais, drauge su mumis besivaduojančiais iš rusų jungo: bet gagauzai, kurie savo ruožtu bijo moldavų ir reikalauja iš jų kažkokių teisių?

Kokias teises gali turėti ta niekinga tautelė, kalbanti kažkokiu pusiau turkišku žargonu? Lygiai tas pat su abchazais ir osetinais, kurie kliudo vaduotis iš rusų Gruzijai. Kada sakydavau, kad gagauzų, abchazų ir osetinų požiūriu atsiduriame nei kiek negeresnėje pozicijoje, kaip ta, kokią mūsų atžvilgiu užima rusų šovinistai, man būdavo atkertama: „Na, čia visai kas kita. Mes — vakarietiška tauta, o čia kažkokie puslaukiniai, rusų manipuliuojami". Ką į tai beatsakysi? Rusų šovinistai lygiai taip pat vadino mus fašistais, kuriais manipuliuoja Vakarų radijas. O juk neįmanoma jokia grupe manipuliuoti, jeigu ji nepatiria realių pavojų ir problemų, kurios tą manipuliavimą palengvina.

Su tokiu psichologiniu bagažu Vakaruose atrodome grynas nesusipratimas. Mūsų mąstymo įpročiai ne be pagrindo vertinami kaip apgailėtina retrogresija. Tuo tarpu dažnas mūsų inteligentas tvirtina, kad teisūs esame būtent mes ir tiktai mes. Girdi, Europa per tuos penkiasdešimt metų prarado kažką labai svarbaus. Mes ją galime — ir turime — pamokyti, kas yra tikras tautiškumas. Mes nusimanome apie tuos dalykus daug daugiau, nes visada buvome ir esame būtinosios ginties situacijoje.

Kai dėl būtinosios ginties, tai čia niekas nėra paprasta. Serbai, pavyzdžiui, teisina savo elgseną Kroatijoje ir Bosnijoje kaip tik būtinąja gintimi (tą patį daro ir jų oponentai). Kalbant apie gintį, dera suprasti kad ji nėra tolygi išankstiniam nepasitikėjimui „svetimaisiais", paniekai ir pasipūtimui. Jeigu jos tikrai prireikia, ji turi būti santūri, rami ir neagresyvi — kaip tai buvo sausio tryliktąją dieną. Be to, man rodos, po Stalino mirties Lietuvoje reikėjo ginti jau ne tiek lietuvių kalbą ar fizinę egzistenciją, kurios nebebuvo kraštutinės grėsmės situacijoje, kiek sveiką protą ir asmeninį orumą — o tie dalykai, deja, nekiekvienam rūpėjo.

Autentiškas, šiuolaikinis tautinis mąstymas turi būti atsakingas, atsižvelgiąs į kitų interesus, palankus ir rūpestin-

gas mažumoms (neduok Dieve jas nuo savęs atstumti — ne vieną šalį tai nuvarė į pražūtį). Dabartinė Europa yra suvokusi, kad normalioje valstybėje negali būti „lygių" ir „lygesnių", ir kad pilietinėje visuomenėje etniškumui — ne tik savam, bet ir svetimam — turi būti rodoma pagarba. Kaip tik į tokią Europą, mokančią derinti internacionalumą su regionalizmu, ir turime įsijungti. Yra, tiesa, ir kita Europa — dešinioji, mirtinai bijanti „svetimųjų", deginanti jų būstus ir niekinanti kapus, paveldėjusi iš prieškarinės epochos tai, kas joje buvo blogiausia. Deja, pastaruoju metu ta Europa stiprėja. Tačiau turiu vilties, kad ji nelaimės, ir tikiu, kad mes išvengsime pagundos prie jos prisidėti.

Kultūrininkui, dargi emigrantui, gal derėtų apsiriboti šiais bendrais samprotavimais ir per daug nesigilinti į konkrečią politiką. Bet būdamas Lietuvos pilietis (prieš dvi savaites pagaliau gavau lietuvišką pasą), manau, kad turiu teisę — ko gero, net pareigą — užsiminti ir apie ją. Beje, nesugebėjimas intelektualiai susidoroti nei su nesena Lietuvos praeitimi, nei su jos dabartimi — ne tik kultūrininkų, bet ir politikų nelaimė. Ir, šiaip ar taip, kultūra dažnai, nors ir netiesiogiai siejasi su politika.

Lietuvos politinį gyvenimą lemia dviejų jėgų — LDDP ir Tėvynės Sąjungos, ar netgi dviejų asmenybių, Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio priešprieša. *Tertium non datur* — bent jau įžiūrimoje ateityje. Kad ir liūdna pripažinti, liberalui neįmanoma susitapatinti nei su pirmuoju, nei su antruoju lietuvių visuomenės sparnu.

LDDP jungia daugiausia tuos asmenis, kurie okupacijos metais buvo oportunistai. Reikia sutikti su Algirdu Brazausku, kad komunistų jų tarpe beveik nerasi. Lietuvos komunistų partijoje, išmirus senajai Antano Sniečkaus kartai, jų tikrai buvo ne daugiau kaip trys procentai, ir tie patys šian-

dien yra už Lietuvos ribų arba Lukiškių kalėjime. Komunizmui atgimti Lietuvoje, Rusijoje ar kur kitur Europoje nėra nė mažiausios galimybės. Labai lengva atsakyti į Landsbergio pamėgtą retorišką klausimą: „Komunizmas mirė, bet kas matė jo lavoną?" Lavono iš tikrųjų niekas nematė, nes komunizmas paprasčiausiai subyrėjo į dulkes. Tos dulkės dar tamsina orą ir kliudo alsuoti, jos yra įsiskverbusios į daugelio (beje, lygiai kairiųjų ir dešiniųjų) psichiką, bet jos lieka dulkėmis.

Buvusieji Lietuvos komunistai beveik be išimties netikėjo nei marksizmu, nei pasauline revoliucija, o jau vyresniajam broliui turėjo nei kiek negeresnių jausmų, kaip Lietuvos gyventojų dauguma. Tačiau jie buvo puikiai prisitaikę prie esamosios situacijos ir nemanė, kad ji gali greitai pasikeisti, taigi vardan savo gerovės, o iš dalies (bent jau savo pačių akyse) „vardan tos Lietuvos", prisiekinėjo ištikimybę marksizmui ir vyresniajam broliui, kartais vykdydami, kartais kiek sabotuodami jo įsakymus. Su jais maždaug sutapo inteligentai mandarinai, kurių dauguma priklausė partijai ir netgi jos viršūnėms.

Pastaruosiuose rinkimuose Lietuvos žmonės palaikė LDDP, ir iš visko atrodo, kad aiški dauguma ją ir toliau palaiko — aktyviai ar pasyviai, kitas klausimas. Mat, dauguma įžiūri joje savo pačių atvaizdą. Eilinis lietuvis nebuvo nei tikintis komunistas, nei disidentas: kažką dirbo, kažkur tarnavo, bandė sudurti galą su galu, o jei pavyks, šiek tiek prasigyventi, lenkėsi tiems, kuriems buvo liepiama lenktis, o jo rezistencija ribojosi tuo, kad jis patylomis paniurnėdavo „prieš ruskį" ir pasižavėdavo Justino Marcinkevičiaus *Mindaugu*. Žodžiu, elgėsi kaip beveik visi LKP nariai, net jeigu partijai ir nepriklausė. Yra paplitęs ir, rodos, LDDP specialiai platinamas posakis, kad Lietuvoje „visi kolaboravo ir visi buvo rezistentai". Jame, deja, yra tiesos. Derėtų tiktai prisiminti, kad kolaboravo vis dėlto ne šimtas procentų — buvo politkalinių ir kitokių asmenų, kurie išsiversdavo be

kompromisų. Taip pat derėtų prisiminti, kad kolaborantų tarpe būta pirmūnų ir dvejetukininkų. Man dvejetukininkai vis dėlto kiek simpatingesni už pirmūnus.

Taigi LDDP ryškiai paženklinta cinizmo ir amoralaus pragmatizmo antspaudu. Tiesa, tvirtinimai, kad ji veda Lietuvą į Maskvos glėbį, priklauso paranojos ar, tiksliau, politikavimo sferai. Nedera ieškoti sąmokslų. KGB „scenarijų" ir kitokių baisenybių ten, kur viską galima paaiškinti paprastesniu būdu. Maskvos globa LDDP nereikalinga, be tos globos šimtą kartų patogiau. Bet yra pakankamai priežasčių, kad su LDDP nesitapatintum.

Antrasis politinės visuomenės sparnas — Tėvynės Sąjunga — išreiškia veikiau senosios tautinės inteligentijos ir pogrindžio pasaulėžiūrą. Vytautas Landsbergis, beje, yra vienas iš tipiškiausių tradicinės tautinės inteligentijos atstovų, nors ne tiek savo biografija, kiek genealogija. Tiesa, prie dešiniojo sparno yra prisidėję nemažai asmenų, atėjusių iš visai kitų sluoksnių; jų tarpe nestinga atsitiktinių ir abejotinų asmenybių. Tėvynės Sąjungoje ir jos paribiuose rodo didelį aktyvumą keli inteligentai, anksčiau priklausę prie jaunesniųjų, dar nevisai įsitvirtinusių mandarinų. Gal šitaip jie bando kompensuotis už kadaise rašytas *Vyrų vasaras* ir *Komunarų gatves*. Šiaip jau tas sparnas būtų simpatingesnis už LDDP. Bet politinė kova ir ypač pralaimėjimas rinkimuose jį pakirto tiek moraliniu, tiek intelektualiniu požiūriu.

Ypač skaudu stebėti Vytauto Landsbergio evoliuciją. Prieš trejus metus jis buvo teisėtai įgiję *pater patriae* statusą ir galėjo užimti Lietuvos istorijoje mažų mažiausiai tokią vietą, kaip Jonas Basanavičius. Deja, dera atvirai pasakyti, jog toje aukštumoje jis neišsilaikė ir savo statusą pats prarado. Šiandien Landsbergis baigia virsti tragikomiška figūra, primenančia ne Basanavičių ir netgi ne Antaną Smetoną, o veikiau Augustiną Voldemarą. Isteriškas vado kultas, kurį pučia dešinioji ir emigracinė spauda, jo padėtį dar pablogina.

Dešinieji pralaimėjo seimo ir prezidento rinkimus dėl daugelio priežasčių — pirmiausia turbūt dėl neraštingos ekonominės politikos, dėl psichologiškai suprantamo, bet praktiškai vargu ar pateisinamo noro kuo greičiau suvesti sąskaitas su komunizmu ir komunistais, o taip pat dėl Landsbergio asmeninių bruožų, kurių tarpe nepaskutinę vietą užima tuštybė. Po rinkimų jie nesugebėjo virsti konstruktyvia opozicija. Suprantama, kad LDDP — nemalonus partneris, bet jisai vis dėlto vykdo reformas, nors ir prastai, ir Lietuvos parduoti Maskvai ar kam kitam nesirengia. Tačiau dešinieji, atrodo, turi tik vieną tikslą — grįžti į valdžią bet kokiomis priemonėmis (ir tikriausiai nelabai nutuokia, ką darytų sugrįžę). Kova su LDDP, jų manymu, tokia svarbi, kad dėl jos galima rizikuoti Lietuvos gerove. Pavyzdys — rugpjūčio referendumas, ką tik patyręs fiasco. Kone visas pasaulis perspėjo Lietuvą, kad jame siūlomi sumanymai būtų ekonomiškai pragaištingi, tačiau dešiniesiems tai buvo nė motais. Kaip bebūtų, Lietuvos žmonės suprato, kad referendumas esmėje turi vienintelį tikslą — pakeisti vieną privilegijuotą ir korumpuotą nomenklatūrą kita, nebūtinai geresne. Tokiame referendume beveik septyniasdešimt procentų Lietuvos gyventojų nepanorėjo dalyvauti, ir protingai padarė. Tiesa, trisdešimt procentų vis dėlto yra Landsbergio „aukso fondas". Tai nemažai, bet vis dėlto ne dauguma, ir, svarbiausia, tas skaičius nerodo tendencijos didėti.

Reikia pasakyti, kad daugelis tų, kurie palaiko dešiniuosius, yra praeities žmonės — verta pagarbos, bet jau nykstanti ir, deja, anachroniška grupė. Surizikuosiu gramatinę metaforą: jei kairieji atstovauja *perfectum*, dešinieji stumia Lietuvą į *plusquamperfectum*, atseit, į 1939-40 metus. Tiesa, *plusquamperfectum* yra daug tauresnis už *perfectum*, bet Lietuvai vis dėlto reikia ne jo: reikia *futurum*, kurio Lietuvoje dar neatstovauja jokia politinė srovė. Ne kartą pastebėta, kad ekonominiu požiūriu dešinieji nelabai skiriasi nuo kairiųjų:

jie niekaip nenori skirtis su paternalizmu, valstybės globa ir taip toliau. O kartu jų siūlomas Lietuvos idealas atrodo miglotai. Tai pirmiausia senosios nepriklausomybės idilija — „laukas, kelias, pieva, kryžius, šilo juosta mėlyna". Nedera užmiršti to eilėraščio pabaigos: „gera čia gyvent ir mirti, gera vargt čia, Lietuvoj". Jei komunizmas lietuvį ko nors išmokė, tai to, kad vargti jis jau niekad nebenorės — nei Lietuvoje, nei kitur.

Jei kairiųjų diskursas neretai ciniškas, tai dešiniųjų diskursas ribojasi melodramatišku moralizavimu ir tolydžio primityvėjančiu patriotizmu. Distanciją, perspektyvą, santūrų analitinį požiūrį jame įžiūrėti sunku. Iš viso, palyginus su ta inteligentija, kurią turėjome 1922 metais, dabartinė, deja, atrodo gana žemažiūrė ir fanatiška. Straipsniuose ir atsišaukimuose, kuriuos rašo netgi žymūs kultūrininkai, nuolat peršamas nepakantumas, tautinis egoizmas ir apsupties mentalitetas. Manau, kad Lietuvai dabar to mažiausiai reikia.

Lietuviško diskurso ydos atsiliepia ir mūsų tarptautinei padėčiai. Apie tai Lietuvos piliečiui, kuriam rūpi savo krašto prestižas ir likimas, irgi pridera pasakyti keletą žodžių.

Dar prieš nepriklausomybės atgavimą esu rašęs apie lietuvių ginčus su rusais, lenkais ir žydais. Šie trys kaimynai dėl istorinių ir geografinių priežasčių mums visada bus svarbesni, negu, sakysime, skandinavai, į kuriuos Lietuvos politiką bandoma orientuoti. Laikas pasvarstyti, kaip atrodo tie įsisenėję ginčai šiandien.

Pradėkime nuo rusų, nes jie, ar mes to norime, ar ne, mūsų pašalyje yra svarbiausi. Gerai atsimenu tą metą, kai emigracijoje (ne tik mūsų, bet ir rusų) praktiškai niekas netikėjo, kad Gorbačiovo reformos turės kokių nors teigiamų pasekmių. Visi tvirtino, kad tai šėtoniškas planas Vakarams

apgauti, ir kad komunistinė Rusija, dar labiau sustiprėjusi, ryt poryt užgrobs Europą — ko gero, net Ameriką. Tada sakiau, kad „perestroika", priešingai, yra komunizmo silpnėjimo ženklas, ir tą silpnėjimą būtina panaudoti. Nesmagu girtis, bet šiuo atveju mano buvo teisybė. Sąjūdis, beje, „perestroiką" labai sėkmingai ir panaudojo. Šiandien vėl — emigracijoje ir pačioje Lietuvoje — niekas netiki, kad Rusija yra pasikeitusi. Surizikuosiu ir dabar ginti priešingą nuomonę.

Be abejonės, Rusijoje yra jėgų, kurios laiko baltų nepriklausomybę nemalonia aberacija ir mūsų kraštus mielai prisijungtų. Dabartinė Rusijos politika Baltijos šalių atžvilgiu turi aiškių spaudimo ir šantažo elementų, jau vien dėl to, kad Jelcinas, Kozyrevas ir kiti nuolat laviruoja, skaitydamiesi su tomis jėgomis. Bet nesunku pastebėti, kad *summa summarum* santykiuose su Rusija mūsų šalys palaipsniui laimi: kariuomenė vis dėlto išvedama, o nesutarimai dėl pilietybės nepasiekia grėsmingos ribos. Manau, kad taip yra ne vien dėl baltų atkaklumo ar Vakarų paramos, bet ir dėl pačios Rusijos vidinio kitėjimo. Labai svarbu tam kitėjimui nekliudyti, o jei tik įmanoma, jį netgi paspartinti.

Mūsų visuomenė Rusijos atžvilgiu yra nusistačiusi itin vienaprasmiškai. Dauguma nemato jokio skirtumo tarp Stalino ir Brežnevo, Brežnevo ir Gorbačiovo, Gorbačiovo ir Jelcino. Dešiniojoje spaudoje nuolat skaitome, kad Rusija kaip buvo, taip ir liko raudonas slibinas. Vytauto Landsbergio (ir ne tik jo) mėgiama teorija yra, kad komunizmas iš viso buvo tik rusiško imperializmo atmaina ar kaukė. Tas imperializmas, daugelio manymu, yra įgimtas Rusijos bruožas, kuris negali išnykti ar netgi sušvelnėti jokiomis aplinkybėmis. Visi faktai, kurie patvirtina tą nuomonę, kone džiaugsmingai fiksuojami ir plačiai aptariami, o tie, kurie jos nepatvirtina, laikomi bereikšmiais.

Pakitimai Centrinėje ir Rytų Europoje vertinami pagal tą pačią paprastą schemą. Rusija negalinti turėti nieko

bendro su Europa: tai pavojingas svetimkūnis, aziatiška, tautas ryjanti magma, kurią reikia griežčiausiai izoliuoti. Tai, kas įvyko, tiesiog reiškia, kad raudonasis slibinas nustumtas toliau į rytus. Siena tarp jo ir vakarietiškos demokratijos dabar eina jau ne Elbe, o kažkur prie Medininkų — štai ir viskas. Toliau demokratija niekada nepasistūmės.

Šis požiūris, man rodos, auga iš tų pačių šaknų, kaip ir kiti riboti požiūriai, kuriuos bandžiau šiame straipsnyje nagrinėti — būtent, iš mūsų izoliacijos nuo pasaulio ir sustingimo 1940 metų intelektualiniame lygmenyje. Jokia šalis negali savo užsienio politikos remti fatališkos ir neįveikiamos grėsmės pojūčiu. Vakarų valstybės to ir nedaro (nedarė netgi šaltojo karo laikais). Jų doktrina buvo, kad komunistinė ir imperialistinė Rusija anksčiau ar vėliau bankrutuos, ir jos nemažai padarė, kad priartintų tą bankrotą. Mūsų įprastiniai skundai, kad jos mus išdavė ar mūsų laiku neišvadavo, yra gana naivūs. Išvaduoti Rytų Europos šalis trečiuoju pasauliniu karu buvo pernelyg rizikinga ir netgi nemoralu (vargu ar lietuvių tauta būtų tą karą ištvėrusi). Išsivaduoti jos galėjo ir turėjo pačios, ir rusų tautai tame išsivadavimo sąjūdyje buvo numatytas nemenkas vaidmuo, kurį ji, beje, sėkmingai atliko. Prisimename, kad dauguma rusų ištisus dešimtmečius palaikė nežmonišką sistemą, bet nenorime pastebėti, kad rusai tą sistemą patys ir sugriovė (manyti, kad ją sugriovė lietuviai, yra ne kas kita, kaip didybės manija).

Šiandien Vakarai laikosi maždaug tos pačios doktrinos, tiktai modifikuotos: jie nelinkę tęsti šaltojo karo naujomis (tegu Vakarams palankesnėmis) aplinkybėmis, o nori visiems laikams jį užbaigti. Tam būtina Rusiją galutinai prijaukinti, pritvirtinti prie demokratinio pasaulio ekonominių ir kultūrinių ryšių tinklu: žodžiu, neįamžinti prie Medininkų arba Narvos naujos gynybinės linijos (kuri baltus, beje, pasmerktų nuolatiniam pavojui), o pamažu siekti to, kad ji pasidarytų nereikalinga. Rusija gal ir nėra Europa, bet ji yra

Eurazija, ir skiemuo *Eur* šiame žodyje nėra bereikšmis: europinės vertybės ir aspiracijos rusų kultūroje visada buvo stiprios, nors tiek caro, tiek ypač bolševikų valdžia jas slopino. Reikia tas vertybes palaikyti, o tai reiškia — neatsukti Rusijai nugaros. Žinoma, tai yra žaidimas, kuris gali ir nepasisekti. Bet jį žaisti reikia. Kitaip susilauksime save įgyvendinančio scenarijaus: jei manysime, kad Rusijoje niekas kitas, išskyrus rudai raudonus imperialistus, negali laimėti, tai jie ir laimės.

Daugelis mūsų šios doktrinos neįstengia ar nenori suprasti, nors ji yra nei kiek nemažiau išmintinga, kaip senoji (ir pasiteisinusi) Kennano doktrina. Mums, mat, kažkaip arčiau prie širdies šaltasis karas, be jo nesijaučiame tikrais patriotais. Žinoma, Rusija mus ne vieną šimtmetį labai skriaudė, ir kažin ar tai užmiršime. Užmiršti ir nereikia. Bet nemanau, kad šiandien reikėtų specialiai draskyti tas žaizdas ir didžiuotis savo rusofobija. O kada net žymus Lietuvos poetas (Sigitas Geda) leidžia sau spausdinti tokius išsireiškimus, kaip „smirdintis ruselis", turbūt nereikia įrodinėti, kad primityviausios rusofobijos Lietuvoje yra tiek ir tiek. Laikydamiesi nepalaužiamos antirusiškos pozicijos, rizikuojame likti pasaulio nuošalyje. Kad ir kaip nemalonu, Vakarams visada labiau rūpės Rusija, negu mes, ir jie ras *modus vivendi* su Rusija, mus aplenkdami. Dėl to piktintis yra lygiai tiek pat pagrindo, kiek piktintis faktu, jog Jupiteris turi stipresnį gravitacijos lauką, negu Žemė.

Kas nors pasakys: „Žmogau, nebūk aklas. Ar nematai Žirinovskio? Ar nematai, kad Rusija baigia atkurti Tarybų Sąjungą?" Matau, bet nenoriu pasiduoti panikai. Žirinovskis, manding, yra laikina anomalija (žinoma, neduok Dieve, kad klysčiau). Tarybų Sąjunga dar toli gražu neatkurta, o jeigu atsiras kokia nors Eurazijos bendruomenė, tai ji greičiausiai vis dėlto nebus panaši į senąją Tarybų Sąjungą (lygiai kaip ir į caro imperiją), ir nemanau, kad ji mus praris, jei mes to neno-

rėsime. Lietuva dažnai gąsdinama Gruzijos pavyzdžiu. Bet reikia tiesiai pasakyti, kad Gruzijos krachą lėmė ne tik Rusijos intrigos, bet pirmiausia patys gruzinai, kurie pasirodė tuo tarpu nepasirengę funkcionuojančiai ir civilizuotai nepriklausomybei. Liūdna tai pripažinti, nes Gruziją gerai pažįstu ir myliu (esu ten lankęsis bent aštuonis kartus, ir visada ilgokai). Tačiau nieko nepadarysi.

Kitaip sakant, mūsų politinis žaidimas su Rusija, kaip ir su bet kuria kita valstybe, nėra „nulinės sumos" žaidimas (visa, kas kenkia Rusijai, naudinga Lietuvai, ir atvirkščiai). Nuolatinė antirusiška psichologinė mobilizacija, kurią perša Tėvynės Sąjunga ir ne tik ji, yra gana bevaisė. Ji mums tikrai nedaug padės, jei Rusijoje laimės Žirinovskis ar kas nors į jį panašus; o nenustygstanti konfrontacija ir neapykantos kurstymas, deja, veikia pirmiausia Žirinovskio naudai. Be to, panikavimas vargina, atimdamas viltį ir norą konstruktyviai dirbti.

Esama čia dar vieno momento, apie kurį neseniai visai protingai kalbėjo Arvydas Juozaitis ir Valdemaras Kukulas. Ryšiai su Maskva ir Petrapiliu, kad ir luoši bei sovietizuoti, vis dėlto teikė mūsų kultūrai truputį platesnę perspektyvą. Lietuvių rašytojai, aktoriai, režisieriai išgirsdavo pasaulinio meno aidus ir patys šiek tiek išeidavo į pasaulį pirmiausia per Rusiją. Žinoma, tai nesmagu, bet taip buvo. Persiorientuodami į Vakarus, neturėtume tų ryšių užmiršti — pakanka tik apvalyti juos nuo luošumo ir sovietiškumo (tai iš dalies vyksta savaime). Nesąmonė būtų atsukti nugarą šviesesnei Rusijai, kaip berods norėtų dešinieji patriotai, kurie jau spėjo užmiršti rusų kalbą (išskyrus vienintelį jų labai pamėgtą žodį „prichvatizacija"). Deja, brežnevinėje epochoje lietuviai palaikė labai nežymius kontaktus su rusų demokratine visuomene: vengti tų kontaktų ir amžinai įtarinėti bet kokį rusą, ligi Sacharovo imtinai, imperialistiniais kėslais, buvo laikoma geru tonu. Dabar tokių kontaktų, ko gero, iš

viso neliko. O jie, beje, padėtų gintis nuo Žirinovskio *et consortes* sėkmingiau, negu kas kita.

Lenkų atžvilgiu lietuviai turi įsisenėjusį kompleksą, kuris tiesiog trukdo mums gyventi. Žinoma, dėl jo atsiradimo kalti pirmiausia lenkai, bet jis būtų seniai sušvelnėjęs, gal net išnykęs, jei ne atkaklios daugelio inteligentų pastangos jį gaivinti. Lygiai kaip nenorima įžiūrėti jokio skirtumo tarp Stalino Rusijos ir Jelcino Rusijos, nepageidaujama matyti mažiausio skirtumo tarp Želigovskio Lenkijos ir Walęsos Lenkijos. Jei kas tą skirtumą pastebi, rizikuoja būti apšauktas lenkomanu ir antruoju Jogaila.

Toks psichologinis sustabarėjimas būtų komiškas (beje, pasauliui jis taip ir atrodo), jei nebūtų žalingas dabartiniams Lietuvos interesams. Lenkija nuo 1919 metų nepaprastai pasikeitė. Tai liečia net jos teritoriją: šalis pasistūmėjo kelis šimtus kilometrų į Vakarus. Atitinkamas postūmis įvyko ir lenkų psichikoje. Tai įgalino pasiekti vieną didžiausių laimėjimų Lietuvos istorijoje: jokios rimtos politinės jėgos Lenkijoje dabar nepretenduoja į Vilnių (kaip, beje, ir į Lvovą arba Gardiną). Čia, beje, žymų vaidmenį suvaidino tokie šviesūs lenkų protai, kaip Ježis Giedroicas, Česlovas Milošas, Adamas Michnikas. Senasis konfliktas, nors to ir sunkoka buvo tikėtis, tvirtai išsisprendė mūsų naudai. Bet mes tos Dievo dovanos kažkaip nevertiname. Vis bandome konfrontuoti su Lenkija, taigi kelti tą konfliktą iš numirusių. Kam to dabar reikia — nežinau: nebent minėtajam Žirinovskiui.

Vadinamąjį „Vilniaus klausimą" Lenkijoje kelia jau tik visai marginalinis elementas, nuo kurio lenkų vyriausybė ir didžioji dalis viešosios opinijos atsiriboja. Tuo tarpu dažnas lietuvių žurnalistas gaudyte gaudo kiekvieną to elemento pasisakymą, nutylėdamas priešingus pasisakymus,

kurių yra tikrai daugiau ir kurie yra nepalyginti reprezentatyvesni. „Vilnijos" draugija elgiasi taip, lyg dabar būtų 1939 metai (man kartais atrodo, jog tie žmonės būtų laimingiausi, jei Vilnius tebebūtų lenkų okupuotas, o jie galėtų jame didvyriškai grumtis už lietuvybę). Yra tiek ir tiek politikų, kurių visa ideologija telpa į sakinį „tupi lenkas už kalniuko, žiba akys kaip velniuko"; deja, tokiu politiku baigia virsti Romualdas Ozolas. Žinoma, Lietuvos veikėjai turi atsižvelgti į savo elektorato nuotaikas, bet elektoratą, manding, pridera ir auklėti, o ne šiap sau pataikauti jo fobijoms ir prietarams. O liūdniausia, kad prie kuitimosi senose skriaudose ir antilenkiškų nuotaikų kurstymo prisideda labai nusipelnę žmonės, pavyzdžiui, profesorius Zigmas Zinkevičius (buvau jo studentas ir tuo didžiuojuosi, bet nenutylėsiu, kad jo dabartinė pozicija man kelia nusistebėjimą).

Visa tai, manding, atsiranda pirmiausia todėl, kad izoliuotoje Lietuvoje žmonės neturėjo pakankamai progų su tikrąja Lenkija susipažinti. Tie iš jų, kurie Lenkijoje pabūna ilgėliau (ir neužsimerkę), paprastai liaujasi gyventi prieškarinių fantomų pasaulyje. Geras pavyzdys — Gintaras Beresnevičius, neseniai išspausdinęs apie Lenkiją *Naujajame Židinyje* protingą „Laišką redaktoriui". Esama ir kitų pavyzdžių, kurie rodo, kad „lenkų kompleksas" pas mus išnyks turbūt greičiau už „rusų kompleksą". Pasirašytoji valstybinė sutartis ir neišvengiamai stiprėjantys ekonominiai ryšiai prie to gali tik prisidėti. Bet šiap jau mūsų kultūrinis elitas ir šiuo atžvilgiu prastai atlieka savo pareigą — kreipti istoriškai susiklosčiusias tautos nuotaikas tokia linkme, kuri būtų naudinga šalies poreikiams.

Vytautas Kavolis neseniai klausė, ar atsirastų bent vienas lietuvis intelektualas, kuris viešai protestuotų, jei lenkai ar žydai pas mus būtų skriaudžiami. Emigracijoje tokių atsirastų (kad ir pats Vytautas Kavolis), bet Lietuvoje... Tarkime, lenkai ir žydai nėra skriaudžiami, bet jie būna

įžeidinėjami, o nuo to ligi skriaudos tik vienas žingsnis. Štai, kada Vytautas Rubavičius didžiai nesimpatingu stiliumi puldinėja lenkus *Literatūroje ir mene* bei žydus *Respublikoje*, protestuoti tenka Česlovui Milošui ir žydų bendruomenei, o mūsiškiai, apskritai paėmus, tyli. Armija Krajova — tegu jos vaidmuo Vilniaus krašte ir kontroversiškas — plūstama tokiu tarybiniu tonu, kuris savaime yra įžeidimas. Dubingių aukos, kritusios nuo Armijos Krajovos ekstremistų, buvo iškilmingai (ir teisėtai) paminėtos, bet Glitiškių aukas, kurios krito nuo mūsų ekstremistų, lietuviai stengėsi, kiek įmanoma, nuleisti negirdomis. Jų minėjime dalyvavo tik vienas lietuvių visuomenės atstovas, Pranas Morkus, ir sakoma, kad tam prireikė neeilinės drąsos. O šičia abiejų nusikaltimų simetrija akivaizdi, ir jeigu jos nepripažinsime, užkirsime kelią susitaikymui (tiesa, mūsų lenkofobai turbūt to ir nori).

Kada Lietuvos seime buvo užsiminta apie principą „atleidžiame ir prašome atleidimo", kažkuris dešinysis deputatas pareiškė: „taip, bet tuos žodžius pirmieji turi pasakyti lenkai". Tuos žodžius pirmasis pasako tas, kuris yra protingesnis ir didžiadvasiškesnis. Nors užmušk, negaliu suprasti, kodėl nenorime būti protingesni ir didžiadvasiškesni už lenkus.

Ir pagaliau žydų klausimas, kuris daugeliu atžvilgiu yra pats jautriausias.

Ar mes to norime ar nenorime, jis neatskiriamai susijęs su birželio sukilimo vertinimu. Kada prieš metus parašiau straipsnį *Klaidų sakralizavimas*, kuriame bandžiau pažvelgti į sukilimą ne visai taip, kaip jo dalyviai ir gerbėjai, susilaukiau audros, kokios mūsų spaudoje seniai nėra buvę. Tos audros atgarsiai girdėti ligi šiol. Kas be ko, keli Vilniaus lietuviai intelektualai man tą straipsnį gyrė, bet viešai to

pareikšti kažkaip nesiryžo. Beje, straipsnyje apie žydų žudymus esmėje net nerašiau. Rašiau tik apie tai, kad sukilusi Lietuva atsidūrė ne anglų ir prancūzų, o Vokietijos sąjungininkų stovykloje. Manau, tai padarė — ir tebedaro — Lietuvai daugiau žalos, negu naudos. Vakarų šalys, įskaitant Vokietiją, rodė, rodo ir rodys daugiau simpatijos aiškiems Hitlerio priešininkams (netgi Rusijai!), negu jo ginklo draugams, tegu ir priverstiniams. Galima dėl to pykti, bet tai yra faktas, su kuriuo reikia skaitytis. Tačiau visi, nuo dr. Adolfo Damušio ligi Jono Mikelinsko, puolė mane ne už tai, o dėl žydų klausimo. Girdėjosi netgi balsų, kad tuo straipsniu norėjau „pagerinti savo padėtį Amerikoje", atseit, įsiteikti žydams. Į panašias insinuacijas save gerbiantys žmonės neatsakinėja. Chicagos lietuvių visuomenėje, šiaip ar taip, savo padėtį žymiai pabloginau.

Toji mūsų visuomenė sprendžia klausimą labai paprastai. Pirma, kiekvienas antikomunistas *ex definitione* yra geras, vis vien kokios būtų jo kitos pažiūros ir darbai. Antra, kadangi bolševikai ir kagebistai sukilimą peikia, kiekvieno lietuvio šventa pareiga yra jį garbinti. Niekas nepastebi, kad tuo būdu daromės priklausomi nuo tų bjauriųjų bolševikų ir kagebistų: kad ir netiesiogiai, tai *jie* mums diktuoja, kaip žiūrėti į istoriją.

Vienas iš mano kritikų pareiškė, kad joks lenkas niekada nėra sau leidęs vadinti Varšuvos sukilimo klaida — o štai lietuvis ryžosi tokiai šventvagystei. Tai paprasčiausia netiesa: lenkai nekomunistai yra vertinę Varšuvos sukilimą labai įvairiai ir anaiptol nevisada teigiamai. Jų tarpe yra paplitusi formulė, kurią pasiūlė emigracijos publicistas Wieslaw Wohnout: sukilimas buvo politinė klaida, militarinė nesąmonė ir psichologinė būtinybė. Ta formulė daugmaž tinka ir birželio sukilimui. Į nepriklausomybės netekimą ir represijas reikėjo reaguoti, ginkluotas protestas buvo teisėtas ir neišvengiamas. Bet kad ir kaip besistengtume, nepavyks paneigti,

kad jis, deja, žymia dalimi nukrypo į klystkelius, ir kad dažnas anuometinis lietuvių politikas prie to prisidėjo.

Galime kalbėti apie sukilimo simbolinę reikšmę, bet jo praktinis rezultatas buvo tik toks, kad Lietuva iš Molotovo glėbio pateko į Ribbentropo glėbį. Lietuvių tautos dauguma, žinoma, netroško nei Molotovo, nei Ribbentropo. Tačiau buvo lietuvių politikų, linkusių į Ribbentropo pusę, lygiai taip pat kaip Mečys Gedvilas ir Justas Paleckis linko į Molotovo pusę. Dar daugiau buvo tokių, kuriems naciai atrodė nesimpatingi, bet šiaip ar taip geresni už komunistus. Šis požiūris Lietuvoje ir dabar populiarus: dažnam jis net yra savaime suprantamas. Labai liūdna, bet nedaug tesu matęs lietuvių, kuriems abudu totalitarizmai būtų vienodai bjaurūs, ir pataikavimas vienam ar kitam *bet kokiomis aplinkybėmis* nepriimtinas. Jonas Mikelinskas tiesiai taip ir pasakė: komunistai naikino lietuvius, o naciai tik žydus, taigi aišku, kieno pusėje reikėjo būti. Toks tautinis egoizmas man atrodo giliai amoralus.

Ligi 1991 metų buvo sakoma, kad atviras pašnekesys apie tuos dalykus gali padėti okupantui. Net ir tokia pozicija yra abejotina, bet suprasti ją galima. Tačiau dabar, kai okupanto nebėra, Lietuvos valstybės ir intelektualų pareiga — sykį visiems laikams išsiaiškinti reikalą be jokių nutylėjimų ir pasiteisinimų. Esu tikras, kad nevirsime pilnaverčiais demokratinės pasaulio bendrijos nariais, kol nebūsime atsipalaidavę nuo tos psichinės kupros. Žinoma, yra žmonių ir visuomenės sluoksnių, ypač vyresniojoje emigracijos dalyje, kuriems atvira kalba apie tuos 1941 metų (ir kiek vėlesnius) įvykius labai nepatogi. Tie žmonės pratę tapatinti savo interesą su lietuvių tautos interesu — girdi, jei kaltini juos, tai kaltini visą lietuvių tautą. Tačiau taip sakyti nėra jokio pagrindo.

Lietuvos vyriausybė tiek Vytauto Landsbergio, tiek Algirdo Brazausko laikais yra padariusi gražių gestų negausios

ir vis mažėjančios žydų bendruomenės atžvilgiu. Aiškiai juntamas daugelio inteligentų noras rodyti žydams supratimą ir užuojautą, pagerbti jų kankinius ir deramai įvertinti žydų įnašą į krašto kultūrą. Visa tai, be abejo, labai gerai. Bet toje susitaikymo kampanijoje girdėti keistas disonansas: kaip ir anksčiau, kada užeina kalba apie žydšaudžius, bet kokia kaina išsisukinėjama nuo rimto pokalbio. Žinoma, žydšaudžiai bendrais žodžiais pasmerkiami (pabrėžiant, jog jų buvo nedaug, ir jie jokiu būdu neatstovavo lietuvių tautai). Jau retai girdėti trogloditiški tvirtinimai, kad žydai nusipelnė savo likimo, nes jie įdavinėjo ir trėmė lietuvius (lyg nebūtų buvę įdavinėjusių lietuvių ir ištremtų žydų). Tiesa, ir toks mąstymas dar nėra išnykęs. Atsirado, pavyzdžiui, beletristikos (Vytautas Mačiuika), kuri, kaip vokiečių laikais, diegia skaitytojui mintį, kad žydas ir čekistas yra viena ir tas pat. Bet svarbiausia tai, kad neigiamas bet koks ryšys tarp 1941 metais įsivyravusios neva lietuviškos ideologijos ir žydšaudžių praktikos.

O čia būtinai reikia pasakyti štai ką.

Jau nepriklausomybės pabaigoje pas mus atsirado gana stipri provokiška ir pronacinė srovė, kurios atstovai vėliau užėmė žymią vietą LAFe. Tie asmenys ne tik orientavosi į Vokietiją, bet ir naudojosi jos parama, kitaip sakant, buvo Vokietijos agentai, nors savęs tokiais galėjo ir nelaikyti. Analogija su prokomunistais čia visiškai akivaizdi. Jeigu tie asmenys nesutiko su Hitleriu, tai pirmiausia todėl, kad *Herrenvolk* jiems turėjo būti ne vokiečiai, o lietuviškieji arijai (variantas: vokiečiai drauge su lietuviškaisiais arijais). Moraliniu ir intelektualiniu požiūriu tai nėra nei trupučio geriau. Šičia, beje, ir vėl esama analogijos su tais prokomunistais, kurie, neatsisakydami komunistinės ideologijos, bandė jos ribose užtikrinti privilegijų Lietuvai.

Lietuviškieji pronaciai anaiptol neslėpė, kad jų tikslas — ne tik atkurti Lietuvos nepriklausomybę, bet ir atlikti toje

nepriklausomoje Lietuvoje etninį bei rasinį valymą. Ar galėtų padorus žmogus tokioje Lietuvoje gyventi — klausimas atviras. Valymo programa tiesiai šviesiai dėstoma LAFo atsišaukimuose, kurių pati egzistencija buvo dešimtmečius nutylima, bet kuriuos pagaliau ėmė skelbti Saulius Sužiedėlis ir Lietuvos istorikai. Ji taip pat buvo dėstoma sukilusios Lietuvos spaudoje, pavyzdžiui, *Naujosios Lietuvos* vedamajame 1941 metų liepos 4 dieną:

> Didžiausias Lietuvos, kaip ir kitų tautų, parazitas ir išnaudotojas buvo ir kai kur dar tebėra žydas... Lietuvos žydija, kurios tikslas — tas pats žydiškasis imperializmas, buvo užnėrusi kilpą ant kiekvieno lietuvio kaklo ir tykojo jį galutinai pribaigti. Šiandien, Adolfo Hitlerio genijaus ir šauniosios vokiečių kariuomenės dėka, esame laisvi nuo žydiškojo jungo. Bet to dar maža. Žydija ir šiandien dar nenurimsta, ji visur kenkia. Žydija komunistų yra palikta kelti neramumams, žydai yra komunistų šnipai... Su tokiu priešu turi būti kovojama griežčių griežčiausiai... Kova prieš komunizmą — tai kova prieš žydiją... Komunizmui — galas, žydijai — galas! Naujoji Lietuva, įsijungusi į Adolfo Hitlerio Naująją Europą, privalo būti švari nuo žydų... Išnaikinti žydiją, o kartu su ja ir komunizmą, yra pirmasis Naujosios Lietuvos uždavinys...

Saulius Sužiedėlis *Akiračiuose* rašė, kad LAFo atsišaukimuose nebūtinai buvo raginama fiziškai susidoroti su žydais — galimas daiktas, buvo siekiama tik pašalinti juos iš Lietuvos. Pridursiu, kad etninės ir religinės grupės vijimas iš krašto civilizuotame pasaulyje irgi laikomas nusikaltimu. Bet pacituotas vedamasis nepalieka abejonių — žydiją reikia būtent fiziškai išnaikinti. Žurnalistas, kuris jį rašė, pats tikriausiai nešaudė, bet parūpino žydšaudžiams indulgenciją, taigi dalijasi su jais atsakomybę. Dar blogiau: vyriausybė, kuri nesudraudžia tokių tekstų autorių, irgi dalijasi su jais atsakomybę, net jei kuris nors jos narys nėra antisemitas ir pronacis.

Į tai tikriausiai vėl pasipils pasiteisinimai. Bus pasakyta: vokiečių okupacijos sąlygomis vyriausybė buvo bejėgė

(nors kitomis progomis sakoma, kad ji didvyriškai ir sėkmingai veikė). Okupacinė cenzūra nebūtų leidusi tokio straipsnio atšaukti ar pasmerkti — priešingai, bandymas tai padaryti būtų grėsęs mirtimi. Gal iš viso tą straipsnį padiktavo vokiečiai, o lietuviai jį spausdino, slėpdami širdyse gilų pasipiktinimą — na, ir taip toliau. Į tai galiu atsakyti viena: doras žmogus tokiomis sąlygomis bent jau pasitraukia iš spaudos arba atsistatydina iš tokios bejėgės vyriausybės. O šiandien doras lietuvis turėtų bent jau pasakyti: jam gėda, kad toks straipsnis buvo bet kada pasirodęs lietuvių kalba, dargi pretendavo būti lietuviško patriotizmo išraiška. Taip pat derėtų pasakyti, kad žydšaudžiai ir jų kurstytojai nusikalto Lietuvai netgi daugiau, negu, pavyzdžiui, stribai, nes stribai, šiap ar taip, nesiskelbė esą kovotojai už lietuvybę, taigi nekompromitavo lietuviško patriotizmo tautos ir pasaulio akyse.

Deja, nesitikiu, kad lietuvių, kurie tai pasakytų, bus daug. Daugiau bus tokių, kurie ir toliau bandys bet kokia kaina perrašyti istoriją, išmesdami iš jos visa tai, kas nesutinka su idealiu didvyriškos Lietuvos vaizdu. O tai neužgydys žaizdų — priešingai, jas įamžins. Nutylėti faktai vis vien išeis aikštėn. Į retorišką Birutės Pukelevičiūtės ir dr. Adolfo Damušio klausimą, kada gi baigsis kaltinimai dėl kolaboravimo su naciais, galima aiškiai atsakyti: niekada, jeigu to kolaboravimo nepasmerksime patys — ir ne bendrais žodžiais, o konkrečiai aptardami kiekvieną jo faktą, nebandydami išsisukinėti ir teisinti to, ko demokratinis pasaulis vis viena nepateisins.

Esu kalbėjęsis su vienu gretimos šalies išeiviu, kuris grįžo į tėvynę, nes jam apkarto emigracinio geto atmosfera. Anot jo, tėvynėje jis rado tą patį emigracinį getą, tiktai didesnį. Deja, beveik tą patį galima pasakyti ir apie Lietuvą.

Ne tik emigracinės rietenos, bet ir emigraciniai siauro, anachroniško mąstymo įpročiai yra ten kasdieninis reikalas. Gyvendamas Vakaruose, tikėjausi, kad Lietuva tuos įpročius, apskritai paėmus, yra įveikusi, ir kad jie liko tik šiapus Atlanto. Bijau, kad klydau — tiek ir tiek jų esama ir anapus (beje, ne vienas emigracijos veikėjas juos iš čia palaiko). Todėl emigracijos liberalui, kuris su tais įpročiais grūmėsi šičia, darbo užteks dar ilgam. Duok Dieve, kad juos pavyktų įveikti bent ateinančiai kartai. Gal ir pavyks. Ketveri su puse metai laisvės — dar labai trumpas laikas: Mozės tauta, kaip žinoma, klajojo dykumoje beveik dešimt kartų ilgiau. Bet kad tauta išliktų dykumoje, reikalinga — ne, gal ne dangiškoji mana, bet šioks toks intelektualinis penas, kurio dalelę galime parūpinti ir mes.

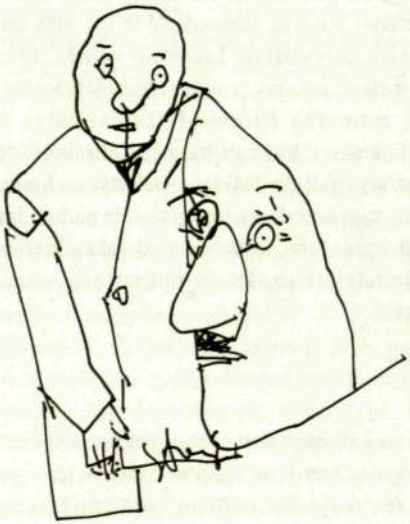

SAUSIO VIDURNAKTIS

MARCELIJUS MARTINAITIS

Autorius, liudytojas:

Šią naktį virš Vilniaus iškrito kruša su krauju,
ir širdys šiąnakt prisipildė žuvusių kraujo:
jie pirmieji tapo laisvi.

Žlegėdamas šliaužė purvas.
Iš namų bėgo žmonės į aikštes — tauta
ruošėsi prisistatyt Viešpačiui.

Akino šviesos blyksniai: Tiesos Angelas
staiga mums atvėrė pasaulio duris:
vienu akimirksniu paaiškėjo mūsų kilmė.

Brolis Martynas, sakytojas:

Rašykit, jeigu girdit mane:
Aš jūsų brolis Martynas,
Dievo įkaitas Lietuvoje,
šiąnakt išgirdau Viešpaties balsą.
Jis buvo toks kurtinantis:
šalia stovintys negirdėjo viens kito.
Tas balsas buvo šviesa.

Tai buvo ženklai, kuriuos pasiuntė Viešpats, —
kad laikas atsimest nuo naujakrikštų.

Jų kareivis:

Mes niekada neįveiksim jų mirusiųjų.
Kai jie puola, neima jų nei ugnis, nei metalas.

Ginasi jie aukomis. Jie turi
nesuprantamą galią matyt savo mirusius.

Mes jų neįveiksim —
jų mirusieji pavojingesni nei gyvieji:
jeigu juos ir turėsim,
jie niekada nebus mūsų.

Petro iš Dusburgo Kronikos aiškintojas:

Išdegintose žemėse jų daugiau ir daugiau atsiranda —
piktesnių. Jie iššoka staiga iš miškų
ir taip pat staiga dingsta
lygioj vietoj.

Ant pabalnotų žirgų karius laidoja žemėj
raitus — ten jie laukia, kada
bus pašaukti. Notangai
po žemėm raiti.

Drąsiai jie žūva — nuo to jų daugėja.
Todėl jie nebijo mirties: sako — jų našlės
gulasi laužuose šalia vyrų:
šitaip jie dauginasi.

Pralaimėję dainuodami eina į ugnį,
lyg jausdami didelį malonumą.
Tokie kraupūs jų pasilinksminimai —
štai kuo jie labiausiai gąsdina!

Patarėjas iš pritemdytų rūmų:

Reikia išlaukti: juos perskirs
tiesos kalavijas. Jie tiesą
stengsis atskirt nuo tiesos.
Jie pergalėj ieško klastos ir kaltųjų,
o didvyrių — pralaimėjimuos.

Netrukus kiekvienas ims dirbdintis savąjį Dievą.
Laisvus juos vėl pasiimsit — nereikia
jų užkariaut —

Todėl jie skubės įsivesti nelaisvę.

Autorius, liudytojas:

Šią naktį mačiau dubenis pilnus rūstybės.
Šią naktį mačiau, kaip virš žuvusių
švytėjo sustojusi jų valanda —
jie buvo parkritę, lyg pagulę Švenčiausiąjį.

Šią naktį mačiau jų žodžius,
kaip jie sminga į sienas
ir raitos, nukritę po kojų —
lyg praradę gėluonis.

Šią naktį visur girdėjosi tai,
ką kiekvienas galvojo.
Šią naktį mačiau atsivėrusį laiką virš Vilniaus,
kur būsime išvesti iš nelaisvės.

Ką šią naktį mačiau — savo žodžiais
sustiprinkit mano žodžius.

1991.01.14 - 1993.01.10

* * *

NIJOLĖ MILIAUSKAITĖ

ant permatomo storo ledo atsigulus
žiūrì taip ilgai
susikaupus, į patį
dugną, net svaigsta galva

ką regėjai ten, kokį pasaulį

kad galėčiau
po šitiek metų
vėl įžengt į tą pačią
dieną

skaidrią ir skambančią

išskaityti tavo mintis

* * *

kvapai
iš praeities, akis užmerkus
giliai giliai įtraukiu: levandų, rozmarino
ir rožių žiedlapių, ir paprasčiausio
jeronimo, ir apelsino
aitrių žievelių — sunkius pravėrus stalčius

žolių maišeliai, surišti šilkiniais kaspinais
tarp skalbinių, kietai krakmolintų
tarp marškinių ir drobių
sena komoda, stovinti kampe

yra ten pagalvėlė padėta, tokia mažutė
tokia minkšta, tikrų pūkų
balta, su nėriniais, rauktais volanais
apjuosta, sapnų
tai pagalvėlė, saldžių saldžių sapnų

gal kokia
senutė fėja, o gal mano
krikštamotė
kadais paliko šiuos namuos
komodą savo saugot ir visai pamiršo
ją turinti? giniau žąsis

į rudenio laukus, į auksines ražienas, varpų
sunkių pribirusias, ir apie ją galvojau

* * *

nesugrįžai
su vėjo ir erdvių kvapais, su kelio
staigiais ir netikėtais posūkiais, su greičio svaiguliu

net per sapną
neparėjai

neįžengei į šiltą kasdienybės ratą
po lempa, virš didžiulio tvirto stalo kabančia
kur pilstomas garuoja tirštas viralas
ir ima miegas

jau niekas niekad nebebuvo taip, kaip kitados

neišsitraukei iš kišenės saujos
sulipusių saldainių, nepasupai ant kojos, nepaglostei
jauniausio vaiko (nenorėjai
net paklaust, kokį jam davė vardą), nepakėlei
krykščiančio aukštyn, nepamatei
kiek jau paaugęs, koks jau didelis

sugriovei visą
pasaulio tvarką

tuščia ir šalta, bijausi tamsos
kalenu dantimis, ant galvos užsitraukus antklodę
prieglaudoj, tarp visai svetimų

tavo veidas pasiliko jaunas
visiems laikams
tamsiom akim, jausmingom lūpom
po devyniais užraktais slapstomas
nepažįstamas
blunkančiais bruožais

buvai
bet nebuvo tavęs

* * *

tankiai ir kruopščiai, dygsnį po dygsnio
kloju ant drobės
per visą žiemą
teks siuvinėti šią staltiesę

tai tu tik vienas sugebi
per naktį
palikti ant langų švytinčius
stebuklingus žiedus ir šakas

kurių negalėjau atsižiūrėti
dar vaikas
kai leisdavosi saulė
ir uždrausta būdavo išbėgt į kiemą: smarkiai šąla

esu tik skurdi darbininkė
besitikinti saujelės grašių
už savo triūsą
bet kaip mane džiugina

mintis, netikėtai atėjus į galvą:
lygiai taip, kaip moteriškė, įsigijusi mano rankų darbą
jos duktė, jos anūkė, jos proanūkė
paties šitą staltiesę

su sniego baltumo gėlėm ir šakelėm
ant šventinio stalo
o dar gražesni, nei mano
žėrės ant langų

tavo žiedai, tavo paparčiai ir palmės

KALBOS ĮKALINTA KULTŪRA

LEONIDAS DONSKIS

Šio rašinio tikslą būtų galima trumpai apibūdinti kaip mėginimą atlikti analitinį pjūvį dalyko, nūdienos Lietuvoje sukeliančio bene daugiausia diskusijų, o sykiu ir provokuojančio kontrastingų nuomonių bei laikysenų susidūrimus. Tai dabartinė lietuvių kalba ir jos vartosena, o dar tiksliau tariant — organizuota kalbininkų kova už jos švarumo ir grynumo įgyvendinimą. Gal šios analizės objektą taip ir pavadinkime — *kova už kalbą*.

Jeigu mane domintų patys kalbininkai, jų laikysenos ir intelektualinio temperamento ypatybės, iškiltų realus pavojus nusiristi į kandžių, bet paviršutiniškų psichologizuotų satyrų arba, geriausiu atveju, pamfletų rašinėjimą. Idant išlikčiau *ad rem* lygmenyje, iškart pasakysiu, kad mūsų kalbininkai — net ir patys karingiausi, aršiausi, puristinei kalbos sampratai bei jos plėtojimo programai labiausiai atsidavę, kitakalbiams, t.y. kitamінčiams, nepakančiausi, kovai už kalbą labiausiai pasišventę — manęs visiškai nedomina. Tiesą sakant, nedomina manęs ir pats kalbinės policijos egzistavimo ar net jos siautėjimo faktas. Patys savaime šitie dalykai yra, sakyčiau, iki trivialumo suprantami ir iki banalumo aiškūs, o todėl ir visiškai neįdomūs. Gerokai įdomesni yra mentaliteto klodas bei sąmonės sluoksnis, kuriuos minėtieji dalykai nurodo ir kuriuos jie, tapę analizės objektu, atveria.

Tad iš tikro mane domina — bent jau šio kritinio etiudo ribose — tie sąmonės poslinkiai bei tendencijos (visų pirma *moderniosios lietuvių sąmonės* poslinkiai bei tendencijos), kurie slypi už šios nuožmios, nekompromisinės ir lemtingos kalbininkų kovos už puristiškai ir vienmatiškai suvokiamą kalbos *autentiškumą*. Juolab kad lietuvių kalbos istorija (suprantama, ne kaip kalbos formų ir struktūrų raida, o veikiau kaip sociolingvistinė istorija plačiąja prasme, teoriškai rekonstruojama ir suvokiama civilizacijoje kaip simbolinėje konstrukcijoje) įspūdingai atveria lietuvių sąmoningumo istorijos metmenis.

Tad pamėginkime keliais analitiniais štrichais pavaizduoti Lietuvoje susiklosčiusią kalbos situaciją, telkdami dėmesį ne tiek į empiriškai akivaizdžius socialinės tikrovės poslinkius bei juos atspindinčias ir paliudijančias žūtbūtines žodines batalijas Lietuvos spaudoje, kiek į empiriniam žvilgsniui nepasiekiamą, „tamsiąją" žmogiškosios tikrovės pusę — žmoniją, arba, tiksliau tariant, paskiras jos dalis valdančias idėjų-ir-vertybių sistemas, kaip pasakytų Louis Dumont, arba tiesiog ideologijas. Atraminė šio etiudo tezė ir būtų, kad kalba yra lietuviškosios idėjų-ir-vertybių sistemos ašis ir apskritai visą šią sistemą integruojanti jėga; dar daugiau — tik kalbos dėka ji ir funkcionuoja kaip koherentiška sistema. Štai kodėl vertėtų pamėginti kalbos fenomeno svarstymus susieti su moderniosios lietuvių ideologijos vingių analize.

I. Lietuvių ideologijos genezė ir triumfas: kalba kaip siekiamos tikrovės anticipacija

Šioje vietoje aš turėčiau aiškiai apibrėžti pačią lietuvių ideologijos sąvoką, o sykiu ir pakomentuoti ją žymintį terminą. Jeigu šį terminą mes paleistume į darbą tik kaip grakščią poetinę kalbos figūrą arba elegantišką aliuziją į du garsiuosius veikalus apie vokiečių ideologiją (turiu omeny Markso ir Engelso *Vokiečių ideologiją* bei Dumont'o *Homo Aequalis, II: L'idéologie allemande. France-Allemagne et retour*), šito aiškiai nepakaktų analitiniam rašiniui.

Visų pirma norėčiau pabrėžti, jog nemanau, kad egzistuoja kažkokia ypatinga ar net išskirtinė lietuvių ideologija, pačiais savo pagrindais besiskirianti nuo moderniosios idėjų ir vertybių konfigūracijos. Rytų ir Centrinės Europos tautų bei jų kultūrų atveju mes veikiau susiduriame su periferinėmis Vakarų civilizacijos atmainomis bei istoriškai vėluojančiais jos variantais, o ne su, Spenglerio terminus vartojant, pseudomorfiniais Vakarų regionais, esą balansuojančiais tarp Vakarų ir Rytų, o todėl galinčiais tapti naujosios istorijos protagonistais ir panašiai (liūdna ir ironiška, kad tarp dviejų pasaulių balansuojančios Lietuvos įvaizdis, pirmą kartą išskleistas Šalkauskio *Sur les confins de deux mondes*, degradavo iki postkomunistinės mitologemos, skelbiančios Lietuvą esant ekonominiu tiltu tarp Rytų ir Vakarų).

Štai kodėl būčiau linkęs lietuvių ideologiją interpretuoti Dumont'o veikalo *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective* atraminių sąvokų kontekste. Anot Dumont'o, egzistuoja tiesiog modernioji idėjų ir vertybių konfigūracija, arba *modernioji ideologija*, ir jos *nacionaliniai variantai*; lygiai taip pat Dumont apibrėžia *Europos kultūros* ir jos (nacionalinių) *subkultūrų*, t.y. vėlgi nacionalinių variantų, santykį. Prisimenant jo meistriškai atliktą dviejų moderniosios ideologijos variantų — vokiečių ir prancūzų (sub)kultūrų — lyginamąją analizę, siūlyte siūlosi tokia Dumont'o moderniosios ideologijos ir apskritai moderno koncepcijos implikacija: vokiečių ir prancūzų (sub)kultūros ir yra tie didieji Europos kultūros istorijos veikėjai ir sykiu antipodai, kurių tarpusavio įtampoje skleidėsi modernioji vertybių - ir - idėjų sistema. Šioje įtampoje vienaip ar kitaip — kaip pasakytų Dumont, per savo „istorinius pasirinkimus" — ilgainiui save apibrėžė ir kitos Europos (sub)kultūros. Ne išimtis šioje vietoje būtų ir lietuviškasis europietiškojo moderno variantas.

Kaip žinia, prancūzų enciklopedistų ir apskritai Apšvietos kultūroje įteisintas bei teoriškai pagrįstas individualizmas ir buvo tas didysis iššūkis, atsaku į kurį tapo vokiečių protoromantizmo epochoje prasidėjęs *Sturm und Drang* sąjūdis. Herder savo

studijoje *Auch eine Philosophie der Geschichte*, kuri yra ne kas kita, o sąmoningas atsakas į Voltaire'o, į teorinį diskursą įvedusio patį *istorijos filosofijos* terminą, intelektualinį iššūkį, pirmąkart Europos idėjų istorijoje tautą (*Volk*) ir jos kultūrą apibrėžė kaip kolektyvinį individą, turintį tokias pačias prigimtines buvimo pasaulyje ir raiškos jame teises, kokias turi ir pavienis žmogiškasis individas. Tad prigimtinėms tautos ir jos kultūros teisėms Herderio istorijos ir kultūros filosofija buvo lygiai tiek pat reikšminga, kiek Prancūzų Revoliucija — žmogaus teisėms, pačiai jų sąvokai bei realiam jų įgyvendinimui.

Pavadinkime šią individualizmo atmainą, perkeltą į kolektyvinių istorinių-kultūrinių esybių sferą, *hipostazuotu individualizmu*. Pastarasis kultūras teigia esant iš principo lygias ir turinčias vienodą, neatimamą teisę egzistuoti. Šioji istoristinė-monadiškoji paradigma, arba Herderio linija vokiečių socialinėje filosofijoje, yra išties giliai įsišaknijusi vokiečių teoriniame mąstyme. Pakanka prisiminti kultūros morfologijos atstovų teorijas: Spenglerio „kultūros" beveik niekuo nesiskiria nuo Leibnizo monadų — tai tokie patys savipakankami, uždari ir vienas kitam neperregimi pasauliai, o Spenglerio pirmtakas Rückert savo kultūros tipų, kultūros vidinio laiko ir jos organinio augimo teorijoje netgi vartoja terminą *Culturindividuum*.

Kultūrinis individualizmas laikytinas neatsiejama moderniosios ideologijos, t.y. individualizmo, dalimi. Ši hipostazuota moderno ideologijos versija savo kulminaciją, manyčiau, pasiekė Lévi-Strausso studijoje *Rasė ir istorija*, parašytoje UNESCO užsakymu: joje Levi-Strauss kultūras apibrėžia kaip individus, turinčius prigimtines buvimo ir raiškos teises; ne veltui tad jis prabyla apie pasaulinę kultūrų koaliciją ir pasaulinę jų diversifikaciją. Vadinasi, kultūrų prigimtinių teisių apibrėžimo srityje Lévi-Strausso *Rasei ir istorijai* tenka maždaug toks pat vaidmuo, koks žmogaus prigimtinių teisių apibrėžimo srityje teko Visuotinei Žmogaus Teisių Deklaracijai.

Spėju, kad hipostazuotas, arba kultūrinis, individualizmas anaiptol nėra nekaltas dalykas: greičiausiai jis yra nesamos arba nepakankamos, t.y. nepakankamai autentiškos ir nepatenki-

nančios, socialinės tikrovės ideologinio kompensavimo fenomenas. Kitaip tariant, hipostazuotas individualizmas, apimantis istorines-kultūrines esybes kaip kolektyvinius individus, kompensuoja laisvės ir autonomijos stygių arba visišką jų nebuvimą žmogiškųjų individų lygmenyje. Tad šios darbinės hipotezės implikacija leistų paaiškinti iliuzinės kompensacijos gyvybingumą ir gajumą individo laisvės ir autonomijos nepatyrusiose šalyse bei jų kultūrose: juo individas labiau pavergtas ir suvaržytas, juo daugiau savo prarastosios arba niekada nepatirtosios laisvės bei autonomijos jis perkelia ir projektuoja į tautos ir tautinės kultūros lygmenį. Šiuo atveju aš anaiptol neturiu omeny liberalaus nacionalizmo, kuriam apibrėžti itin tinka Renano „plebiscito teorija", skelbianti, jog „tauta yra kasdienis plebiscitas". Liberalaus nacionalizmo atveju autonomiški individai laisvai apsisprendžia būti tos pačios tautos nariais, sykiu laisvai ir nevaržomai įsipareigodami tai tautai. Gerokai dažnesni yra nuo pastarosios nacionalizmo atmainos skirtingo nacionalizmo atvejai. Pavadinkime jį *holistiniu nacionalizmu.*

Skirtingi nuo holistinio nacionalizmo, tapatinančio visą žmoniją su savąja visuomene, liberalusis nacionalizmas kitoms tautoms pripažįsta lygiai tokias pačias prigimtines buvimo pasaulyje ir raiškos jame teises, kokių jis siekia ir savajai tautai. Tad pastarąją— be jokios abejonės, vakarietiškąją— nacionalizmo versiją galėtume pavadinti tiesiog *nominalistiniu nacionalizmu,* žmogiškojo individo savipakankamumą ir savigrindą perkeliančiu į kolektyvinių individų — tautų — lygmenį. Gal mano teiginys pasirodys netikėtas ir paradoksalus, bet nominalistinis nacionalizmas nėra patriotiškas. Patriotizmas, *ex definitione* siekiąs sutelkti visuotinybę išskirtinėje atskirybėje, gerokai artimesnis ir būdingesnis holistiniam nacionalizmui. Nominalistinis nacionalizmas visuotinybei pripažįsta skirtingas ir įvairias raiškos formas, tuomet kai holistinis nacionalizmas tariasi suradęs vienintelį, unikalų jos raiškos būdą. *Kitas* holistiniam nacionalizmui reiškia *Svetimą;* tad ir svetimšaliai jam — nenusikalstume tiesai, pasakę, jog taip pat ir moderniajam patriotizmui — tėra arba iš esmės svetimos būtybės, arba labai jau netobuli žmonės[1].

Hierarchiškai organizuotas holistinis nacionalizmas neretai grėsmingai priartėja prie ksenofobijos (tiesą sakant, pastaroji ir yra ne kas kita, o tiesiog kulminaciją pasiekusi holistinio nacionalizmo ir patriotizmo sąjunga) — ideologinio principo, atvirai tapatinančio socialinę tikrovę su savąja visuomene ar tauta, o sykiu ir suponuojančio hierarchinį santykį tarp tautų; tarp *mūsų* ir *jūsų* atsiveria tokia praraja, kokia tegali būti tarp piramidės apačios ir jos viršūnės.

Turbūt nereikia nė sakyti, kad Rytų ir Centrinės Europos tautoms artimesnis buvo — o daugeliui ir tebėra — ne nominalistinis, o holistinis nacionalizmas, itin susiaurinantis ir suprimityvinantis tiek tautinę ir kultūrinę visuomenės tapatybę, tiek apskritai kultūrinio atpažinimo ir identifikavimo galią. (Idant nenusikalsčiau tiesai, turėčiau pastebėti, kad aušrininkų ir varpininkų epochos, t.y. Basanavičiaus, Šliūpo ir Kudirkos, nacionalizmo būta ir ganėtinai liberalaus, ir net nominalistiško: ko verta, tarkim, kad ir aušrininkų mintis, jog lietuvis yra tas, kas Lietuvos oru yra kvėpavęs.) Iliuzinė nesamos ir siekiamos tikrovės kompensacija šiose šalyse kulminuoja iki visagalybės ir dieviškumo predikatų suteikimo tautai — ji tampa ir nemirtinga (*šioje vietoje nesunku atsekti sekuliarizuotą ir apverstą sielos nemirtingumo teoriją*, išduodančią tikrąją moderniojo patriotizmo prigimtį — pastaroji yra neatsiejama nuo, Jasperso terminą pavartojant, ašinių idėjų sekuliarizacijos bei ideologinės instrumentalizacijos), ir neklystančia.[2]

Sociokultūrinės analizės ribose abejonių nekelia faktas, kad lietuvių ideologija turėtų būti svarstoma ne tik kaip vienas iš moderniosios ideologijos nacionalinių variantų, bet ir kaip viena iš Europos kultūros subkultūrų, savo raidoje prisišliejusių prie vokiškojo hipostazuoto individualizmo atsako į prancūziškojo — paradigminio — individualizmo iššūkį. Skirtingai nuo anglosaksų šalių ar, tarkim, Nyderlandų Karalystės, aiškiai įtakotų prancūziškojo moderniosios ideologijos varianto[3], Lietuva, lygiai kaip ir Rusija[4] bei daugelis kitų Rytų ir Centrinės Europos šalių, tampa civilizaciškai heteronomišku vokiečių (sub)kultūros šleifu.[5]

Nesamos ir siekiamos tikrovės iliuzinėje kompensacijoje ypatingas vaidmuo neišvengiamai tenka kalbai — šiai idealybės terpei *par excellence*. Kalba neabejotinai gali būti interpretuojama kaip idealus pasaulio modelis, o sykiu ir kaip, prisimenant Spenglerio terminiją, istorijos prafenomenas. Kalba nėra vien asmeninės ar kolektyvinės tapatybės dalis, kad ir kaip atkakliai šitą teigtų etnocentrizmas bei į jį įtikėję teoretikai ir ideologai; tokie vadinamosios paribio kultūros atvejai kaip Adomas Mickevičius ir Mykolas Kleopas Oginskis (abu nekalbėjo lietuviškai, bet Lietuvą laikė savo tėvyne) Lietuvoje, jau nekalbant apie žydų kilmės intelektualus visame Vakarų pasaulyje, it kortų namelį sugriauna naivius etnocentristų prietarus. Be jokios abejonės, kalba kuria ir tautą, ir jos istoriją: tai išties viena iš ašinių lietuvių kultūros idėjų, kartas nuo karto pakintančiu pavidalu besidriekianti nuo Mikalojaus Daukšos *Postilės* iki Tomo Venclovos *Vilties formų*.[6] Bet pati savaime kalba nėra nei tauta, nei istorija. Ji veikiau yra empiriškai neįžvelgiamas, idealus tiltas, sujungiantis objektyviąją ir subjektyviąją kultūros dimensijas; sykiu ji gali būti suprasta ir kaip pačios civilizacijos idealusis matmuo, t.y. kaip simbolinė konstrukcija, kurios ribose visuomenės ar tautos istorija ir kultūra įgauna aiškius reikšmių kontūrus.

Tad kalba, lygiai kaip ir tauta bei jos kultūra, „leidžiasi" interpretuojama kaip didžiulis, idealios prigimties individas, turįs prigimtinę, neatimamą savo buvimo pasaulyje ir raiškos jame teisę. Dar daugiau — patiriant ir suvokiant socialinę tikrovę kaip sau svetimą, represyvią ir neautentišką, kalba tampa vienintele nuoroda ir kartu keliu, vedančiu į siekiamą tikrovę. Kadangi pastaroji kalboje neišvengiamai skleidžiasi kaip priekyje-savęs-esantis-projektas, šis kalbos vietos bei vaidmens žmogaus patirtyje ir tautos tapatybėje hipertrofavimas anksčiau ar vėliau baigiasi vaizduotės principo persvara prieš realybės principą. Kalbai priskiriamas visas prarastojo pasaulio grožis ir šventumas. Todėl vargfu ar ką nors turėtų stebinti XIX amžiaus antrosios pusės Lietuvoje įvykęs simbolinis žmogaus teisių perkėlimas iš sociopolitinio veiksmo sferos į kalbos erdvę. Ke-

turiasdešimt metų trukęs lietuviškų knygų ir lietuviškos spaudos draudimo laikotarpis iš esmės reiškė ne ką kita, o patį tikriausią kalbos persekiojimą ir jos natūraliųjų teisių pažeidimą — maždaug tokį patį persekiojimą, lydimą grubiausio žmogaus teisių pažeidimo, patiria politinis arba religinis disidentas. Taip lietuvių kalba tampa kankiniu, simboliškai „pasisavinusi" visą persekiojamų asmens ir tautos kančią.

Žinoma, iš to, kas čia pasakyta, anaiptol neseka, kad reikia supaprastinti svarstomąją problemą, žaismingai ir paviršutiniškai nutiesiant tiltą nuo lietuvių kalbos persekiojimo į dabartinį sociokultūrinį jos „revanšą", vykdomą puristiškai (o neretai ir kone inkvizitoriškai) nusiteikusių kalbininkų. Šioje vietoje gerokai įdomesnis yra žmogaus teisių perkėlimas į kalbos erdvę. Kitaip tariant, autonomiško, save grindžiančio ir savipakankamo žmogiškojo individo (tiesą sakant, tokio individo nei lietuvių socialinė tikrovė, nei lietuvių ideologija dar nėra ne tik sukūrusi, bet nėra ir suprojektavusi) vieton stoja autonomiška, save grindžianti, savipakankama, t.y. *žmogiškosios patirties ir realybės atžvilgiu emancipuota ir nuo jų visiškai atitrūkusi,* kalba. Šioji sociokultūrinė inversija neblogai paaiškintų lietuvių sąmonės ir kultūros būklę, įteisinančią kalbos represyvumą bei diktatą žmogaus, jo patirties ir realybės atžvilgiu. Kalba, mat, yra tapusi autentiškesne už pačią žmogiškąją patirtį ir realybę. Bet apie tai — kiek vėliau.

Minėtoji hipostazuoto kultūrinio individualizmo sąvoka mums leidžia išsiaiškinti daugelį keblių ir rūpimų klausimų. Visų pirma iš jos paaiškėja, kad lietuvių ideologija ir (sub)kultūra yra viena iš periferinių vokiškojo moderniosios ideologijos varianto — sykiu ir Europos kultūros erdvėje besiskleidžiančios vokiečių subkultūros — atmainų. Vargu ar mus turėtų stebinti faktas, kad kultūros filosofija tarpukario Lietuvoje buvo tapusi pačia populiariausia ir labiausiai studijuojama filosofijos ir apskritai humanistikos disciplina. Neišleidžiant iš akių gan svarbios detalės, kad hipostazuotas kultūrinis individualizmas gali reikštis ne tik kaip ideologema, bet ir kaip filosofema, t.y. kaip filosofiškai kontekstualizuotas teorinis principas,

akivaizdu, kad Lietuvoje kultūra tiek ideologiškai, tiek teoriškai (nors Lietuvoje distancija tarp šitų sferų buvo ir tebėra, švelniai tariant, minimali) buvo įprasminta lygiai taip pat, kaip ir istoristinėje-monadiškoje vokiečių *Geschichtsphilosophie* ir *Kulturphilosophie* paradigmoje, t.y. Herderio linijoje vokiečių socialinėje filosofijoje. Lietuviškoji kultūros filosofija tiek tautą, tiek jos kultūrą suvokė ir interpretavo kaip kolektyvinį individą — šiuo požiūriu, manding, mažai kuo skiriasi net šiaip jau tokie skirtingi filosofai kaip Ramūnas Bytautas, Stasys Šalkauskis, Antanas Maceina ir Juozas Girnius.

Tad istoriškai pavėlavusi — suprantama, Vakarų Europos, o ne pačios Lietuvos ar apskritai Rytų ir Centrinės Europos, kontekste — lietuvių kultūros filosofija (juk speciali kultūros filosofijos katedra Vytauto Didžiojo universitete veikė tokiu metu, kada pačioje Vokietijoje šioji disciplina ne tik nebebuvo studijuojama universitetuose — *sensu stricto* ji tiesiog jau nebeegzistavo), žvelgiant iš istorinės perspektyvos, iškyla kaip didžiosios Herderio-Rückerto-Frobeniuso-Spenglerio temos pavėlavusi variacija. (Žinoma, su tam tikromis išlygomis: tarkim, Šalkauskio kultūros ir civilizacijos skirties samprata buvo esmingai įtakota Alfredo Weberio atliktosios distinkcijos ir apskritai jo kultūros filosofijos, o Maceina patyrė neabejotiną rusų apokaliptinės istorijos filosofijos — ypač Berdiajevo — poveikį.)

Įdomu, kad net Tomo Venclovos *Vilties formose* išdėstytoji personalistinė tautos samprata, apibrėžianti tautą kaip didžiulį asmenį, akivaizdžiai susišaukia su hipostazuotu kultūriniu individualizmu, kuris, beje, kuo puikiausiai gali koegzistuoti tiek su liberalizmu kaip viena iš ryškiausių ir įtakingiausių moderniosios ideologijos apraiškų, tiek su nacionalizmu kaip kolektyvinės tapatybės fenomenu.[7] Manau, kad šis faktas iškalbingai byloja, kaip giliai kultūrinis (pridurčiau — ir pačia savo esme apolitiškas, išskyrus, žinoma, patiės Tomo Venclovos atvejį) individualizmas yra įsiskverbęs į lietuviškosios sąmonės ir kultūros formas.

Antras svarbus dalykas, kuris paaiškėja sociokultūrinės

lietuvių ideologijos analizės rėmuose, yra tas, kad tiek Lietuvos, tiek bet kurios kitos Rytų ir Centrinės Europos šalies visuomenė negali būti paviršutiniškai ir dirbtinai — paleidus į darbą gerai žinomą, bet kokio reiškinio nagrinėjimo paviršiumi slystančią žurnalistinę retoriką — suvesta į tariamąją „gentinę visuomenę" (sarkastiškuose tautinių skeptikų pašnekesiuose šitas žurnalistinės retorikos perlas ataidi greičiausiai iš Popperio termino *tribal society*). Šioji žurnalistinė klišė yra aiškiai kilusi iš teoriškai nekorektiško, neartikuliuoto, ir, tiesą sakant, kvailoko nacionalizmo, esą atstovaujančio nuožmiam ir nežabotam kolektyvizmui, statymo priešpriešiais individualizmui. Viena vertus, tokia priešprieša teoriškai ir analitiškai yra tiesiog bergždžia, o galiausiai ir parazitarinė — ji absoliučiai nieko pozityvaus ir aiškaus nepasako nei apie nacionalizmą, nei apie individualizmą. Nominalistinė ideologija, lygiai kaip ir nominalistinė metodologija, yra pernelyg rafinuotas dalykas, kad būtų galima lengva ranka redukuoti ją į panašaus plauko priešpriešas bei schemas. Kita vertus, nacionalizmas, kaip minėta, gali būti ne tik holistinis, bet ir nominalistinis. Rytų ir Centrinės Europos šalių nacionalizmas dažniausia esti eklektiškai mišrus, t.y. turįs ir vienos, ir kitos nacionalizmo atmainos elementų. Bet sykiu manyčiau, jog postkomunistinės šalys, įskaitant ir Lietuvą, yra labiau linkusios į holistinį nacionalizmą (nominalistinio nacionalizmo elementai postkomunistiniams kraštams buvo labiau būdingi — sykiu ir reikalingi — jų nacionalinio išsivadavimo iš sovietinės imperijos laikotarpiu).

Trečias dalykas, į kurį vertėtų atkreipti dėmesį, yra lietuvių ideologijos ir nacionalizmo santykis. Pasakyti, kad lietuvių ideologija ir yra nacionalizmas, reiškia nepasakyti nieko. Ne veltui Aleksandras Štromas ne kartą yra pabrėžęs, kad postkomunistinėje pasaulėtvarkoje nacionalizmas reiškiasi kaip viso labo tik kolektyvinės tapatybės stiprėjimas, anaiptol neimplikuojantis jokios ypatingos ideologijos. Nacionalizmas iš grynosios kolektyvinės tapatybės į ideologiją transformuotųsi tik tokiu atveju, jei į jį papildomai būtų įvestos fundamentalios idėjos, gebančios organizuoti ištisą preskriptyvinį diskursą ar net jį pagrindžiančią

vertybių-ir-idėjų sistemą; iš tokių idėjų paminėtinos būtų lygybės, hierarchijos, istorinės misijos (mesianizmo bei rasizmo atvejais) ir likimo idėjos. Kitaip tariant, be egalitarizmo arba hierarchijos idėjų nacionalizmas vargiai pakiltų iki vertybių-ir-idėjų sistemos lygmens, jau nekalbant apie moderniąją vertybių ir idėjų konfigūraciją.

Tad jeigu lietuvių ideologijos, funkcionuojančios hipostazuoto kultūrinio individualizmo periferinės atmainos pavidalu, genezę siejame su prisišliejimu prie vokiškojo moderniosios ideologijos varianto, tai jos triumfą veikiausia reikėtų sieti su lietuvių laisvės formule. Šiuo požiūriu vertėtų neišleisti iš akių Troeltscho svarstytosios vokiečių laisvės formulės; pastarąją Troeltsch apibūdino kaip „kultūrinį individualizmą ir valstybinį socializmą" (ši formulė leistų atlikti itin gilų analitinį lietuviškosios sąmonės pjūvį, bet tai būtų atskiro straipsnio ar net ištisos studijos verta problema). Ne mažiau įdomi ir Dumont'o pasiūlytoji vokiečių laisvės formulė, kuri, pasak prancūzų civilizacinio sociologo bei socialinio antropologo, yra „saviugda + pasišventimas" (*Bildung + self-dedication*).[8]

Lietuvių ideologijos raidos ypatybė yra ta, kad nuolatinis socialinės tikrovės suvokimas kaip tautai (kurios, beje, XIX amžiaus pabaigoje — XX amžiaus pradžioje ideologiškai dar nebuvo — žūtbūt reikėjo atlikti ideologinę „savosios tikrovės" konjunkciją, sykiu apibrėžiant ir pačią tautą) svetimos ir neautentiškos tikrovės lietuviškąją sąmonę neišvengiamai bloškė į idealybės terpėje modeliuojamos kultūros sferą. Galima drąsiai teigti, kad ir pati kultūra buvo ištirpdyta kalboje: juk lietuviškasis modernas tuo ir buvo ypatingas, kad kultūra prarado ne tik *hic et nunc* dimensiją, bet ir bet kokius empirinės tikrovės kontūrus: arba lietuvių kultūra moderniosios sąmonės konstruojama kaip praeities restauracijos projektas ir kartu istorinių reminiscencijų rinkinys, arba kaip ateities projektas, t.y. priekyje-savęs-esantis-projektas. Šitaip suvokta kultūra niekaip nesisieja su realia egzistencine žmogaus patirtimi. Tokia kultūra, praradusi *hic et nunc* dimensiją, atveria galutinį vaizduotės principo triumfą prieš realybės principą.

Vadinasi, tokia kultūra, išsiskleidusi ne empirinėje socialinėje tikrovėje (pastaroji laikoma neautentiška ir neadekvačia sąmonei bei vertybių-ir-idėjų sistemai), o sąmonės pasaulyje, yra gyva tol, kol sąmonė ją projektuoja arba į praeitį, arba į ateitį. Kalbant Spenglerio teorine kalba, tai *mögliche Kultur*, o ne *wirkliche Kultur*; kitaip tariant, tai kultūra, niekada netapusi istorija, o todėl sąmonėje besiskleidžianti kaip *tikrosios istorijos* galimybė bei prafenomenas. Tai kalbos įkalinta kultūra, nes tik kalboje ji ir tegali būti idealiai modeliuojama. Ji galutinai ištirpsta kalboje, kuri vienintelė ir tegali tapti *nesamos, bet siekiamos tikrovės anticipacija.*

Štai kodėl XIX amžiaus antrosios pusės ir viso XX amžiaus lietuvių laisvės formulė būtų ne tiek „saviugda + pasišventimas", kiek „kalba + pasišventimas". Tarnavimas savo kultūrai nūdienos Lietuvoje reiškia pasišventimą gimtajai kalbai ir kovą už jos išsaugojimą, nes be gimtosios kalbos modernioji lietuvių kultūra, atrodo, neturi jokių kitų savo gyvybingumo ir apskritai buvimo pasaulyje paliudijimų. Tai lituanistų — tiek profesionalų, tiek lituanistų iš pašaukimo, kurių akyse kultūringumas sutampa su lituanistine kompetencija, — kultūra, kovojanti už kalbos grynumą, švarumą ir išsaugojimą, kadangi jos kontaminacija, giliu kovotojų už kalbą įsitikinimu, gali pasibaigti pačios kultūros sunykimu, o gal net ir visiška jos anihiliacija. Laisvės formulė „kalba + pasišventimas" laikytina lietuvių ideologijos vidine spyruokle, o kartu ir šios ideologijos triumfu: kalbai atitenka visi dieviškumo ir šventumo predikatai, ji tampa tuo, kuo nepajėgė tapti nei pats lietuvis, nei lietuvių kultūra ir istorija — laisvu, autonomišku, save grindžiančiu ir savipakankamu individu, monada, kurios — kad ir vienintelės — visiškai pakanka, kad pasaulis nežūtų.

II. Postkomunistinė Lietuva: represyvioji kalba ir kultūros įkalinimas

Ankstesniuosiuose savo darbuose esu rašęs, kad postkomunistinėse šalyse įsivyrauja ne latentinės ir praktinės, o mani-

festo ideologijos. Jos kalbą ir nužmogina, paversdamos ją autonomišku, savipakankamu, iš savęs pačios atsirandančiu (anglų kalbos termino *emergent* prasme) pasauliu. Pacituojant vieną iš ankstesniųjų mano esė,

> Manifesto ideologijos kaip tik ir vyrauja postkomunistinėse šalyse. Būtent jose kalba įgyja emerdžentinę dimensiją; toliau ji hipostazuojama iki savarankiškos realybės, savo naujuoju autentiškumu ir svarba pranokstančios visus galimus sociokultūrinius procesus, jau nekalbant apie pavienio individo sąmonę, patirtį ir gyvenimą. Pakylėta į emerdžentinį lygmenį ir įgijusi autonomijos dimensiją, kalba netrunka dehumanizuotis — ji paprasčiausiai nužmogėja, atitrūksta nuo realios žmogiškosios patirties ir nustoja buvusi mąstymo ir būties namais. Aš turiu omenyje ne tik Orwello aprašytąją Okeanijos naujakalbę, įkūnijančią totalitarinio pasaulio beprasmybę, ar, tarkim, Burgesso antiutopijoje *Prisukamas apelsinas* pavaizduotą naująją intelektualių barbarų bei Beethoveno Devintąja simfonija besimėgaujančių galvažudžių visuomenės kalbą — siaubingą anglų ir rusų kalbų mišinį. Lygiai taip pat mano mintis nėra vien aliuzija į daugelį dešimtmečių kurtos Sovietinės Tautos „novojazą" — rusų kalbą neatpažįstamai sudarkiusią sovietinę naujakalbę. Manifesto ideologija pati savaime yra kalbos fenomenas. Ji sąmoningai konstruoja kalbą, inkongruentišką socialinei tikrovei. Diskredituodama sau nepriimtiną socialinę tikrovę, manifesto ideologija nebūtinai turi siūlyti mechanišką jos išsižadėjimą, prievartinį socialinį pokytį ir panašiai. Pakanka diskredituoti tikrovę, nuo jos atplėšiant sąmonę ir kalbą. Vadinasi, nuo tikrovės atplėštoji sąmonė ir kalba neišvengiamai įgyja savarankišką vertę bei prasmes. Bet ši papildoma kalbos semantizacija, paverčianti ją emerdžentiniu pasauliu, galutinai desemantizuoja socialinę tikrovę.[9]

Tad nenuostabu, kad ideologija postkomunistinėje Lietuvoje funkcionuoja kaip pati tikriausia *logokratija* — kalbos valdžia ir žodžio viešpatija. Yra siekiamos tikrovės idėja bei kalboje įžvelgiami ideologiniai jos kontūrai, bet dar/jau n(eb)ėra pačios tikrovės. Iš čia ir absurdiškas, kone fantasmagoriškas žodžio atotrūkis nuo realaus socialinio veiksmo, o politinės ir ideologinės retorikos — nuo realios žmogaus ir visuomenės

situacijos: nesuskaičiuojamas pasakas naivuoliams apie moralią Lietuvos politiką lydėjo ir tebelydi beprecedentinis moralinis ir politinis cinizmas, besireiškiantis įvairaus plauko manipuliacijomis masine sąmone (jokio ryšio su tikrove neturintys politiniai ritualai, ideologiniai užkeikimai, referendumai etc.); nesiliaujantys tauškalai apie *Realpolitik* ir pagarbą kompetencijai bei ekspertizei viso labo tik bejėgiškai mėgina užmaskuoti, atrodo, jau galutinai įteisintą kleptokratiją ir kriminalinę valstybės organizaciją; kiek sekuliarizuotų ideologinių kunigų kuriamas lietuvių tautos genetinio gerumo, jos prigimtinės skaistos ir doros teorijas tragikomiškai palydi šalyje nesiliaujanti smurto, nusikalstamumo, socialinių patologijų ir visuomenės kriminalizacijos banga, liudijanti nebent tik socialinio kūno schizmą, t.y. pačią tikriausią visuomenės dezintegraciją, ir visų karą prieš visus.

Savotišku logokratijos vediniu ir sykiu papildiniu laikytina *logofobija* — kalbos baimė, neapykanta paskiriems žodžiams (dažniausiai net dorai nesuvokiant, kokį tikrovės reiškinį ar sąmonės tendenciją šie žodžiai įvardija bei — viso labo ,— ženklina), o kartu ir magiškas įtikėjimas žodžio visagalybe. Žodis logofobui (=logokratui) yra realesnis ir net substancialesnis už pačią tikrovę, į kurią žodis gali tik nurodyti. Šis fenomenas neabejotinai kyla iš minėtojo magiško įtikėjimo demiurgiška žodžio ir kalbos visagalybe: ištartas žodis sukuria tikrovę; tuo tarpu žodžio uždraudimas ir priverstinis jo ištrynimas iš vertybinio-ideologinio žodyno (arba, kraštutiniu atveju, bent jau tinkamo eufemizmo jam pakeisti suradimas „nepavojingame", tabuistiškai neutraliame kalbos sluoksnyje) akies mirksniu numarina nepageidautiną vertybę arba idėją, o gal net ir sunaikina — ar bent jau neutralizuoja — pavojingą ir todėl bauginantį tikrovės objektą.

Nesunku būtų pateikti daugybę pavyzdžių, raiškiai bylojančių, kokiu mastu logofobija yra išplitusi nūdienos Lietuvoje. „Nacionalizmas", „kosmopolitizmas", „ideologija", „liberalizmas" (pastaroji sąvoka ir ją žymintis trminas Lietuvoje sukompromituoti turbūt penkiasdešimčiai metų į priekį — naujieji pro-

letkultinio tipo lietuviškojo libertarizmo, kažkodėl atkakliai tapatinamo su liberalizmu, ideologai (kažkoks išties unikalus libertarų ir chunveibinų mišinys), dažniausiai nesugebantys net dorai perpasakoti XVIII amžiaus prancūzų fiziokratų ir apskritai *laissez-faire* tipo ekonominių idėjų, pasidarbavo iš peties, kad tai įvyktų), „modernizacija" (bet tik ne „postmodernizmas", kuris vartosenos išplitimu ir semantinių laukų gausa drąsiai gali rungtis su „tėvyne", „kažkuo", „grėsme" ir „tauta"), „sekuliarizacija", „laisvamanystė" jau tapo marginaliniais žodžiais: arba jie įgyja menkinamąją konotaciją ir atsiduria ideologiškai apribotos, „palaimintos" oficiozinės kalbos pakraštyje, arba jie sekuliarizuotų kunigų sąmoningai ištraukiami į dienos šviesą indoktrinacijos arba reindoktrinacijos sumetimais — po to šitų žodžių atmetimo reakcija paprastai veikia nepriekaištingai.

Viena aišku — visi šitie žodžiai yra atplėšiami nuo jų žymimų sąvokų bei ženklinamų realybės reiškinių ar sąmonės tendencijų (sykiu jie išplėšiami iš teorinio konteksto, kuriame jų žymimąsias sąvokas ir tegalima eksplikuoti bei analitiškai artikuliuoti), po to ideologiškai persemantizuojami ir instrumentalizuojami, idant būtų galima juos perkelti į norimą kontekstą: maždaug tokiais metodais konstruojama propaganda. Spėju, kad propaganda yra ne vien pačių agresyviausių, karingiausių, nelanksčiausių ir labiausiai ekskliuzyvinių ideologijų savastis; ji nėra vien šleifas, besidriekiantis paskui manifesto ideologijas. Propaganda ir apskritai kalbos bei kalbėjimo supropagandinimas, t.y. kraštutinė žodžių reikšmių redukcija ir kalbos instrumentalizacija (jos perkontekstualizavimas, bloškiant apibrėžtus ir aiškius terminus į tokius kontekstus, kuriuose jie „išplera" ir pradeda reikšti ką tik nori — viską ir sykiu nieką), atsiranda visuomenėse ir kultūrose, kuriose dar/jau n(eb)ėra dalyko, kuris, griežtai svarstant, visuomenę ir daro visuomene, o ne atomizuotų individų rinkiniu. Pavadinkime šitą dalyką *viešuoju diskursu.*

Viešasis diskursas galėtų būti apibrėžtas kaip tokia laisvos diskusijos ar ideologiškai nesaistomo bei nevaržomo pokalbio erdvė, kuri neegzistuoja kaip duotybė ir yra palaikoma

tik sąmoningų pastangų ją išlaikyti, nuolatos joje dalyvaujant ir kuriant ją iš naujo.[10] Paprastai šnekant, viešasis diskursas yra ne kas kita, o žmogiškojo intersubjektyvumo bei komunikavimo ir susikalbėjimo galia. Habermas šį fenomeną vadina *laisvuoju diskursu*, o Algis Mickūnas — tiesiog *poliu* arba *viešąja erdve*. Komunizmo atomizuotoje ir dezintegruotoje Lietuvos visuomenėje — deja, nominalistinėje visuomenėje *par excellence* — viešojo diskurso ne tik nėra; kol kas jis, atrodo, apskritai vargiai įmanomas sociume, kuris, pavartojus Tönnieso terminus, yra įstrigęs ir skausmingai balansuoja tarp *Gemeinschaft* ir *Gesellschaft*. Rimtai svarstant, Lietuvos visuomenė jau seniai yra įžengusi į *Gesellschaft* pakopą: lietuviai jau prieš keletą dešimtmečių tapo miestiečių tauta, ir gerai žinoma senojo, patriarchalinio lietuviškojo kaimo — tiksliau tariant, prarastosios organiškos bendruomeninės vienybės — nostalgija bei idealizacija tėra miesto kultūros konstrukcija, t.y. miestiečių sukurta ir nuolatos palaikoma mitologema. Paradoksas tas, kad lietuvių inteligentijos kuriamoje socialinėje mitologijoje ideali Lietuvos vizija vis dar siejama su *Gemeinschaft*, kas rodo nebent tik beviltišką atotrūkį nuo nūdienos Lietuvos realybės. Nenoras priimti realybės tokios, kokia ji yra, savo ruožtu, taip pat sąlygoja prarajos tarp kalbos ir socialinės tikrovės atsivėrimą. Bet apie tai — kiek vėliau.

Kaip minėta, kalbos ir kalbėjimo supropagandinimas gimsta kaip nesamo viešojo diskurso kompensacija. Susikalbėti kažkokiu būdu vis dėlto reikia. Neegzistuojančią viešojo diskurso erdvę ir mėginama kompensuoti gan miglotais vertybiniais-ideologiniais bendraisiais vardikliais. Deja, visos pastangos ideologiškai sutelkti *de facto* atomizuotą ir dezintegruotą visuomenę yra iš anksto pasmerktos nesėkmei. Visų karo prieš visus būklėje viešasis diskursas ne tik negali atsirasti ir būti palaikomas — *bellum omnium contra omnes* ir *sensus communis* iš esmės nesuderinami ir vienas kitą radikaliai paneigiantys dalykai, juolab kad viešasis diskursas tiesiog neįmanomas be *sensus communis*, kuris reiškia ne tik sveiką protą, bet ir bendro buvimo pasaulyje bei jo prasmės pojūtį. Socialinio kūno skili-

mas, gelminio ir sykiu pamatinio pilietinio solidarumo sunykimas ir, galiausiai, sociumo suirimas į atomizuotus individus ištiko visuomenę, nepažinusią iš tikro laisvo, autonomiško, nepriklausomo, bet kartu ir gebančio asocijuotis su kitais individo.

Tad nenuostabu, kad logokratija ir logofobija susiformuoja kaip bėgimo iš sau svetimos, ideologiškai ir kultūriškai ne(be)atpažįstamos socialinės tikrovės (o šiuo atveju — iš savosios visuomenės) į kalbos bei preskriptyvinio kalbėjimo sferą fenomenas. Kitaip tariant, tai pati tikriausia kultūros kapituliacija prieš savąją visuomenę, kurios nepajėgiama suprasti, įprasminti ir, svarbiausia, priimti tokios, kokia ji iš tikro yra. Logokratija — tai lietuvių kultūros negatyvus atsakas į iššūkį socialinės tikrovės, kuri niekaip nesileidžia įspraudžiama į ideologinės vizijos rėmus; būtent tokiuose rėmuose lietuvių kultūra ir norėtų matyti bei interpretuoti savąją tikrovę. Pagaliau tai yra ne kas kita, o pats tikriausias mūsų kultūros pralaimėjimas prieš daugiamatę ir sudėtingą tikrovę; sykiu tai ir principinis atsisakymas savajai visuomenei suteikti realybės statusą. Argi ne čia slypi tikrosios priežastys bei gelminės prielaidos reiškinio, Štromo taikliai pavadinto lietuvių inteligentijos sufilologėjimu?

Šiame probleminiame židinyje nesunku paaiškinti, ką reiškia ne tik visos kalbos gryninimo ir švarinimo idėjos bei programos, kurių apstu nūdienos Lietuvoje, bet ir nesuskaičiuojami demaršai bei kryžiaus žygiai prieš Jurgos Ivanauskaitės *Raganą ir lietų*, Vakarų masinę kultūrą (tik, deja, neatrodo, kad kovotojai už kalbą, dorą ir kultūrą būtų labai suinteresuoti Vakarų akademinės ir apskritai intelektualinės kultūros sklaida Lietuvoje) ir panašiai, jau neminint dramatiškų pastangų išspręsti šiuo metu lietuvių kultūrai, be jokios abejonės, patį svarbiausią, tiesiog gyvybinės svarbos, uždavinį— nubrėžti aiškią ir griežtą skiriamąją liniją tarp erotikos ir pornografijos!

Etinės dimensijos paradoksas yra tas, kad jos suabsoliutinimas reiškia patį tikriausią dorovės bei pačios jos esmės paneigimą. Arba etinės vertybės ir normos veikia, arba ne — jokie socialiniai institutai čia padėti negali. Be to, gerai žinoma, kad

etinės dimensijos suabsoliutinimas labai lengvai virsta savo priešybe — aukščiausio laipsnio amoralizmu. Tam tereikia tik šiokių tokių politinio žaidimo taisyklių arba apskritai socialinės situacijos permainų. Apie dvasią ir dvasingumą garsiausiai šaukia tie, kuriems dvasingumas reiškia ne asmenybės vientisumą ir moralinį integralumą, ne, Arvydo Šliogerio žodžiais tariant, paprasčiausią padorumą ir žodžio laikymąsi, o siaurų, *partikuliarinių interesų — politinių ir ideologinių* — bei aiškiai apibrėžtų asmeninių tikslų įgyvendinimo technologiją. Apie moralę pompastiškiausiai prabyla tie, kurie tarnauja ir paklūsta tik jėgai, o sykiu ir pripažįsta tik jos logiką. Uoliausiai moralizuojama paprastai ten, kur moralės jau seniai nebėra.

Esu pasirengęs visiškai rimtai svarstyti ir tokį klausimą: ar esama kokio nors apčiuopiamo ryšio tarp dviejų „kultūrinės kovos" atmainų — kovos už dorą ir kovos už kalbą? Tai veikiau retorinis klausimas, kadangi į jį iškart atsakyčiau teigiamai — taip, be jokios abejonės, tarp jų esama tiesioginio ryšio. Visų pirma abi jos lengvai paverčiamos manipuliacijų masine sąmone instrumentais: jei apie moralę prabylama agonistinių politinių žaidimų ir apskritai politikos kontekste, galima drąsiai atsikratyti paskutinių abejonių, kad moralė čia tėra eufemizmas, reiškiąs simbolinę nuorodą į jėgą — pastaroji nuoroda, suprantama, skiriama tik savajai arba sau artimai ideologinio atpažinimo sistemai. Kita vertus, tokia partikuliarinė, grupinė „moralė" (į kabutes žodį imu todėl, kad partikuliarinė ir grupinė moralė, griežtai svarstant, yra *contradictio in adjecto* — jei nesame pakliuvę į etinio ir kultūrinio reliatyvizmo pinkles, turėtume pripažinti, kad moralė, arba dorovė, pačia savo esme yra universalus reiškinys; jei moralės normos ir etikos principai skiria, o ne vienija žmones, vadinasi, šie principai yra ideologiškai partikuliarizuoti ir instrumentalizuoti) politiniame diskurse gali būti išskleista tik per preskriptyvinį kalbėjimą. Tam neišvengiamai reikia tobulinti, švarinti ir gryninti kalbą, uoliai šalinant iš jos svetimą ir nepageidautiną elementą — kitokios „moralės" ir apskritai ženklų sistemos substratą, jau nekalbant apie ideologinio kalbėjimo bei žodyno atžvilgiu visiškai neutralų, emancipuotą

teorinį diskursą; prieš pastarąjį abi minėtosios kovos kariauja žūtbūtinį karą. Tad ideologinės politikos (o kitokios Lietuvoje kol kas ir nėra) kontekste kova už dorą reiškia kovą už kalbą ir *vice versa*. Tokia jau postkomunistinė jėgos gramatika.

Antra, Lietuvos politinio ir kultūrinio elitų (padarykime išlygą, tardami, jog tokie elitai Lietuvoje jau egzistuoja ar bent jau sparčiai formuojasi, nors faktais ir nešališka procesų analize pagrįsti tokį teiginį būtų gan nelengva) silpnumas ar net bejėgiškumas *realiosios* visuomenės atžvilgiu norom nenorom skatina juos tolydžio griebtis simbolių ir simbolinių perkėlimų kalbos. Įdomu, kad tobulumo dimensija — arba, eseistiškai šnekant, tobulumo nostalgija — Lietuvoje buvo ir tebėra projektuojama tik į kultūrą, t.y. kalbą; ji niekada nebuvo siejama su pačia visuomene — ar tai tik nebus ta esmingoji priežastis, kuri leistų paaiškinti, kodėl tiek Lietuva, tiek bet kuri kita Rytų ir Centrinės Europos šalis nėra sukūrusi nė vienos tikros politinės utopijos, nors utopinės sąmonės elementų čia būta ir tebėra apstu (griežtai svarstant, net ir garsioji Oskaro Milašiaus Šiaurės Atėnų vizija yra ne utopinė, o veikiau mesianistinė konstrukcija).

Vienas iš tokių simbolinių perkėlimų ir yra nuolatinis kalbos tobulinimas. Stipriai, tvirtai sutelktai ir integruotai visuomenei simbolinis jėgos ir represyvumo perkėlimas į kultūrą bei kalbą reikštų nebent jėgos ir agresijos sublimavimą, neutralizavimą ir kanalizavimą — ta pati Vakarų masinė kultūra kuo puikiausiai „susiurbia" ir kanalizuoja smurtą bei agresiją. Tuo tarpu iš tikro kriminalizuotoje visuomenėje, kurioje kone kiekviena vadinamoji interesų grupė ar politinė partija organizuojasi pagal kriminalinės grupuotės principus, kultūra ir kalba nustoja fiksuoti realius socialinius procesus bei pokyčius. Susiformuoja „aukštoji sąmonė", suvokianti save kaip „žemos ir niekingos realybės" antipodą. Tokios visuomenės kultūra, kaip minėta, yra galutinai subordinuota vaizduotės principui; realybės principui joje paprasčiausiai nėra vietos. Turbūt nereikia nė sakyti, kad „aukštoji sąmonė" skleidžiasi autonomijos ir išskirtinumo dimensiją įgijusioje, su socialine tikrove visus saitus

nutraukusioje ir, vadinasi, nuasmenintoje bei nužmogintoje kalboje.

Tad nieko nuostabaus, kad postkomunistinės Lietuvos represyvioji kalba tėra iškreiptas socialinės tikrovės veidrodis, deformuojantis šią tikrovę pagal tam tikrą antiscenarijų: smurto, džiunglių įstatymų ir kumščio teisės užvaldyta visuomenė represyvioje ir visa unifikuojančioje kalboje fiksuojama kaip genetiškai dora, humaniška, kilni, tik, deja, svetimųjų įtakų kiek gadinama bei aplinkinio priešiško pasaulio truputį klaidinama; o toje pačioje visuomenėje vykstančius socialinio sluoksniavimosi ir diferenciacijos procesus, skatinančius visuomenės vidinę diversifikaciją bei mažinančius jos represyvumą, palydi nesulaikomai stiprėjantis kalbos purizmas, uniformizmas ir represyvumas. Simbolinis jėgos ir represyvumo perkėlimas į kalbą ją be perstojo tobulina, normina, švarina ir grynina tokiu mastu, kokiu didėja lituanistų ir apskritai lietuvių kultūrinio elito atotrūkis nuo savosios visuomenės, visiškas jos nesupratimas, o kartu ir negebėjimas daryti jai nors kiek apčiuopiamą poveikį.

Prisipažinsiu, anksčiau man atrodė, kad kovos už kalbą ištakos slypi liūdnokame totalitarizmo deformuotos visuomenės bei jos kultūros, iš vienos pusės, ir etnocentrinės galvosenos, iš kitos, derinyje. Šiuo klausimu esu rašęs:

> Čia norėtųsi pažymėti, kad dabar daugelio mūsiškių žmonių galvose įsigalėjo etnocentristinis prietaras, pagal kurį tautinė kultūra yra kažkas visiškai svetima didžiųjų pasaulio regionų civilizacijoms ir pasauliniams procesams, o sykiu ir kažkas itin trapu ir negyvybinga, ką reikėtų ginti nuo ‚kenksmingųjų' išorinių įtakų. Galima suprasti ar net su simpatija žvelgti į tokią poziciją — ji yra suformuota nuolatinės ir atkaklios lietuvių tautos kovos dėl savo išlikimo, istorinio likimo, ateities bei tapatumo išsaugojimo. Tai neišvengiamai turėjo paženklinti ir dabartinę lietuvių kultūrą, kuri iki šiolei, atrodo, daugiau rūpinasi savo išlikimu ir orientuojasi į gynybinę funkciją negu rūpinasi atsivėrimo kitoms kultūroms galimybėmis bei perspektyvomis. (Nuolatinė kultūros atliekama gynybinė funkcija, nustelbianti kūrybinio eksperimento bei laisvo konstravimo klodus, ypač paženklino mūsų gimtąją kalbą, kuri iki šiol yra nuolatinio norminimosi, švarinimosi,

puristinio gryninimosi, tiesiog kovinės parengties būsenoje, o tai turbūt dar ilgokai trukdys mūsų kalbai fiksuoti ir modeliuoti moderniojo žmogaus pasaulio viziją bei patirtį.)[11]

Dabar manau, kad čia pacituotame pasaže būsiu kiek supaprastinęs sudėtingą ir daugiabriaunę problemą. Kovōs už kultūrą bei kalbą ištakos ir giliausios prielaidos glūdi ne etnocentrinėje galvosenoje ar apskritai tautos mentalitete (pastarasis, fatalistiškai suvoktas kaip kažkokia duotybė, išvis nieko negali paaiškinti), o visuomenės ir kultūros schizmoje, dėl kurios lietuvių kultūra, blokšta į grynojo vaizduotės principo ir kalbos pasaulį, visose trijose istorinio laiko dimensijose socialinę tikrovę modeliuoja maždaug taip: (1) praeitis yra nepalyginamai autentiškesnė ir kultūriškai labiau atpažįstama kaip „sava" nei dabartis, tik, deja, ji nebedaro jokio nors kiek labiau apčiuopiamo poveikio dabarčiai; (2) dabartis iškyla kaip pasidygėjimą sukeliantis visiško dekadanso ir anarchijos metas; (3) ateities išvis nėra — bent jau *mūsų* socialinė tikrovė jos neturi; pagaliau jeigu tos ateities ir esama, ji verta nebent katastrofistinės interpretacijos.[12]

Minėtoji visuomenės ir kultūros schizma ne tik pašalina realią žmogiškąją tikrovę iš kultūrinės kūrybos horizonto, sykiu blokšdama pačią kultūrą tik į meninės kūrybos — visų pirma grožinės literatūros ir filologijos — terpę, bet ir, kaip matome, suardo istorinio laiko struktūrą, t.y. visų trijų istorinio laiko dimensijų vienovę bei jų būtinąją sąveiką. Fernand Braudelio pasiūlytasis istorijos interpretacijos modelis — *praeitis paaiškina dabartį, o dabartis paaiškina praeitį*— aiškiai neveikia mūsų nūdienos humanistikoje. Tad vargu ar verta stebėtis, kad iki šiol neturime nė vienos istoriosofinį lygmenį pasiekusios Lietuvos istorijos interpretacijos: paradoksalu, kad Lietuvos filosofai iš klasikinės metafizikos arba Popperio tipo loginio empirizmo pozicijų audringai pasisako prieš istorizmą, tuomet kai lietuviškasis „istorizmas", besireiškiąs nebent tik pozityvistinėje istoriografijoje, nesukūrė nė vienos istorijos teorijos.

Juo labiau neverta stebėtis tuo faktu, kad Lietuva iki

šiol neturi vakarietiško tipo ir lygio socialinių mokslų. Pompastiškai mestelėti frazę, esą Lietuva nepatyrė jokių įdomių ir reikšmingų socialinių procesų, todėl nėra ką tyrinėti, — reikštų paprasčiausią nesąmonę. Lietuva daugelį šimtmečių buvo daugiaetninė, daugiareliginė ir daugiakultūrinė šalis (šią integralinę savo charakteristiką, o kartu ir civilizaciškai maitinančią terpę, ji prarado kartu su Holokaustu). Lietuva ir dabar lieka įvairių, netgi didžiai kontrastingų, civilizacinių tendencijų sankirtos vieta. Tad tyrinėti tikrai būtų ką. Vargu bau socialinių mokslų nebuvimą paaiškintų ir tokie dalykai, kaip komunizmo sustabdytas ir brutaliai deformuotas Lietuvos mokslas (sociologija ir antropologija nesiplėtojo ir tarpukario Lietuvoje, nors Vakarų Europoje ir Amerikoje tuo metu šie mokslai itin sparčiai vystėsi) ar, tarkim, minėtasis Lietuvos giluminis prisišliejimas prie vokiečių kultūros (gal šitame argumente pamato ir esama, tik nevertėtų pamiršti, kad Vokietija pasauliui davė Alfredą ir Maxą Weberius, jau neminint kitų iškilių socialinių mokslų atstovų). Esminė priežastis glūdi, vėlgi, ne kur kitur, o paprasčiausiame nusigręžime nuo savosios visuomenės — tokios, kokia ji *iš tikro* buvo ir yra. Turbūt neverta nė sakyti, kad ideologiškai neutralūs socialiniai mokslai it kortų namelį sugriautų daugybę ideologemų ir mitologemų, tebemaitinančių mūsų kultūrą, kuriai norimas ir todėl stipriai idealizuotas tikrovės paveikslas vis dar lieka svarbesnis už tiesos dimensiją. O ir pati tiesa lietuvių humanistikoje suvokiama veikiau kaip ideologinis projektas, o ne kaip klasikinis *adequatio rei et intellectus*. Ko gero, išties gili ir daugiareikšmė buvo Balio Sruogos įžvalga, kad esame „prakeiktų lyrikų tauta"...

Tad pabaigai knieti paklausti: o ką gi apskritai lieka veikti mūsų kultūrai, išsižadėjusiai savosios tikrovės, tiesos apie ją, socialinės kritikos, daugiamatiškumo, o galiausiai ir kritinio santykio su pačia savimi? Toliau sėkmingai filologėti ir be paliovos reprodukuoti tikratikio sindromo apimtus lituanistus-moralistus, budriai stovinčius tautos idealų sargyboje ir rūsčiai smerkiančius tuos, kurie netaisyklingai kalba / neteisingai mąsto (jei išsilavinimo ar kompetencijos spragos neleidžia rimtai ir da-

lykiškai diskutuoti, klaidatikiams ir atskalūnams kliūva bent jau už kalbines nuodėmes — pernelyg gausiai vartojamas svetimybes, tarptautinę terminiją ir panašiai)? Paversti visą lietuviškąją kultūrinę kūrybą nuolatos besiplečiančia kovos už kalbą / dorą arena? Iki amžiaus pabaigos pamėginti kaip nors atlikti distinkciją tarp erotikos ir pornografijos? Galutinai įteisinti tokią lituanistiką, kuri meilę tėvynei paverčia profesija ir savo išskirtine teise? Kaip kultūrinę vertybę traktuoti isterišką klyksmą „kalbėkite lietuviškai!", kuriuo profanas gali ir nutraukti profesionalų diskusiją, ir žlugdyti pastangas kurti įvairių sričių lietuvišką terminiją? Be perstojo keiksnoti Rytus ir Vakarus, Rytus tapatinant su komunizmu ir Rusija, o Vakarus suvokiant kaip „liberalinį chaosą"?

Lewis Mumford, jaunystėje žavėjęsis utopijomis (1922 metais pasirodžiusio savo jaunystės veikalo *The Story of Utopias* epigrafe jis rašė, kad pasaulio žemėlapis, kuriame nepažymėta Utopija, nenusipelno net dirstelėjimo į jį), savo gyvenimo saulėlydyje tvirtino, kad gyvenimas įdomesnis už utopiją. Šiuo atveju noriu ne pritarti šiai minčiai ar užginčyti ją, o tik perfrazuoti: turiu vilties, kad Lietuvos ir viso lietuviškai kalbančiojo pasaulio tikrovė lietuvių intelektualams (būtent jiems, o ne inteligentams ar kultūrininkams) kada nors pasirodys įdomesnė nei kova už kalbą ir kultūrą.

Carlisle, PA

Pastabos

1. Galimas daiktas, šioji holistinio nacionalizmo ir patriotizmo ypatybė — *Kito* tapatinimas su *Svetimu* — leistų paaiškinti ir gan gausaus lietuvių, latvių, lenkų, ukrainiečių, rumunų, t.y. Rytų ir Centrinės Europos tautų, dalyvavimo Holokauste faktą.

2. Atkreiptinas dėmesys į Gedimino Vagnoriaus, buvusio Lietuvos Respublikos ministro pirmininko, mintį, kad „gali klysti žmogus, tik ne tauta". Šitas populistinės retorikos perlas ne tik atgaivina *consensus gentium* teoriją, teigiančią, kad dauguma visada teisi; pačiu netikėčiausiu

būdu jis atskleidžia ir lietuviškosios sąmonės sekuliarizuotumo mastą — Vagnoriaus šedevras iškalbingai byloja, kad tauta šioje orientacijos sistemoje neabejotinai keičiasi vietomis su Dievu. Nuo šitokio mąstymo lieka tik žingsnis iki sąmokslo teorijos, kuri, taikliu Popperio pastebėjimu, kyla pašalinus Dievą ir po to paklausus: o kas gi dabar užima Jo vietą? Vagnoriaus minties implikacija gan aiški: tautai gali grėsti tik kitos tautos arba tie jos atstovai, kurie nenori pripažinti socialinės visumos viršenybės pavienio individo atžvilgiu.

3. Nevertėtų pamiršti fakto, kad savo gimtojoje Prancūzijoje persekiotas katalikų Descartes politinį ir kūrybinį prieglobstį surado protestantiškoje Nyderlandų Karalystėje (Descartes'o pastebėjimu, jei kur nors ir egzistuoja laisvė, tai šioje šalyje, t.y. Nyderlanduose). Tad moderniosios ideologijos sąvoka kai kurių atvejų analizei gali būti pernelyg abstrakti.

4. Atrodo, kad Rusija šiuo požiūriu yra gan komplikuotas atvejis: ji skausmingai balansavo tarp prancūziškojo ir vokiškojo moderniosios ideologijos variantų. Į prancūzų kultūrą — ypač Petro Didžiojo reformų laikais — labiau linko rusų aristokratija; tuo tarpu XIX amžiuje sparčiai besiformavusi rusų *inteligentija* buvo daugiau veikiama vokiečių idėjų. Rusų slavofilai iš esmės buvo herderininkai, tuomet kai zapadnikai aiškiai linko į Hegelio idėjas. Bet įsidėmėtinas ir tas faktas, kad slavofilai — pavyzdžiui, Kirejevskis — savo veikalus neretai rašė prancūzų kalba ir publikavo juos Paryžiuje.

5. Nepaisant fakto, kad lietuviškoji kultūros filosofija buvo esmingai įtakota vokiečių *Geschichtsphilosophie* ir *Kulturphilosophie*, Šalkauskis ir Maceina patyrė ir gan stiprią rusų filosofijos įtaką: Šalkauskis buvo veikiamas Solovjovo religijos filosofijos, apie kurią Fribūro universitete, Šveicarijoje, prancūzų kalba parašė ir apgynė filosofijos daktaro disertaciją (lygiai tą patį ir tame pačiame universitete kiek vėliau padarė Mykolaitis-Putinas, disertaciją parašęs apie Solovjovo estetines pažiūras); Maceina buvo ryškiai įtakotas Berdiajevo istorijos filosofijos — net paskutinysis Maceinos veikalas *Asmuo ir istorija* vietomis daro Berdiajevo idėjų lietuviškos versijos ar net adaptacijos įspūdį.

6. Pasak Tomo Venclovos, „kalba neseka istorija, ji pati yra viena iš jėgų, suteikiančių istorijai mastą ir pavidalą". Šią mintį Tomo Venclovos *Vilties formas* redagavęs Bronys Savukynas parinko savo įvadinio straipsnio epigrafu. Žr.: Tomas Venclova, *Vilties formos* (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991), p. 5.

7. Tomas Venclova savo esė „Žydai ir lietuviai", in *Vilties formos, op. cit.*, p. 136-137, rašo: „Jei laikysime tautą didžiule asmenybe, — o tiesioginis jausmas sako, jog šitas personalistinis požiūris yra vienintelis vertingas ir teisingas požiūris moralinėje plotmėje — tai ši asmenybė aprėpia visus, ir teisuolius, ir nusikaltėlius".

8. Žr.: Louis Dumont, *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1986), p. 146.

9. Leonidas Donskis, „Monologinio žmogaus ir monologinės kultūros drama: dar kartą apie etnokultūrinį fundamentalizmą ir dabartinę lietuvių kultūrą", in *Moderniosios sąmonės konfigūracijos: kultūra tarp mito ir diskurso* (Vilnius: Baltos lankos, 1994), p. 234-235.

10. Atkreiptinas dėmesys į Algio Mickūno pastabą, kad demokratija nėra duotis ir todėl yra kaskart iš naujo sukuriama bei palaikoma tik sąmoningo dalyvavimo viešojoje, t.y. politinėje, erdvėje; demokratija, pasak jo, egzistuoja tol, kol sąmonė aktyviai dalyvauja jos išlaikyme viešojoje erdvėje — pastarąją sukuria viešas nuomonių išsakymas bei atvira diskusija. Vadinasi, filosofija, kad ir kokia specializuota ar istoriškai pakitusi ji būtų, pačia savo prigimtimi ir esme yra politinė filosofija. Jei šito nėra, anot Mickūno, visa politika virsta nebent jėgos technologija.

11. Leonidas Donskis, „XX amžiaus pabaigos Lietuva: atviros visuomenės ir kultūros kūrimas", in *Moderniosios sąmonės konfigūracijos, op. cit.*, p. 198.

12. Įdomu, kad šioje paradigmoje atsiduria net, be jokios abejonės, iškiliausio nūdienos Lietuvos filosofo Arvydo Šliogerio mintys (tiesa, ne teoriniame, o veikiau poleminiame kontekste). Jis rašo: „Sakysiu atvirai: nūdienos Lietuva bjauri. Prisipažinsiu, kad aš, kaip ir V. Kukulas, nebemyliu lietuvių tautos. Paprasčiausiai dėl to, kad jos nėra. Be to, mane pernelyg dažnai kankina mintis, kad Lietuva nebeturi jokios ateities, nei geros, nei blogos. Kas pats nėra joks, tas neturi ir jokio istorinio laiko. Tai, kas pas mus vyksta dabar, tyliai esu pavadinęs Lietuvos agonija". Žr.: Arvydas Šliogeris, „Septynios dienos", in *Literatūra ir menas*, Nr. 26 (2481)(1994 m. birželio 25 d.), p. 2.

NORA AUŠRIENĖ

studijavo meną daug metų: baigė Vilniaus Čiurlionio meno mokyklą, Lietuvos dailės instituto keramikos specialybę Vilniuje, du metus tobulinosi Čikagos meno instituto mokyklos keramikos laboratorijose.

Čikagoje sukurti darbai, pasak autorės, yra įkvėpti atostogų Edisto saloje, Atlanto vandenyne, kur daug saulės, smėlio ir jūros kriauklių. Dailininkė improvizuoja kriauklių spiralinio sukimosi, jų briaunų ir faktūrų temomis. Indai gana dideli, atvirų formų, natūralios degto molio spalvos, kartais kiek padengti matinėmis samaninėmis glazūromis. Ryškus ritmų judėjimas aukštyn: lyg iš gelmės iškilęs okeano sukūrys plačiai atsiveria paviršiuje. Tačiau molinės indų sienelės ypatingai plonos, briaunos kriaukliškai aštrios.

1994 metais Čiurlionio galerijoje Čicagoje įvykusios parodos kataloge dailininkė rašė:

„...Rodos, kad visos formos seniai jau nulipdytos ir pats tik kartojiesi. Tačiau iš tiesų ar galima pakartoti kieno nors gyvenimą? Gali stengtis atkartoti patikusią idėją, formą ar techniką, bet niekuomet nepakartosi kūrinio sielos ar gyvasties, nes kiekvienas iš mūsų pasilieka pačiu savimi."

Žiūrint į Noros darbus atrodo, kad jai kūryba nėra pomėgis vaizduoti. Tai drąsos ir pasitikėjimo reikalaujantis būdas atverti sielą, būti tarpininke tarp absoliutaus įkvėpimo ir žemės. Suteikti formą jausmams. Nora kuria vazas be žiedžiamojo rato pagalbos. Rankomis lipdo molio skiautę prie skiautės, kelia indo sieną savo širdies ritmu. Jis lenkia, pjauna ar „nebaigia" formos, sujausmindamas tradicišką architektoniką. Dailininkė dovanoja kanonintojams įvykusį faktą: kokia bebūtų, nemeluojanti forma yra gera.

Danas Lapkus

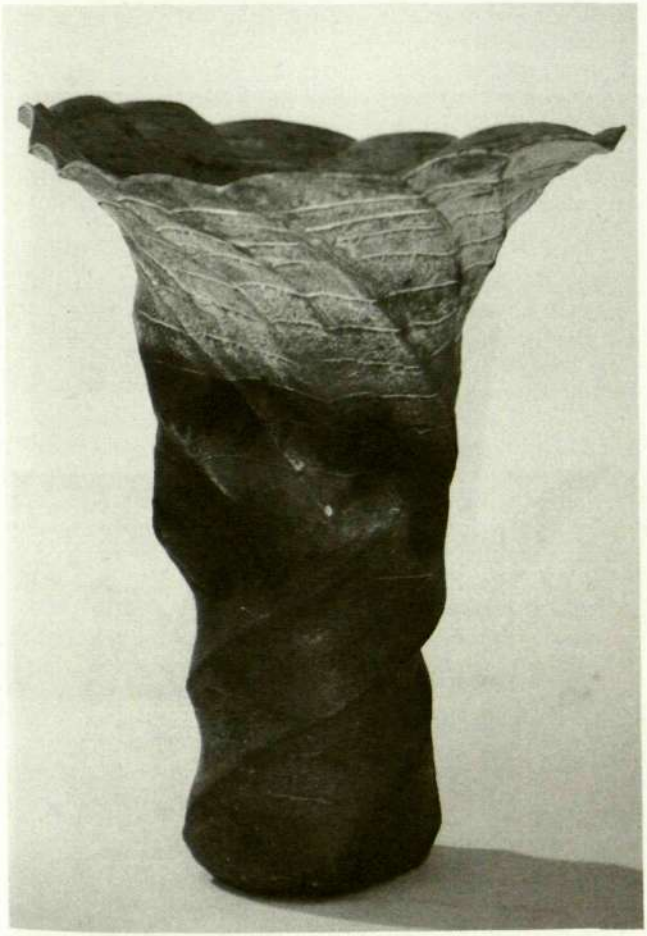

Vaza, 40x38 cm, žemo degimo keramika, 1993.

Vaza, 24x16 cm, žemo degimo keramika, 1993.

Vaza, 42x38 cm, žemo degimo keramika, 1993.

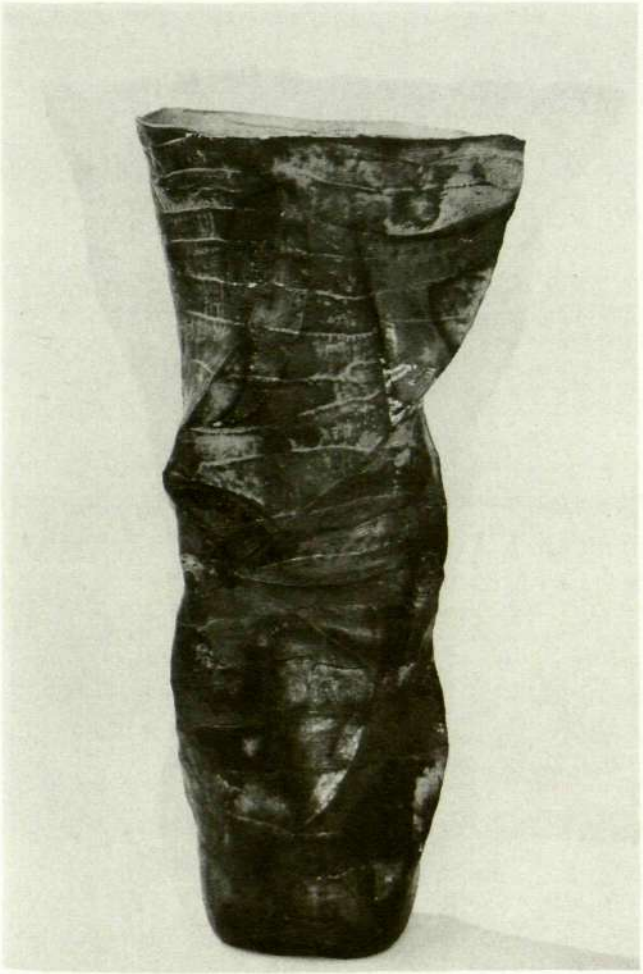

Vaza, 54x28 cm, žemo degimo keramika, 1993.

Vaza, 48x35 cm, žemo degimo keramika, 1993.

Visi darbai terakota, biskvito, saggar ir glazūros degimo.

LE SPLEEN DE PARIS*

CHARLES BAUDELAIRE

XXVIII. Netikra moneta

Išėjus iš tabako krautuvės mano draugas rūpestingai atrinko ir suskirstė savo pinigus: į kairiąją liemenės kišenę įspaudė auksinukus; į dešinę — visus sidabrinukus; į kairiąją kelnių kišenę sužėrė saują dičkių solių, o į dešinę įsidėjo, prieš tai įdėmiai apžiūrėjęs, sidabrinę dviejų frankų monetą.

„Ypatingas ir smulkmeniškai tikslus padalinimas!" tariau pats sau.

Pakeliui sutikome pavargėlį, kuris drebančiomis rankomis ištiesė į mus savo kepurę. Aš nežinau nieko, kas galėtų sukelti daugiau nerimo už tą nebylę iškalbą maldaujančių akių, kuriose mokantis jas skaityti įžiūri tiek nusižeminimo, tiek priekaištų. Jose jis randa kažką panašu į tą raizgaus jausmo gilybę, regimą ašarotose mušamo šuns akyse.

Draugo išmalda buvo daug didesnė už manąją, ir aš jam tariau: „Jūsų tiesa; po malonumo pačiam būti nustebintam nieko nėra maloniau negu nustebinti kitą." „Ta moneta buvo netikra," lyg norėdamas pasiteisinti dėl savo išlaidumo atsakė mano draugas.

Bet į mano bėdinus smegenis, visad užsiėmusius vidudienio ieškojimu antrą valandą popiet (kokiais kamuojan-

---

* Tęsinys iš *Metmenų* Nr. 61 ir 65.

čiais gabumais gamta mane apdovanojo!), staiga atėjo mintis, kad mano draugo elgesys būtų atleistinas tik tada, jeigu jis tuo būdu būtų norėjęs sukurti šio vargšo gyvenime neeilinį įvykį ir gal net sužinoti skirtingas pasėkas, pragaištingas ir kitokias, kurias netikra moneta galėtų sukelti elgetos rankoje. Ar negalėtų ji išaugti į daugelį tikrųjų? Ar negalėtų ji taip pat nuvesti į kalėjimą? Pavyzdžiui, koks nors smuklininkas ar kepėjas galėtų jį suimdinti kaip netikrų pinigų dirbėją arba platintoją. Lygiai taip pat kokiam vargšui smulkiam verteivai netikra moneta galbūt galėtų būti kelias dienas tetrunkančio turto užuomanzga. Ir taip mano atleidusi vadžias fantazija lėkė nevaržoma, suteikdama sparnus draugo išmonei, iš visų galimų preilaidų darydama visus įmanomus išprotavimus.

Bet šisai šiurkščiai nutraukė mano užsisvajojimą, pakartodamas mano paties žodžius: „Taip, jūsų tiesa; nieko nėra maloniau negu nustebinti žmogų, duodant daugiau negu jis tikisi."

Aš pasižiūrėjau jam tiesiai į akis ir išsigandau pamatęs, kad jos spindi neginčijamu nekaltumu. Tada aš aiškiai supratau, kad jis labdarybę norėjo sujungti su pasipelnymu; uždirbti keturiasdešimt solių ir Dievo širdį; pasiglemžti rojų ekonomiškai ir pagaliau gauti labdaringo žmogaus diplomą. Aš jam būčiau beveik atleidęs norą nusikalstamai pomėgiauti, kam, kaip aš esu ką tik prileidęs, jis tiko; jo mėgavimesi vargšų kompromitavimu aš dargi būčiau radęs šį tą įdomu, neįprasta; bet aš jam niekad neatleisiu apskaičiavimų nemokšiškumo. Pikta valia niekad nėra atleistina, bet vis dėlto jau šioks toks nuopelnas žinoti, kad toks esi; nepagydomiausia yda yra daryti bloga iš kvailumo.

XXIX. Velnias

Vakar bulvaro minioje pajutau, kad mane palietė paslaptingas pavidalas, kurį aš visuomet norėjau pažinti ir tuoj

pat atpažinau, nors ir niekad nebuvau matęs. Jisai, be abejo, turėjo panašių kėslų mano atžvilgiu, nes praeidamas reikšmingai mirktelėjo, ir aš skubėjau paklusti. Įdėmiai sekdamas iš paskos, netrukus su juo nusileidau į akinantį požeminį būstą, kuriam bent apytikriai savo prabanga prilygstančio pavyzdžio veltui ieškotum viršutiniame Paryžiuje. Man pasirodė keista, kad tiek kartų eidamas pro šią nuostabią priebėgą nepastebėjau įėjimo į ją. Viduje viešpatavo puiki, nors ir kiek svaiginanti nuotaika, skatinanti kone tą pačią akimirką užmiršti visus nuobodaus gyvenimo siaubus; viskas čia kvėpavo niūria palaima, kokią turėjo patirti lotofagai, kurie, išsikeldami į amžinos popietės šviesa nupliekstą užburtą salą, migdančiuose melodingų kaskadų garsuose pajuto savyje gimstantį norą niekuomet nebepakilti į aukštų bangų viršūnes.

Buvo ten keistų vyriškų ir moteriškų veidų, pažymėtų fatališko grožio ženklais; man atrodė, kad aš juos būsiu matęs tais laikais ir tose šalyse, kurių nebegalėjau tiksliai prisiminti, ir tatai žadino manyje greičiau brolišką simpatiją negu baimę, paprastai atsirandančią nežinomybės akivaizdoje. Jeigu aš bandyčiau kaip nors apibrėžti ypatingą jų žvilgsnių išraišką, turėčiau pasakyti, kad niekad nemačiau energingesniu nuobodulio siaubu spindinčių akių.

Sėsdamiesi prie stalo aš ir mano šeimininkas jau buvome tikri draugai. Mes valgėme, be saiko gėrėme nepaprastus visokių rūšių vynus ir, o tai nė kiek nemažiau nepaprasta, po kelių valandų, man atrodė, nebuvau girtesnis už jį. Bet lošimas, tasai antžmogiškas malonumas, skirtingais tarpais pertraukdavo mūsų dažnas gėralo aukas, ir čia turiu prisipažinti, kad lošiau ir su didžiausiu nerūpestingumu lengva ranka — saistomai — pralošiau savo sielą. Siela yra toks neapčiuopiamas, dažnai toks nenaudingas, o kartais ir toks nepatogus daiktas, jog aš, jos netekęs, jaudinausi truputį mažiau negu kad būčiau jaudinęsis dėl parke pamestos vizitinės kortelės.

Lėtai surūkėme po keletą cigarų, kurių nepalyginamas

skonis ir kvapas žadino sieloje nežinomų šalių ir nežinomos laimės ilgesį, ir aš, girtas nuo visų šių džiaugsmų, staigaus familiarumo priepuolyje, kuris neatrodė, kad būtų nepatikęs mano šeimininkui, griebdamas pilną iki kraštų taurę, drįsau sušukti: „Į jūsų nemirtinga sveikatą!" Mes taip pat kalbėjomės apie pasaulį, jo sukūrimą ir būsimąjį jo sunaikinimą; apie didžiąją amžiaus idėją, tai yra apie pažangą ir patobulinamumą ir apie visas žmogiškas aistras apskritai. Jo Aukštybei niekad nepritrūko lengvų ir neatremiamų sąmojų, o jo išsireiškimai pasižymėjo tarsenos lipšnumu ir išdaigiška rimtimi, kokių man neteko pastebėti nė didžiausių žmonijos pokalbio meistrų žodyje. Jis man išaiškino absurdiškumą skirtingų filosofijų, kurios lig šiol laikė užėmusios žmonių smegenis, ir net teikėsi patikėti keletą pagrindinių principų, kurių teikiamomis gėrybėmis ir nuosavybe man netiktų su kuo nors dalintis. Jisai jokiu būdu nesiskundė savo visose pasaulio šalyse turimu blogu vardu, dargi užtikrino, kad jis pats esąs labiausiai suinteresuotas *prietarų* išnaikinimu, ir prisipažino, kad tik vieną kartą bijojęs dėl savo valdžios, ir tai buvę tą dieną, kuomet išgirdęs subtilesnį už savo žmogiškų avių bandą pamokslininką šaukiant iš sakyklos: „Brangūs broliai, girdėdami aukštinant pažangą ir švietimą, niekad neužmirškite, kad viena geriausių velnio klastų yra bandymas įtikinti, kad jo nėra!"

Prisiminus šį garsų kalbėtoją, mūsų pokalbis visai natūraliai nukrypo į mokslo įstaigas, ir mano keistasis stalo bendras pareiškė, kad daugeliu atvejų jis nelaikęs per žema įkvėpti pedagogo plunksną, žodį ar sąžinę ir kad jis, nors ir nematomas, dalyvaudavęs visuose akademinuose posėdžiuose.

Padrąsintas tiekos jo geradarybių, paklausiau naujienų apie Dievą, — kasgi iš mūsų kada nors nepasielgė šventvagiškai, ypač velnio draugijoje? Jis man atsakė su liūdnai niunsuotu abejingumu; bet kalbėjo hebrajiškai. Aš abejoju, kad Jo Aukštybė būtų kada nors suteikęs tokią ilgą audienciją

paprastam mirtingajam, tad bijojau piktnaudžiauti. Pagaliau, langams nuo virpančios aušros pabalus, šis garsus tiekos poetų dainuotas personažas, aptarnaujamas tiekos filosofų, kurie jo garbei dirba patys to nežinodami, tarė: „Aš noriu, kad jūs mane geru teminėtumėte, ir ketinu įrodyti, kad Aš, apie kurį sakoma tiek daug bloga, jums įprastais žodžiais tariant, kartais esu *geras velnias*. Todėl, kad atlyginčiau neatperkamą sielos praradimo nuostolį, aš jums duosiu lygiai tiek, kiek jūs būtumėte laimėję, jei laimė būtų buvusi jūsų pusėje, tai yra galimybę visam gyvenimui palengvinti ir nugalėti tą keistą Nuobodulio ligą, kuri yra visų jūsų negalavimų ir menko pažangumo šaltinis. Niekad jūsų pareikštas noras neliks be atgarsio ir, man padedant, išsipildys; jūs valdysite savo storžieviškus bendraminčius; jus būsite apsuptas pataikūnų ir netgi adoratorių; auksas, sidabras, deimantai ir pasakiški rūmai ateis pas jus ir prašysis paimami, nedarius nė mažiausių pastangų juos laimėti; jūs keisite savo tėvynę ir gyvenamąjį kraštą taip dažnai, kaip jūsų fantazija įsakys; jūs nepavargdamas svaiginsitės aistromis nuostabiose šalyse, kur visuomet šilta ir kur moterys kvepia kaip gėlės, — et caetera et caetera..." pridėjo keldamasis ir su malonia šypsena atsisveikindamas su manim.

Jeigu ne baimė nusižeminti tiekos žmonių akivaizdoje, būčiau mielai puolęs po kojom šiam kilniaširdžiui lošikui, atsidėkodamas už negirdėtą jo dosnumą. Bet išsiskyrus su juo, nepagydomas nepasitikėjimas pamažu vėl grįžo į širdį, ir eidamas gulti, pagal seno kvailo įpročio likučius melsdamasis, pusiau per miegus kartojau: „Viešpatie mano Dieve, padaryk, kad velnias išlaikytų savo žodį!"

XXX. Virvė

„Iliuzijos," kalbėjo mano draugas, „yra galbūt tokios pat nesuskaičiuojamos, kaip ir žmonių tarpusavio santykiai

arba žmonių santykiai su daiktais. Ir kada iliuzija išnyksta, kitaip sakant, kada mes daiktus arba žmones regime tokius, kokie jie yra už mūsų, tada mes patiriame keistą ir painų jausmą, susidedantį pusiau iš dingusios šmėklos gailesčio, pusiau iš staigmenos būti naujos dalykinės realybės akivaizdoje. Jeigu egzistuoja koks nors akivaizdus, lėkštai kasdieniškas ir visad panašus reiškinys, dėl kurio esmės nebūtų galima apsirikti, tai jis yra motiniška meilė. Sunku įsivaizduoti motiną be motiniškos meilės, kaip ir šviesą be šilumos; tad argi nebūtų visiškai teisėta motinos meilei priskirti visus vaiką liečiančius motinos veiksmus ir žodžius? Bet visdėlto pasiklausykite šios trumpos istorijos, kurioje aš buvau paprasčiausios iliuzijos gan keistai apgautas.

Tapytojo amatas verčia atidžiai stebėti veidus ir fizionomijas, kokios tik kur pasitaiko, ir jums, manau, žinoma, kiek pomėgio teikia vien tai, kad mes gyvenime galime įžvelgti daugiau tiesos ir gyvastingumo negu visi kiti žmonės. Atokiame miesto kvartale, kur aš gyvenu ir kurio pastatus dar lig šiol tebeskiria erdvūs žolynų plotai, dažnai stebėdavau vaiką, kuris savo ugningu ir išdykėlišku veidu daugiau negu kiti patraukė mano dėmesį. Jis ne sykį man pozavo; aš aprengdavau jį tai čigonuku, tai angelu, tai antikiniu Amūru. Aš jį tapydavau su elgetos smuiku, su Erškėčių Vainiku ir Kančios Vinimis, su Eroso Deglu. Pagaliau aš taip susižavėjau vaikiščio išdaigomis, jog vieną dieną paprašiau jo tėvų, kurie buvo labai neturtingi, perleisti jį man, pasižadėdamas gerai rengti, duoti šiek tiek pinigų ir neversti dirbti nieko kita, išskyrus teptukų plovimą ir smulkias pasiuntinystes. Nupraustas ir nuvalytas, vaikas tikrai buvo žavingas, ir gyvenimas pas mane, lyginant su tuo, ką būtų turėjęs pakelti tėvų namuose, jam atrodė tikras rojus. Bet greitai ėmė rodyti besaikį palinkima į cukrų ir į svaiginamuosius gėrimus; ir taip vieną dieną pastebėjau, kad jis, nežiūrint dažnų mano perspėjimų, padarė dar vieną šos rūšies vagystę, ir pa-

grasinau už tai grąžinti pas tėvus. Po to išėjau ir, reikalų sulaikytas, gan ilgai nebuvau namie.

Ir koks buvo siaubas ir nustebimas, kuomet, parėjus į namus, pirmas žvilgsnį patraukęs daiktas buvo mano mažasis išdykėlis ir gyvenimo draugas, pasikoręs ant šios spintos durų. Jo pėdos beveik siekė grindis; kėdė, kurią jis, be abejo, buvo nuspyręs koja, gulėjo apversta šalimais; jo galva buvo mėšlungiškai pasvirusi ant peties; išpampęs veidas su plačiai atvertomis ir gąsdinančiai įsmeigtomis akimis tebesudarė gyvybės iliuziją. Nukabint jį nebuvo taip lengva, kaip jūs galėtumėte pagalvoti. Kūnas jau buvo kietai sustingęs, ir neišaiškinamas pasišlykštėjimas neleido jį beatodairiškai numesti ant grindų. Tad reikėjo viena ranka palaikyti, o su kita nupjauti virvę. Bet tai dar ne viskas; mažojo pabaisos naudota virvutė buvo giliai įsipjovusi į kūną, ir, kad būtų galima atpalaiduoti kaklą, reikėjo su mažomis žirklutėmis ieškoti jos tarp dviejų ištinimo pagalvėlių.

Aš dar nepasirūpinau jums pasakyti, kad tuoj pat šaukiausi pagalbos; bet visi mano kaimynai, kaip civilizuoto žmogaus įpročiams ištikimi žmonės, kurie, aš nežinau kodėl, nenori veltis į pakaruoklio reikalus, atsisakė padėti. Pagaliau atėjo gydytojas, kuris pareiškė, kad vaikas miręs prieš keletą valandų. Vėliau, kada reikėjo jį nurengti laidotuvėms, lavonas buvo taip kietai sustingęs, jog, negalėdami palenkti sąnarių, drabužius turėjome plėšyte nuplėšyti arba nukarpyti.

Policijos komisaras, kuriam, savaime aišku, turėjau pranešti apie šį įvykį, įkypai žiūrėdamas į mane tarė: „Čia kažkas nesueina!" be abejo, paskatintas įsisenėjusio noro ir jo amatui būdingo įpročio gąsdinti kaltuosius ir nekaltuosius.

Liko atlikti sunkiausią ir paskutinę pareigą, kurios vien tik prisiminimas kėlė manyje nerimą: reikėjo pranešti tėvams. Kojos atsisakė manęs klausyti. Galų gale įsidrąsinau. Bet didžiausiam mano nustebimui motina buvo visiškai abejinga, nė viena ašara nepasirodė jos akies kamputyje.

Tokios keistos laikysenos priežastim aš palaikiau siaubą, kurį ji turėjo patirti, ir ta proga prisiminiau visiems žinomą posakį: „Didžiausi skausmai yra nebylūs." Kai dėl tėvo, tai jis, pusiau apdujęs, pusiau užsisvajojęs, tepasakė: „Galbūt taip ir geriau; jis vis tiek būtų blogai baigęs!"

Tuo tarpu kūnas buvo paguldytas ant mano sofos, o aš, tarnaitės padedamas, buvau užsiėmęs paskutinėmis paruošos smulkmenomis, kada į mano dirbtuvę iėjo motina. Ji sakėsi norinti pamatyti sūnaus lavoną. Be abejo, aš negalėjau trukdyti jai svaigintis savo nelaime ir atmesti šią rūsčią ir paskutinę paguodą. Po to ji paprašė mane parodyti vietą, kur jos mažytis pasikorė. „O! ne! ponia!" atsakiau aš, „tatai jums būtų per sunku." Ir kai mano akys nenoromis atsisuko į nelemtąją spintą, aš su siaubu, pykčiu, ir pasišlykštėjimu pamačiau, kad jos sienelėje tebesmygsojo vinis su ant jos tabaluojančiu virvės gabalu. Aš greitai puoliausi plėšti šiuos paskutinius nelaimės pėdsakus; ir kai jau buvau bemetąs juos pro atvirą langą, vargšė moteriškė sugriebė mano ranką ir neatsispiriamu balsu ėmė prašyti: „O! pone! palikit visa tai man! aš jus prašau! maldauju!" Be abejo, neviltis, kaip man atrodė, bus ją taip sugluminusi, jog jai dabar net ir sūnaus mirties įrankis buvo toks be galo mielas, ir ji norėjo jį pasilaikyti kaip baisią ir brangią relikviją. Ir ji pasiėmė vinį ir virvutę.

Pagaliau! Pagaliaus viskas atlikta. Reikėjo vėl imtis darbo, tik su dar didesniu uolumu negu buvau pratęs, kad taip greičiau atsikratyčiau to mažo lavono, kuris vis dar tebesivaideno mano smegenų klostėse ir kurio šmėkla savo įsmeigtomis didžiulėmis akimis tebevargino mane. Bet rytojaus dieną gavau glėbį laiškų: vieni buvo iš mano namo gyventojų, kiti iš kaimyninių namų; vienas iš pirmojo aukšto, kitas iš antrojo; dar kitas iš trečiojo ir taip toliau. Vieni pusiau nerimtu stiliumi ir pokštais bandė žaismingai pridengti pernelyg aiškų rašymo tikslą; kiti buvo begėdiškai įžūlūs ir pilni

rašybos klaidų, bet visų jų tikslas buvo tas pats — gauti iš manęs tos fatališkos ir palaimingos virvės gabalėlį. Turiu pasakyti, kad tarp rašiusiųjų buvo daugiau moterų negu vyrų; bet, patikėkite manim, ne visi jie buvo žemiausių klasių žmonės. Aš tebeturiu jų laiškus.

Ir tada staiga nušvito mano smegenys, ir aš supratau, kodėl motina taip būtinai norėjo išplėšti iš manęs tą virvagalį ir kokia prekyba ji manė pasiguosti.

„Po šimts," atsakiau aš savo draugui, „metras pakaruoklio virvės po dešimt frankų už decimetrą, kiekvienam mokant pagal išgales, duoda šimtą frankų pelno, — apčiuopiama parama vargšei motinai!"

XXXI. Pašaukimai

Gražiame sode, kur rudeniškos saulės spinduliai, atrodė, su malonumu vėluojasi, po žalsvu dangum, kuriame debesys plūduriavo kaip keliaujantys žemynai, keturi dailūs vaikai, visi keturi berniukai, pavargę nuo žaidimų tarpusavy kalbėjosi. Vienas tarė: „Vakar mane nuvedė į teatrą. Dideliuose liūdnuose rūmuose, kurių gilumoje matosi dangus ir jūra, vyrai ir moterys, rimti ir liūdni, bet daug geriau apsirengę už tuos, kuriuos visur matome, kalba dainuojančiais balsais. Jie grasina vieni kitiems, maldauja, nusimena ir dažnai uždeda ranką ant už diržo užkišto durklo. Ak, kaip visa tai gražu! Moterys daug aukštesnės ir gražesnės už tas, kurios lankosi pas mus, ir nors su savo didelėmis įdubusiomis akimis ir degančiais skruostais jos atrodo baisios, negali jų nemylėti. Baisu, norisi verkti, ir vis dėlto esi patenkintas... Ir tada, o tai yra keisčiausia, tu nori būti taip apsirengęs, sakyti ir daryti tą patį, kalbėti tokiu pačiu balsu..."

Vienas iš keturių vaikų, kuris jau keletą sekundžių nebesiklausė savo draugo kalbos ir su neįprastu atidumu stebėjo kažkurį dangaus tašką, staiga prabilo: „Žiūrėkite,

žiūrėkite, štai ten!... Ar jūs jį matote? Jis sėdi ant to nedidelio, nuo kitų atsiskyrusio debesio, to lėtai plaukiančio ugnies spalvos debesėlio. *Jisai*, atrodo, irgi žiūri į mus."

„Bet kas?" klausė kiti.

„Dievas!" atsakė šisai tobulai įsitikinusiojo tonu. „A! jis jau labai toli; tuojau pat jūs jo visai nebegalėsite matyti. Be abejo, jis keliauja lankydamas visus kraštus. Žiūrėkite, netrukus jis užeis už tos beveik akiratyje esančios medžių eilės... dabar jis leidžiasi už varpinės... A! visai nebesimato!" Ir vaikas ilgą laiką pasiliko nusisukęs į tą pačią pusę, savo neapsakomo susižavėjimo ir gailesio išraiška spindinčias akis įsmeigęs į žemę nuo dangaus skiriančią liniją.

„Na ir kvailas su tuo savo geruoju Dievuliu, kurį jis vienas tegali matyti!" tarė trečiasis, kurio maža būtybė skyrėsi nuo kitų ypatingu judrumu ir gyvastingumu. „Aš papasakosiu, kaip man atsitiko jums niekad neatsitikęs dalykas, kuris yra truputį įdomesnis už jūsų teatrą ir debesis. Prieš keletą dienų tėvai mane pasiėmė į kelionę, ir kadangi smuklėje, kurioje mes apsistojome, neužteko lovų mums visiems, buvo nutarta, kad aš miegosiu vienoje lovoje su aukle." Jis prisitraukė visus arčiau savęs ir tylesniu balsu kalbėjo: „Tatai keistai veikia, na, negulėti vienam, bet vienoje lovoje su aukle, dargi tamsoje. Kadangi negalėjau užmigti, tad man buvo smalsu, auklei miegant, paliesti jos rankas, jos kaklą, jos pečius. Jos rankos ir kaklas daug stambesni negu visų kitų moterų, ir oda tokia švelni, tokia švelni, sakytum popieris laiškams arba šilkinis popieris. Tatai man teikė tiek daug malonumo, jog aš būčiau dar ilgai mėgavęsis, jei ne baimė: pirmiausia baimė ją nubudinti ir paskui baimė dar kažko. Po to galva įsirausiau į jos ant nugaros išdrikusius vešlius kaip karčiai plaukus, ir jie kvepėjo, aš jums sakiau, kaip sodo gėlės šią valandą. Pabandykite, kai galėsite, tatai padaryti patys, ir pamatysite!"

Atskleidžiant šį stebėtiną nuotykį pasakotojo akys buvo plačiai atvertos nuo vis dar tebejaučiamo apstulbimo savo patirtim, ir besileidžiančios saulės spinduliai, slysdami per jo susivėlusių raudonų plaukų garbanas, užsidegdavo jose kaip sieringa aistros aureolė. Lengva buvo spėti, kad jis neeikvos savo gyvenimo Dievo ieškojimui ir kad jis jį dažnai ras kitur.

Pagaliau tarė ketvirtasis: „Jūs žinote, kad man namuose visai nelinksma; niekas manęs neveda į teatrą; mano globėjas perdaug šykštus; Dievas neužsiima manimi ir mano nuoboduliu; ir aš neturiu auklės, kuri mane lepintų. Dažnai man atrodė, kad gera būtų vis eiti tiesiai į priekį, nežinant kur, niekam dėl to nesirūpinant, ir matyti vis naujus kraštus. Niekur aš nesu patenkintas ir visada tikiu, kad man būtų geriau kitur negu kur esu. Bet tiek to! Paskutinėje gretimo miestelio mugėje mačiau tris vyrus, kurie gyvena taip, kaip aš norėčiau gyventi. Jūs kiti į juos nekreipėte dėmesio. Jie buvo aukšti, beveik juodi ir labai išdidūs, nors vien skarmalais apsirengę, ir atrodė, kad kitų žmonių jiems nereikia. Tik griežiant jų didelės tamsios akys imdavo spindėti. Muzika buvo nelauktai įtaigi, kad jos klausant norėjosi tai šokti, tai verkti arba tuo pačiu metu daryti viena ir kita, ir per ilgai jos klausydamasis galėjai beveik išprotėti. Vienas, traukdamas smičiumi per smuiką, rodėsi pasakoja kažkokį sielvartą, kitas, šokdindamas plaktuką diržu ant kaklo pakabinto mažyčio pianinuko stygomis, atrodė lyg šaipytųsi iš savo kaimyno skundo, kai tuo tarpu trečiasis laiks nuo laiko su nepaprasta jėga trenkdavo cimbolais. Jie buvo taip patenkinti savimi, jog net ir miniai išsiskirsčius tęsė savo laukinišką muziką. Pagaliau jie surankiojo sumestus pinigus, susidėjo visus reikmenis ant pečių ir nuėjo savo keliais. Bet aš, norėdamas sužinoti, kur jie gyvena, iš tolo pasekiau juos ligi pagirio ir supratau, kad jie niekur negyvena.

Tada vienas iš jų tarė: „Ar statysim palapinę?"

„Dievaž, ne!" atsakė kitas, „tokia graži naktis!"

Trečiasis, skaičiuodamas pajamas, kalbėjo: „Šie žmonės nejaučia muzikos, o jų žmonos šoka kaip lokiai. Laimei, nepraeis mėnuo, ir mes jau būsime Austrijoje, kur žmonės daug mielesni."

„Ar ne geriau būtų patraukti Ispanijos link, nes štai sezonas jau gerokai pažengęs; bėkim nuo lietų ir vilgykim tik savo gerkles," tęsė vienas iš kitų dviejų.

„Kaip matote, aš įsidėmėjau viską. Po šio pokalbio jie išgėrė po puoduką degtinės ir nukreipę veidus į žvaigždes užmigo. Visų pirma norėjau prašytis, kad paimtų mane su savim ir išmokytų griežti jų instrumentais; bet nedrįsau ir, be abejo, todėl, kad visuomet labai sunku ryžtis nesvarbu kam, ir iš baimės, kad galėčiau būti suimtas dar Prancūzijoje."

Menkas kitų trijų draugų dėmesys privertė mane pagalvoti, kad šis mažylis jau dabar yra *nesuprastas*. Įdėmiai pažiūrėjau į jį. Jo akyse ir kaktoje buvo kažkas per ankstyvai fatališka, tai, kas paprastai užkerta kelią simpatijai, bet kas, aš nežinau kodėl, žadino manąją iki tokio laipsnio, jog akimirkai buvo net užėjusi keista mintis, kad aš galėčiau turėti man nepažįstamą brolį.

Saulė nusileido. Jos vietą užėmė iškilminga naktis. Vaikai išsiskyrė, ir kiekvienas, nė pats to nežinodamas, pasiduodamas aplinkybėms ir atsitiktinumams, ėmėsi brandinti savo likimą, piktinti artimuosius ir gravituoti garbės arba gėdos link.

XXXII. Tirsas

Franzui Lisztui

Kas yra tirsas? Poetine ir moraline prasme tai yra simbolinis kunigystės ženklas, kunigų ir kunigių nešiojamas rankoje šlovinant dievybę, kurios jie yra tarnai ir interpretatoriai. Bet fiziškai tai yra tik lazda, paprasta lazda, apynių kar-

telė, vynuogienojų spirklas, sausas, kietas ir tiesus. Aplink šią lazdą įnoringais vingiais žaismingai išdykauja gėlių žiedai ir stiebeliai, vieni ištrūkstantys ir susiraitę, kiti palinkę kaip varpeliai arba kaip apverstos taurės. Ir stebinanti garbė ir puikybė trykšta iš šio linijų ir aštrių arba švelnių spalvų sudėtingumo. Argi nesakytum, kad kreivė ir sraigtinė linija meilinasi tiesei ir nebyliai žavėdamosios šoka aplink ją? Argi negalėtum tvirtinti, kad visi tie trapūs žiedvainikiai, visos tos žiedų taurelės, visa ta spalvų ir kvapų eksplozija aplink šią liturginę lazdą atlieka paslaptingą fandango? Ir kuris neišmintingas mirtingasis drįs nuspręsti, ar gėlės ir vynuogių šakelės buvo sukurtos lazdai arba ar lazda tėra tik priedanga parodyti gėles ir vynuogių šakeles? Tirsas vaizduoja stebinančią jūsų dvejybę, didis ir gerbiamas Maestro, brangus aistringo ir paslaptingo Grožio Bakchante. Niekad nenugalimojo Bakcho išerzinta nimfa su tokia energija ir taip įnoringai nepurtė savojo tirso virš pakvaišusių savo draugių galvų, kaip jūs mojate savo genijumi virš jūsų brolių širdžių. Lazda — tai jūsų valia, tiesi, tvirta ir nepajudinama; gėlės — tai jūsų fantazijos pasivaikščiojimas aplink jūsų valią; tai moteriškasis elementas, atliekąs savo akinančius piruetus aplink vyriškąjį. Tiesi linija ir paini arabeska, kėslas ir išraiška, valios stangrumas ir žodžio vingrumas, tikslo vienybė ir priemonių įvairovė, visagalis ir nedalomas lydinys, — koks analitikas turės nepakenčiamos drąsos jus padalinti ir išskirti?

Mielas Lisztai, per miglas, anapus upių, virš miestų, kur pianinai dainuoja jūsų garbę, kur spaustuvės perteikia jūsų išmintį, kur jūs bebūtumėte, ar apsuptas amžinojo miesto spindesio, ar miglose svajingųjų šalių, kurias guodžia Cambrinas, improvizuodamas džiugesio ir neišsakamo skausmo dainas arba patikėdamas popieriui jūsų sunkiai suvokiamas meditacijas, Malonumų ir amžino Nerimo dainiau, filosofe, poete ir menininke, aš sveikinu jus, nemirtingą!

XXXV. Langai

Tas, kurs žiūri iš lauko pro atvirą langą, niekad nemato tiek, kiek tasai, kuris žiūri į uždarą langą. Nėra gilesnio, paslaptingesnio, vaisingesnio, tamsesnio ir labiau akinančio daikto už žvake apšviestą langą. Ką galima matyti saulėje, visuomet yra mažiau įdomu negu tai, kas dedasi už stiklų. Šioje tamsioje arba šviesioje angoje gyvenimas gyvena, svajoja ir kenčia.

Per stogų bangas aš matau suvargusią brandaus amžiaus moteriškę, jau šiek tiek raukšlėtu veidu, visuomet į ką nors įsikniaubusią, ir kuri niekad niekur neišeina. Iš jos veido, drabužių, iš labai maža ko, aš atkuriu jos gyvenimo istoriją arba greičiau legendą ir kartais su ašaromis pasakojuosi ją sau.

Jeigu tai būtų buvęs senas vyras, aš ir jo istoriją būčiau taip pat lengvai atkūręs.

Ir aš atsigulu laimingas, gyvenęs ir kentėjęs ne tik savyje, bet ir kituose.

Galbūt jūs man sakysite: „Ar esate tikras, kad ši legenda neišgalvota?" Bet argi svarbu, kokia ta už manęs esanti tikrovė, jeigu ji man padėjo gyventi, jausti, kad aš esu ir kas aš esu?

XXXVI. Aistra tapyti

Nelaimingas galbūt žmogus, bet laimingas menininkas, kurį plėšo aistra.

Aš degu aistra tapyti tą, kurią taip retai tesu matęs ir kuri taip greitai pranyko, — kaip gražus daiktas, kurį su gailesčiu palieka į naktį nešamas keleivis. Kaip seniai ji dingo!

Ji yra graži, ir daugiau negu graži; ji yra nuostabi. Joje gausu tamsos; ir visa, ką ji įkvepia, yra naktis ir gelmė.

Jos akys yra dvi olos, kuriose neaiškiai švyti paslaptis, ir jos žvilgsnis nuplieskia kaip žaibas, kaip sprogimas tamsoje.

Aš ją palyginčiau su juoda saule, jei būtų galima įsivaizduoti juodą žvaigždę, plūstančią šviesa ir laime. Bet žiūrėdamas į ją greičiau prisimeni mėnulį, neabejotinai pažymėjusį ją savo pragaištinga įtaka; ne baltą idilių mėnulį, panašų į šaltą nuotaką, bet kraupų ir svaiginantį mėnulį, kybantį audringos nakties gelmėse ir blaškomą per dangų lekiančių debesų; ne taikų ir patikimą mėnulį, lankantį tyrų žmonių miegą, bet iš padangės išplėštąjį, nugalėtą ir maištaujantį, kurį Tesalijos raganos žiauriai verčia šokti išsigandusioje žolėje!

Jos mažytėje kaktoje gyvena tvirta valia ir grobio alkis. Tuo tarpu žemutinėje šio nerimą keliančio veido dalyje su judriomis, nežinią ir negalimybę uodžiančiomis šnervėmis, neišsakomai grakščiu juoku pratrūksta plati burna, raudona, balta ir puiki, verčianti svajoti apie vulkaninėje žemėje pražydusios įstabios gėlės stebuklą.

Yra moterų, kurios įkvepia norą jas laimėti ir jomis mėgautis; bet šioji žadina vien tik geismą lėtai mirti jos žvilgsnyje.

XXXVII. Mėnulio geradarystės

Mėnulis, kuris yra pats įgeidis, žiūrėjo pro langą į tave, miegančią lopšyje, ir tarė: „Man patinka šis vaikas."

Ir jis minkštais žingsniais nusileido savo debesų laiptais ir be garso pro lango stiklus įėjo vidun. Tada su motiniškai nuolankiu švelnumu išsitiesė virš tavęs ir išdėstė savo spalvas tavo veide. Nuo jų tavo akių lėliukės visad pasiliko žalios ir skruostai tokie išblyškę. Tik žiūrėdamos į šį svečią tavo akys taip keistai išsiplėtė; ir jis taip švelniai suspaudė tau gerklę, ir dėl to tu nuo to visą laiką nori verkti.

Bet mėnulis savojo džiaugsmo pilnatvėje užpildė visą kambarį — kaip fosforinis oras, kaip spindintys nuodai; ir visa ši gyva šviesa mąstė ir kalbėjo: „Tu amžinai pasiduosi mano bučinių įtakai. Tu būsi graži kaip aš esu graži. Tu mylėsi tai, ką aš myliu ir kas mane myli: vandenį, debesis, nakties tylą; neaprėpiamą ir žalią jūrą; beformį ir daugiaformį vandenį; vietas, kur tavęs nėra; mylimąjį, kurio tu niekad nepažinsi; gėles-pabaisas; iš proto vedančius kvepalus; kates, kurios alpsta ant pianinų ir švelniu prikimusiu balsu dejuoja kaip moterys.

Ir mylės tave mano meilužiai, ir mėglausis tau mano dvariškiai. Tu būsi karalienė žaliaakių vyrų, kuriems aš irgi spaudžiau gerkles naktį glamonėdama; tų, kurie myli jūrą, neaprėpiamą, audringą ir žalią; beformį ir daugiaformį vandenį; vietas, kuriose jų nėra; nelemtas gėles, panašias į nežinomos religijos smilkytuvus; valią drumsčiančius kvepalus ir gašlius laukinius žvėris, kurie yra jų beprotybės emblemos."

Ir štai todėl, mano brangus, išlepintas prakeiktas kūdiki, aš dabar guliu po tavo kojomis, ieškodamas visoje tavo esybėje baisios Dievybės, tos lemtingos krikštamotės ir visus *lunatikus* nuodijančios žindyvės atspindžių.

XXXIX. Grynakraujis žirgas

Ji yra labai negraži. Ir vis dėlto tokia puiki!

Laikas ir Meilė paženklino ją savo nagais ir žiauriai išmokė, kad kiekviena minutė, kiekvienas pabučiavimas nusineša dalį jaunystės ir šviežumo.

Ji tikrai negraži; ji yra skruzdėlė, voras, jeigu norite, net patys griaučiai; bet taip pat ji yra gėralas, magisteriumas, ir burtai. Trumpai tariant, ji yra nuostabi.

Laikas nepajėgė sugriauti spragsinčios jos eigasties darnumo ir nesunaikinamos stoto sąnarių elegancijos. Meilė

nepakeitė vaikiškai malonaus jos burnos kvapo; Laikas nė kiek neapravėjo jos vešlių karčių, laukiniais kvepalais skleidžiančių visą tą apsėdantį ir apsėstą Prancūzijos Pietų — Nimo, Aixo, Arlio, Avinjono, Narbonos ir Tulūzos, šių saulės palaimintų, įsimylėjusių žavingų miestų, — gyvastingumą.

Veltui Laikas ir Meilė žiauriai kandžiojo ją; jie nė kiek nesumažino neaiškaus, bet amžino berniukiškos jos krūtinės žavesio.

Galbūt apsidėvėjusi, bet nepavargusi ir visada herojiška, ji man primena garsios grynakraujų rasės žirgą, kurį tikro mėgėjo akis atpažins net ir į samdomą karietą arba į sunkmenų vežimą pakinkytą.

Ir po to ji dar tokia švelni ir tokia karšta! Ji myli, kaip mylima rudenį; tarsi žiemos artėjimas įdegtų naują ugnį jos širdy ir jos vergiškame švelnume nebūtų nieko, kas vargina.

XL. Veidrodis

Atstumiančios išvaizdos žmogus įeina ir žiūri į save veidrodyje.

— Kodėl jūs žiūrite į veidrodį, jeigu jūs tatai galite daryti tik su nemalonumu?

Atstumiančios išvaizdos žmogus man atsako:

— Pone, pagal nemirtinguosius aštuoniasdešimtdevintųjų metų principus, visi žmonės yra lygiateisiai; su malonumu ar su nemalonumu, tatai yra vien mano sąžinės reikalas.

Remiantis sveiku protu, be abejo, aš buvau teisus; bet įstatymiškai jis irgi neklydo.

XLII. Meilužių portretai

Viename vyrų buduare, tai yra rūkomajame, susisiekiančiame su elegantišku lošimų namu, keturi vyriškiai

gėrė ir rūkė. Jie nebuvo nei tikrai jauni, nei seni, nei gražūs, nei labai negražūs; bet, seni ar jauni, — visi jie nešiojo neapsirinkamą palaido gyvenimo veteranų žymę, tą sunkiai aprašomą kažką, tą šaltą ir pašaipų liūdesį, kuris aiškiai kalbėjo: „Mes viską išgyvenome ir dabar ieškome ko nors, ką galėtumėme mylėti ir gerbti."

Vienas jų pasikalbėjimą nukreipė į moteris. Būtų buvę filosofiškiau apie tai visai nekalbėti; bet yra išmintingų žmonių, kurie išgėrę perdaug neniekina ir banalių kalbų. Tada klausosi kalbančiojo, kaip klausytųsi šokių muzikos.

„Kiekvienas žmogus," kalbėjo jisai, „kada nors buvo cherubino amžiaus; tai laikas, kuomet, nebesant driadžių, be pasibjaurėjimo apkabinami ąžuolų kamienai. Tai pats pirmasis meilės laipsnis. Antrajame pradedama rinktis. Galėjimas svarstyti jau yra tam tikras nuosmukis. Tai laikas, kuomet apsisprendusiai ieškoma grožio. Aš pats, mano ponai, didžiuodamasis galiu pasigirti, kad jau seniai pasiekiau kritiškąjį trečiojo laipsnio tarpsnį, kuriame paties grožio, nepasaldinto kvepalais, brangakmeniais et caetera, nebeužtenka. Prisipažinsiu, jog aš kartais ilgiuosi ketvirtojo laipsnio, kurio išskirianti žymė būtų absoliuti ramybė. Bet per visą gyvenimą, aišku, neskaitant cherubino amžiaus, mane daugiau negu kitus jaudino nervinantis moterų kvailumas bei erzinantis jų vidutiniškumas. Kas man labiausiai patinka gyvuliuose, yra jų atviras paprastumas. Tad spręskite patys, kiek aš turėjau prikentėti dėl savo paskutinės meilužės.

Ji buvo vieno princo pavainikė. Nereikai nė sakyti, kad graži; kitaip, — kodėl aš būčiau ją ėmęs? Bet šį svarbų jos pranašumą gadino liguista ir besaikė ambicija. Tai buvo moteris, kuri norėjo būti vyras. „Jūs nesate vyras! Ak, kad aš būčiau vyras! Iš mudviejų tik aš esu vyras!" Tokie nepakenčiami priedainiai liejosi iš jos burnos, iš kurios aš būčiau norėjęs girdėti tik dainas. Jei užsiminus knygą, eilėraštį ar operą man išsprūsdavo koks nors susižavėjimo žodis, ji tuoj

pat sakydavo: „Jūs galbūt manote, kad tai taip stipru? Argi jūs esate jau toks pajėgumo žinovas?" Ir ji imdavo ginčytis.

Vieną gražią dieną ji įniko į chemiją, ir nuo to laiko tarp jos ir mano burnų atsirado stiklinė kaukė. Ir prie to dar, — kas per drovumas! Jeigu kartais aš kiek per daug erotišku judesiu užkabindavau, ji atšokdavo ir susitraukdavo kaip pažeista mimoza."

„Bet kaip visa tai baigėsi?" paklausė vienas iš likusios trijulės. „Aš nežinojau, kad jūs esate toks kantrus."

„Dievas," tęsė šisai, „ligai suteikė gydomosios galios. Vieną dieną aš užtikau šią idealios jėgos išalkusią Minervą su mano tarnu, ir tokioje padėtyje, jog aš, kad jiems dėl to nereikėtų rausti, buvau priverstas diskrečiai pasitraukti. Tą patį vakarą, sumokėjęs algos likučius, aš juos abu atleidau."

„Mano atveju," vėl prabilo pertraukusysis, „aš galiu skųstis tik savimi pačiu. Laimė apsigyveno pas mane, ir aš jos neatpažinau. Likimas šiais paskutiniais laikais man buvo suteikęs malonę džiaugtis moterim, kuri buvo švelniausias, klusniausias ir labiausiai atsidavęs padaras, ir visada pasiruošusi! „Gerai, jei jums tai malonu!" buvo įprastinis jos atsakymas. Duodami lazdų sienai arba šiai sofai jūs išgautumėte iš jų daugiau atodūsių negu kad siautulingiausi meilės protrūkiai kada nors išgavo iš mano meilužės krūtinės. Po vienerių bendro gyvenimo metų ji man prisipažino niekad nepatyrusi meilės džiaugsmo. Aš pasišlykštėjau šia nelygia dvikova, ir mano nepalyginamoji mergaitė ištekėjo. Po kurio laiko man atėjo į galvą noras ją pamatyti, ir ji, rodydama šešetą dailių vaikų, tarė: ‚Mielas drauge, žmona tebėra tokia pati *nekalta*, kokia buvo jūsų meilužė!' Niekas joje nebuvo pasikeitę. Kartais apima gailesys: man reikėjo ją vesti."

Kiti ėmė juoktis, ir tretysis savo ruožtu prabilo:

„Aš patyriau smagumų, kuriuos jūs galbūt apleidote. Aš čia noriu kalbėti apie komiškumą meilėje ir apie komiškumą, kuris neišjungia susižavėjimo. Aš manau, kad savo

paskutine meiluže žavėjausi labiau negu jūs kada galėjote mylėti arba nekęsti savąsias. Visi ja žavėjosi lygiai kaip aš. Įėjus mums į restoraną, po kelių minučių kiekvienas ten buvęs užmiršdavo valgį ir žiūrėdavo į ją. Net padavėjas ir dama prie kasos, apgauti užkrečiamo jos žavesio, užmiršdavo savo darbą. Trumpai tariant, kurį laiką gyvenau akis į akį su gyvu *fenomenu*. Ji valgė, kramtė, triuškino, rijo, žiaumojo, linksmiausiai ir nerūpestingiausiai nusiteikusi. Ilgai ji mane taip laikė sužavėtą. Ji mokėjo taip švelniai, svajingai, taip angliškai ir romantiškai pasakyti: „Esu alkana!" Ir ji dieną naktį kartodavo šiuos žodžius, rodydama dailiausius pasaulyje dantis, kurie jus kartu žavi ir jaudina. Būčiau galėjęs susikrauti turtus, rodydamas ją kaip *rajumo pabaisą* mugėse. Aš ją gerai maitinau, ir vis tiek ji mane paliko..." — Tikriausiai su maisto produktų urmininku? — „Su kažkuo, panašiu į intendantūros tarnautoją, kuris tik jam vienam žinomos pelningos suktybės pagalba šiam vargšui kūdikiui parūpina kelių kareivių davinį. Aš taip bent galvojau."

„Man," tarė ketvirtasis, „priešingai, teko patirti daug žiaurių kančių visai ne dėl to, kas paprastai prikišama egoistiškoms patelėms. Aš manau, kad jūs, per daug laimingi mirtingieji, be pagrindo skundžiatės savo meilužių netobulumais!"

Tatai buvo labai rimtu tonu pasakyta švelnios ir ramios išvaizdos žmogaus beveik dvasiškio veidu, nelaimei, apšviestu šviesiai pilkų akių, kurios sakė: „Aš noriu" arba: „Aš privalau!" arba: „Aš niekad neatleidžiu!"

„Jeigu jūs, G . . . , nervingas, kokį aš jus pažįstu, ir jūs, K . . . ir J . . . , abu tokie nerimti ir bailūs, būtumėte buvę suporuoti su viena man pažįstama moterim, jūs būtumėte arba pabėgę, arba mirę. Įsivaizduokite žmogų, negalintį daryti nei jausmo, nei apskaičiavimo klaidų; įsivaizduokite beviltišką būdo skaidrumą; švelnumą be silpnybių; energiją be prievartos. Mano meilės istorija panėši į svaigi-

nančiai monotonišką ir nesibaigiančią kelionę tyru ir gluotniu paviršium, kuris atspindėtų visus mano jausmus ir gestus ironišku mano paties sąmonės tikslumu, — taip, kad nepadaryčiau kokio neapgalvoto judesio, nepasiduočiau neprotingam jausmui, tylių mane visą laiką lydinčio neatskiriamo vaidinio priekaištų tuoj pat nepajutęs. Meilė man atrodė tarsi globa. Kiek kartų ji mane išgelbėjo nuo kvailysčių, kurių dabar gailiuosi nepadaręs! Kiek apmokėjau skolų prieš savo norą! Per ją aš netekau visų savo asmeninės beprotybės teikiamų gėrybių. Šalta ir neperžengiama regula ji užtvėrė visus mano įgeidžius. Baisiausia, kad pavojui praėjus, ji nereikalavo dėkingumo. Kiek kartų aš vos susilaikiau negriebęs jos už gerklės šaukdamas: „Nebūk tokia tobula, niekingoji moterie, kad galėčiau tave mylėti be nesmagumo ir be pykčio!" Keletą metų aš ja žavėjausi neapykantos pilna širdimi. Bet pagaliau ne aš nuo to miriau!"

„O!" sušuko kiti, „tad ji mirusi?"

„Taip! Tatai nebegalėjo šitaip tęstis. Meilė man buvo tapusi dusinančiu slogučiu. Laimėti arba mirti, kaip sakoma politikoje, — toks buvo likimo man primestas pasirinkimas! Vieną vakarą... miške... paliūnėj... po liūdno pasivaikščiojimo, kurio metu jos akyse atsispindėjo dangaus švelnumas ir mano širdis buvo įaudrinta kaip pragaras..."

„Ką!"

„Kaip!"

„Ką jūs norite pasakyti?"

„Tai buvo neišvengiama! Mano teisėtumo jausmas yra per stiprus, kad galėčiau mušti, skriausti arba atleisti niekuo nenusikaltusį tarną. Bet reikėjo šį jausmą derinti su siaubu, kurį ji man kėlė; atsikratyti šios būtybės, neparodant jai nė mažiausios nepagarbos. Ką jūs manote aš turėjau su ja daryti, *nes ji buvo tobula*?"

Kiti trys bendrai žiūrėjo į jį neaiškiu ir šiek tiek apstulbintu žvilgsniu, lyg apsimesdami nesupratę, lyg menamai

prisipažindami, kad jie patys nesijaučia esą pajėgūs ryžtis tokiam griežtam, nors ir, tarp kitko, užtenkamai paaiškintam, veiksmui.

Po to liepė atnešti dar keletą butelių, kad galėtų užmušti atšiaurioj buity besigrumiantį Laiką ir paspartinti taip lėtai tekantį gyvenimą.

XLIII. Galantiškas šaulys

Važiuojant per mišką jis liepė sustabdyti karietą šaudyklos kaimynystėje sakydamas, kad jam būsią malonu paleisti keletą kulkų *Laikui užmušti.* Užmušti šią pabaisą, — argi tai nėra paprasčiausias ir teisėčiausias kiekvieno žmogaus užsiėmimas? Ir jis galantiškai ištiesė ranką savo mielajai, brangiajai ir pasibaisėtinajai žmonai, — šiai paslaptingai moteriai, kuriai jis buvo skolingas tiek džiaugsmo, tiek skausmų ir galbūt net dalį savo genijaus.

Kelios kulkos pralėkė pro šalį, toli nuo taikinio; viena net įsmigo į lubas; bet kadangi žavingoji kreatūra beprotiškai juokėsi, tyčiodamasi iš savo vyro netaiklumo, šisai staigiu judesiu atsisuko į ją ir tarė: „Matote ten, į dešinę, tą užriesta į viršų nosyte ir tokią išdidžią lėlę? Gerai, mano angele, aš įsivaizduosiu, kad tai jūs." Ir užsimerkęs paspaudė gaiduką. Kulka vienu smūgiu nukirto lėlei galvą.

Tada, nusilenkdamas savo mielajai, brangiajai ir pasibaisėtinajai žmonai, savo neišvengiamajai ir negailestingajai Mūzai, ir pagarbiai bučiuodamas jos ranką, pridėjo: „Ak, mano brangioji angele, kaip aš esu jums dėkingas už savo taiklumą!"

XLIV. Sriuba ir debesys

Mano mažytė pamišusi mylimoji nešė į stalą pietus, o aš pro atvirą valgomojo kambario langą stebėjau judančias

padangių architektūras, tuos nuostabius neapčiuopiamybės pastatus, kuriuos Dievas sukuria iš garų. Ir kalbėjau sau: „Visos šios fantasmagorijos yra beveik tokios pat gražios, kaip mano mylimosios, mano siaubingos mažytės pamišėlės žalios akys."

Ir staiga aš pajutau stiprų kumščio smūgį į nugarą ir tuo pat metu išgirdau žavingą ir šiurkštų, isterišką ir tarsi nuo degtinės užkimusį savo mažytės mylimosios balsą: „Ar jūs kada pagaliau pradėsite valgyti savo sriubą, debesimis prekiaująs prakeiktas benkarte?"

XLV. Šaudykla ir kapinės

„*Vaizdo į kapines užeiga* — keista iškaba," kalbėjo sau mūsų pasivaikščiotojas, „bet gerai tinkanti troškuliui sukelti. Tikriausiai šios užeigos šeimininkas moka įvertinti Horacijų ir poetus Epikuro mokinius. Galbūt net pažįsta giliai rafinuotus senovės egiptiečius, kuriems jokia tikra puota nebuvo įmanoma be skeleto arba be kokios nors gyvenimo trumpumą primenančios emblemos."

Jis įėjo į vidų, išgėrė stiklą alaus ir lėtai surūkė cigarą. Po to jam šovė į galvą mintis nusileisti į kapines, kur žolė buvo tokia viliojančiai aukšta ir kur viešpatavo dosniai kepinanti saulė.

Iš tikrųjų šviesa ir kaitra ten siautėjo be jokių varžtų; atrodė, lyg girta saulė visu ilgiu išsitiesusi voliotųsi ant puvenomis nusipenėjusių puikių gėlių kilimo. Oras buvo pilnas ūžiančios gyvybės, — be galo mažų padarų gyvybės triukšmo, lygiais tarpais pertraukiamo netoliese esančios šaudyklos šūvių tratėjimo, kuris šios slopios simfonijos dūzgesy priminė atkemšamų šampano bonkų sprogimus.

Ir tada smegenis kaitinančioje saulėje, karštų kvapų apsuptas, jis išgirdo šnabždesį, ateinantį iš kapo, ant kurio jis sėdėjo. Tas balsas kalbėjo: „Tebūnie prakeikti jūsų šautuvai ir

taikiniai, triukšmingi gyvieji, kurie taip mažai tesirūpina mirusiais ir jų amžinu poilsiu! Tebūnie prakeiktos jūsų ambicijos, jūsų gudrūs išskaičiavimai, nekantrūs mirtingieji, kurie ateina mokytis žudymo meno prie Mirties šventovės! Jei žinotumėte, kaip lengva laimėti varžybų dovaną, kaip lengva pataikyti ir kad visa, išskyrus Mirtį, yra niekas, jūs taip nesivargintumėte, darbštūs gyvieji, ir nedrumstumėte miego tiems, kurie jau seniai pataikė į Taikinį, vienintelį tikrą šio nepakenčiamo gyvenimo tikslą!"

XLVI. Pamesta aureolė

„Ką? Jūs čia, mano mielas? Tokoje prastoje vietoje! Jūs, kvintesencijų gėrėjas ir ambrozijos valgytojas! Tikrai yra ko stebėtis."

„Mano mielas, jums žinoma mano arklių ir vežimų baimė. Ką tik dabar paskubomis einant skersai bulvarą ir šokinėjant purve per visą tą judantį chaosą, kuriame mirtis atšuoliuoja iš visų pusių ir tuo pačiu metu, mano aureolė nuo staigaus judesio nusirito į makadamo marmalynę. Neturėjau drąsos ją pakelti. Nusprendžiau, kad netekti insignijų bus mažesnis nemalonumas negu leistis sulaužyti kaulus. Po to dar tariau sau, kad nelaimė irgi kam nors tinka. Dabar aš galiu vaikščioti incognito, niekšingai elgtis ir atsiduoti lėbavimui kaip paprasti mirtingieji. Ir štai aš, kaip matote, visai panašus į jus!"

„Jūs turėtumet leisti man bent viešai paskelbti arba pranešti policijai."

„Jokiu būdu ne! Man čia patinka. Tik jūs vienas mane atpažinote. Orumas, tarp kitko, man pasidarė nuobodus. Be to, aš dar su džiaugsmu galvoju, kad ją ras koks nors blogas poetas ir begėdiškai užsidės ant galvos. Padaryti ką nors laimingą, — koks malonumas! Ypač tą, iš kurio paskui galėsiu tyčiotis! Pagalvokite apie X arba Z! Kaip bus juokinga!"

XLVII. Panelė Bistouri

Kai aš dujų žibintų šviesoje pasiekiau priemiesčio galą, pajutau, kad kažkieno švelni ranka pasmuko po manąja, ir išgirdau balsą, kalbantį man į ausį: „Ar jūs esate daktaras, pone?"

Aš pasižiūrėjau; tai buvo tvirta, aukštaūgė, plačiai išplėstomis akimis, lengvai padažytu veidu ir kartu su kepuraitės raiščiais vėjo taršomais palaidais plaukais mergina.

„Ne, aš nesu daktaras. Prašau leisti man eiti!" „O! taip! Jūs esate daktaras. Aš matau. Užeikite pas mane. Jūs būsite tikrai manimi patenkintas, na!" „Be abejo, aš užeisiu pas jus, bet vėliau, *po daktaro*, velnias rautų!" „A! a!" tęsė ji, vis dar įsikibusi į mano ranką ir prapliupdama juoktis, „jūs esate daktaras juokdarys; tokių aš daugelį pažinojau. Eime."

Aš aistringai mėgstu paslaptis, nes visada tikiuosi jas atnarplioti. Tad leidausi šios naujos pažinties arba veikiau šios netikėtos mįslės tempiamas pas ją.

Praleidžiu čia landynės aprašymą; jį galima rasti daugelio žinomų senų prancūzų poetų raštuose. Tik viena Régnier nepastebėta smulkmena: jos sienose kabėjo du ar trys garsių daktarų portretai.

Kaip aš buvau lepinamas! Didžiulė ugnis židiny, karštas vynas, cigarai; siūlydama visas tas gėrybes ir pati uždegdama man cigarą ši komiška kreatūra kalbėjo: „Jauskitės kaip namie, mano mielas, ir visai nesivaržykite. Tatai jums primins ligoninę ir gražius jaunystės laikus. Ak šitaip! Iš kur jūs gavote tuos žilus plaukus? Dar taip neseniai, kai dirbote internu pas L . . . , jūs toks dar nebuvote. Aš atsimenu, kad rimtose operacijose jūs būdavote jo asistentas. Tai buvo žmogus, kurs mėgo nupjauti, išpjauti ir apipjaustyti! Jūs jam paduodavote instrumentus, siūlus ir kempines. Operacijai pasibaigus, žiūrėdamas į laikrodį jis sakydavo: „Penkios minutės, ponai!" O! aš visur nueinu. Aš gerai pažįstu šiuos ponus."

Po kelių akimirkų ji vėl grįžo prie savo senos temos ir mane jau tujindama kalbėjo: „Tu esi daktaras, mano katine, ar ne?"

Šis nesuprantamas priedainis mane pašokdino ant kojų. „Ne!" surikau įsiutęs.

„Tada chirurgas?"

„Ne! Ne! Nebent tavo galvai nukirsti! Tegriebia nelabasis ir jo motina!"

„Palauk," tęsė ji, „tu pamatysi."

Ir ji ištraukė iš spintos ryšulį popierių. Tai buvo ne kas kita kaip Maurino atliktų žymių šio laiko daktarų litografinių portretų rinkinys, kurį daugelį metų galėjai matyti išstatytų Voltaire'o krantinėje.

„Žiūrėk! Ar tu jį atpažįsti?"

„Taip! Tai X. Tarp kitko, apačioje yra jo pavardė. Bet aš jį asmeniškai pažįstu."

„Aš tai žinojau! Žiūrėk! čia Z. Jis, savo kurse kalbėdamas apie X., pasakė: „Tas pabaisa, kuris veide nešioja visą savo sielos juodumą!" Ir tai tik dėl to, kad šis viename reikale buvo kitokios nuomonės! Kaip iš to anuomet Medicinos fakultete buvo juokiamasi! Atsimeni? Žiūrėk, čia K., tas, kurs įskundė valdžiai jo ligoninėje slaugomus sukilėlius. Tai buvo maištų laikas. Kaip galima, kad toks gražus žmogus būtų toks beširdis? O dabar čia W., garsus anglų gydytojas; aš jį sugavau kelionėje į Paryžių. Jis atrodo kaip panelė, ar ne?"

Ir kai aš siekiau paimti kitą ant to paties staliuko gulėjusį virvute surištą pundelį, ji tarė: „Trupučiuką palauk; čia internai, o šiame ryšulėlyje eksternai."

Ir ji išskleidė kaip vėduoklę daugybę žymiai jaunesnių veidų fotografijų.

„Kai vėl susitiksim, tu man duosi savo portretą, mielasis, ar ne?"

„Bet kodėl tu mane laikai daktaru?" savo ruožtu sekdamas savąją idée fixe, paklausiau aš.

„Todėl, kad tu esi toks malonus ir geras su moterimis."

„Keista logika," tariau pats sau.

„O! Aš niekad neapsirinku; aš tiek daug jų pažinau. Aš taip myliu šiuos ponus, jog kartais net ir nesirgdama juos lankau, — vien tik norėdama pamatyti. Yra tokių, kurie man šaltai sako: „Jūs visai nesergate!" Bet yra ir tokių, kurie mane supranta, nes aš moku jiems savo veido išraiškomis įtikti."

Ir kada jie tavęs nesupranta...?

„Motina Švenčiausioji! Už bereikalingą trukdymą aš jiems ant židinio palieku dešimtį frankų. Tokie geri ir švelnūs žmonės tie daktarai! Pitié ligoninėje aš suradau interną, kuris yra dailus kaip angelas, ir dar toks mandagus! Ir jis dirba, vargšelis! Iš jo draugų sužinojau, kad jis neturi nė sou prie dūšios, nes neturtingi tėvai negali nieko jam atsiųsti. Tatai mane padrąsino. Kaip ten bebūtų, aš esu gan daili, nors ir ne per daug jauna moteris. Aš jam pasakiau: „Užeik pas mane, užeik dažnai. Ir dėl manęs nesivaržyk; pinigų man nereikia." Tu supranti, kad aš jam daviau tatai suprasti daugeliu įvairiausių būdų; nepasakiau tiesiai ir grubiai; bijojau pažeminti tą mielą vaiką! Na, ar tu patikėsi, kad aš turiu juokingai keistą įgeidį, bet nedrįstu jam pasakyti? Aš norėčiau, kad jis ateitų manęs aplankyti su savo instrumentų kraitele ir prijuoste, ant kurios dar tebebūtų šiek tiek kraujo."

Ji tatai pasakė labai atvirai ir nekaltai, — kaip tūlas jaunas vyriškis pasakytų savo įsimylėtai aktorei: „Aš norėčiau jus pamatyti su tuo pačiu kostiumu, kurį nešiojote tame garsiajame savo vaidmenyje."

Aš pats vėl užsispyrusiai tęsiau: „Ar tu gali atsiminti, kada ir kokia proga tavyje gimė ši tokia ypatinga aistra?"

Sunku buvo išsireikšti taip, kad ji mane suprastų; pagaliau pasisekė. Bet tada jinai, kiek aš galiu prisiminti, nukreipdama akis į šalį liūdnai atsakė: „Aš nežinau... neatsimenu."

Kokių tik keistenybių nerasi dideliame mieste, jei žinai, kaip vaikščioti ir kaip žiūrėti. Gyvenimas knibždėte knibžda nekaltomis pabaisomis. Viešpatie mano Dieve, kurs esi visko Kūrėjas ir Valdovas; Tu, kurs sukūrei Įstatymą ir Laisvę; Suverene, kuris leidi, ir Teisėjau, kuris atleidi; Tu, kuriame slypi visos dingstys ir priežastys, ir kuris galbūt pasėjai mano dvasioje siaubo pomėgį, kad atverstum mano širdį, — kaip pagydymą durklo ašmenų smaigaliu; Viešpatie, būk gailestingas pamišėliams ir pamišėlėms! O Kūrėjau! Ar gali būti pabaisų akyse To, kuris žino, kodėl jos yra, kaip jos *pasidarė* ir kaip jos galėjo nepasidaryti.

XLIX. Muškime vargšus!

Penkiolikai dienų buvau ušsidaręs savo kambaryje, apsikrovęs madingomis to laiko knygomis (tai buvo prieš šešiolika ar septyniolika metų); aš čia noriu kalbėti apie knygas, kuriose aptariamas menas per dvidešimtketurias valandas padaryti tautas laimingas, išmintingas ir turtingas. Aš suvirškinau — norėjau pasakyti: prarijau — visus ir visų viešosios laimės rangovų sunkiai išprakaituotus veikalus, — tų, kurie vargšams pataria tapti vergais, ir tų, kurie tikina, kad jie visi yra nuo sostų nuversti karaliai. Manau, niekas nesistebės, kad mano tuolaikinė dvasios būsena buvo visai arti bukaprotiško apdujimo.

Tik man atrodė, kad aš jaučiau savo aumens gilumoje slypintį neaiškų gemalą idėjos, pranašesnės už visas moterėlių vaistų formules, kurių žodyną neseniai teko perversti. Bet tai buvo tik idėjos idėja, kažkas be galo neapspręsta.

Ir aš didžiai ištroškęs išėjau lauk. Nes blogos lektūros aistra gimdo tyro oro ir gaivaus gėralo reikmę.

Kai aš jau buvau beįeinąs į smuklę, elgeta ištiesė savo skrybėlę į mane ir pažiūrėjo vienu iš tų neužmirštamų žvilgsnių, kurie nuverstų sostus, jeigu dvasia galėtų pajudinti medžiagą ir magnetizuotojo akis išnokinti vynuoges.

Tuo pačiu metu išgirdau balsą, kurį iškart pažinau: tai buvo gerojo Angelo, o gal gerojo Demono balsas, kuris mane visur lydi. Jei Sokratas turėjo savo gerąjį Demoną, kodėl aš negalėčiau turėti savo gerojo Angelo; kodėl aš, kaip Sokratas, neturėčiau garbės gauti savo beprotybės diplomą, pasirašytą subtiliojo Lélut ir žiningojo Baillarger?

Tarp Sokrato Demono ir manojo yra tik toks skirtumas, kad jo Demonas pasirodydavo vien drausti, perspėti, sutrukdyti, kai tuo tarpu manasis teikiasi patarinėti, įtaigauti, perkalbėti. Vargšas Sokratas teturėjo Demoną draudėją; manasis yra didelis teigėjas, manasis yra veiksmo arba kovos Demonas.

Jo balsas man kuždėjo štai ką; „Vien tik tas yra lygus kitam, kuris tatai įrodo, ir tik tas yra vertas laisvės, kuris moka ją išsikovoti."

Aš tuoj pat šokau ant elgetos. Kumščio smūgiu užvožiau vieną akį, kuri pasidarė didelė kaip sviedinys. Išmušdamas jam du dantis nusilaužiau piršto nagą, ir kadangi aš pats, iš prigimties silpnas ir mažai tesimokęs boksuotis, nesijaučiau pakankamai stiprus, kad galėčiau greitai parblokšti šį senį, viena ranka nučiupau jį už apikaklės ir pirštais spausdamas gerklę iš visų jėgų įnikau trankyti jo galvą į sieną. Prisipažinsiu, kad prieš tai atsargumo dėlei buvau užmetęs akį į apylinkes ir pasitikrinęs, kad šiame tuščiame priemiestyje nebūtų kur nors arti pasiekiamo policininko.

Po to, kojos smūgiu į nugarą, pakankamai stipriu pečiomentėms sulaužyti, partrenkęs šį apstulbusį šešiasdešimtmetį ant žemės, pagriebiau netoliese gulėjusią storą medžio šaką ir su atkaklia jautienos gabalą bifšteksui tinančio virėjo energija ėmiau jį mušti.

Ir staiga, — o stebukle! o filosofo, patikrinusio savo teorijos pranašumą, palaima! — aš pamačiau šiuos antikinius kriauklus atsigręžiant, stojantis su energija, kokios aš niekad nebūčiau tikėjęsis iš taip neįprastai sutrikusio mechanizmo; ir

tada šis sukrypęs nenaudėlis su neapykanta žvilgsnyje, — kas man atrodė *geras ženklas*, — metėsi ant manęs, kumščiu užvožė abi akis, išmušė keturis dantis ir su ta pačia medžio šaka suplūkė mane į laitą.

Tada aš jam pakartotinai daviau suprasti, kad mūsų kivirčą laikau baigtu, ir su portikinio sofisto pasitenkinimu tariau: „Pone, *jūs esate man lygus!* Teikitės suteikti garbę pasidalinti su jumis pinigine; ir jeigu jūs esate tikras filantropas, kada draugai prašys išmaldos, atsiminkite, jog ir jiems reikia taikyti tą pačią teoriją, kurią aš turėjau *skausmo* išbandyt jūsų nugara."

Jis prisiekė, kad suprato mano teoriją ir kad klausys mano patarimų.

L. Gerieji šunes

Josephui Stevensui

Man niekad neteko rausti, net prieš jaunuosius šio amžiaus rašytojus, dėl savo žavėjimosi Buffonu; bet ne šio iškilnios gamtos vaizudotojo dvasios pagalbos šiandien ketinu šauktis. Ne.

Daug mieliau kreipčiausi į Sternerį ir jam sakyčiau: „Nusileisk iš dangaus arba iškilk iš Elizėjaus laukų ir įkvėpk man savęs vertą giesmę geriems šunims, vargšams šunims, o sentimentalus ir nepalyginamas komediante! Sugrįžk apžergęs tą garsųjį asilą, kuris visados tave lydi palikuonių atmintyje; ir ypač kad jis nepamirštų savo taip dailiai tarp lūpų laikomo nemirtingojo makarono."

Traukis atgal, akademiškoji mūza! Aš neturiu ką veikti su šia sena davatka. Aš šaukiuosi pažįstamos, gyvos, miestietiškos mūzos, kad ji man padėtų dainuoti gerus ištikimus šunis, šunis skurdeivas, apskretusius šunis, kuriuos, kaip maru užkrėstus ir utėlėtus, veja nuo savęs kiekvienas, išskyrus vargšą, kuris su jais bendrauja, ir poetą, kuris žiūri į juos broliška akimi.

Bet nelabasis tegriebia gražeivišką šunį, tą keturkojį dabišių, danišką, king-charles, mopsą arba spanielį, taip susižavėjusį savimi, jog jis akiplėšiškai puola svečiui į kojas, ant kelių, lyg būtų absoliučiai tikras, kad šiam patiks; triukšmingas kaip vaikas, kvailas kaip kekšė, jeigu dar nėra įžūlus kaip tarnas. Mano panieka ypač toms keturkojėms gyvatėms, vadinamiems kurtams, kurie tik dreba ir nieko neveikia, kurie savo smailame snukyje neturi pakankamai uoslės sekti draugo pėdomis ir plokščioje galvoje pakankamai aumens žaisti domino!

Į būdą, visus šiuos įkyrius parazitus!

Tegu jie grįžta į savo šilkais išmuštą minkštą būdą! Aš dainuoju apskretusį šunį, šunį skurdeivą, benamį šunį, šunį klajūną, šunį akrobatą, kurio instinktus, — kaip vargšo, kaip čigono, kaip aktoriaus, — nuostabiausiu būdų išaštrino būtinybė, tą rūpestinga motina ir sumani šeimininkė.

Aš dainuoju nelaimingus šunis, tuos, kurie vieniši klaidžioja vingriose milžiniškų miestų griovose, ir tuos, kurie mirkčiojančiomis dvasingomis akimis apleistam žmogui sako: „Imk mane su savim, ir iš mūsų abiejų skurdo mes sukursim kažką panašu į laimę!"

„*Kur eina šunes?*" klausė kadaise Nestoras Roqueplan savo nemirtingame feljetone, kurį jis, be abejo, užmiršo ir kurį šiandien tik aš ir galbūt Sainte-Beuve dar tebeatsimename.

Kur eina šunes, klausiate jūs, neakyvi žmonės? Jie eina savo reikalais.

Į reikalinius susitikimus, į meilės pasimatymus. Per miglas, per sniegą, per purvą, deginančiam vasarvidžio karšty, lietui žliaugiant, jie išeina, pareina, risnoja, pralenda pro vežimų ratus, blusų, aistros, reikalų arba įsipareigojimų genami. Jie, kaip ir mes, keliasi anksti ir skuba ieškoti kasdienės duonos arba malonumų.

Yra tokių, kurie miega sugriuvusiose priemiesčių

lūšnose ir kurie kiekvieną dieną tą pačią valandą ateina prie kurios nors Palais-Royal virtuvės durų reikalauti savo davinio; kiti būriais bėga daugiau negu penkias mylias dalintis maistu, paruoštu jiems gailestingų šešiasdešimtmečių mergelių, kurių niekieno neužimtos širdys atsidavė gyvuliams, nes kvaili žmonės jų nebenori.

Dar kiti, pamišę iš meilės kaip pabėgę negrai, tam tikromis dienomis, palikę savo gyvenamąsias apylinkes, traukia į miestą, kad ten galėtų kokią valandą pastrypčioti aplink dailią kaliukę, tegu šiek tiek ir apsileidusią tualeto reikaluose, bet dėkingą.

Ir jie visi yra labai tikslūs be užrašų, be dienotvarkių ir be portfelių.

Ar jūs pažistate tingiąją Belgiją ir ar jūs esate, kaip aš, kada nors žavėdamiesi stebėję visus tuos galingus šunis, pakinkytus į mėsininko, pienininko arba kepėjo vežimuką ir triumfališku lojimu reiškiančius išdidų džiaugsmą, kad gali varžytis su arkliais.

Štai čia du šunys, kurie priklauso dar civilizuotesniam luomui! Leiskite man jus nuvesti į nesančio namie akrobato kambarį. Dažyto medžio lova be užuolaidų ir aplink išsimėtę blakių suterštos antklodės, dvi šiaudinės kėdės, geležinė krosnis ir du ar trys sugedę muzikos instrumentai. Nejaukūs baldai, taip! Bet prašau pažvelgti į šiuos du personažus, vilkinčius apdriskusiais ir kartu puošniais drabužiais, su trubadūrų arba kariškių kepurėmis ant galvų, burtininkų akylumu prižiūrinčius ant užkurtos krosnies marmantį *bevardį* viralą, kuriame kyšo įbestas ilgakotis šaukštas, nelyginant virš naujo pastato iškeltas stiebas, skelbiantis mūro darbų užbaigimą.

Argi ne teisėta, kad tokie uolūs komediantai nesileidžia į kelionę, prieš tai neapsunkinę pilvo gera, maistinga sriuba? Ir ar jūs neatleisite to trupučio juslingumo šiems vargdieniams, kasdien turintiems pakelti žiūrovų nejautrumą ir

neteisybes jų vadovo, kuris pasiima didžiausią dalį visko ir pats vienas suvalgo sriubos už juos keturis?

Kiek sykių aš šysodamasis ir susigraudinęs stebėjau visus tuos keturkojus filosofus, tuos klusnius, nuolankius ir atidavusius vergus, kuriuos respublikinis žodynas galėtų įvardyti *pusiau oficialiais*, jei žmonių laime per daug užsiėmusi respublika turėtu laiko rūpintis ir šunų *garbe*!

Ir kiek kartų aš galvojau, kad galbūt yra kur nors (pagaliau kas žino?) specialus rojus geriems šunims, vargšams šunims, apskretusiems ir nepaguodžiamiems šunims, — atlyginti jiems už tiek drąsos, vargo ir kantrybės. Swedenborgas tvirtina, kad vienas toks esąs turkams ir vienas olandams!

Vergilijaus ir Teokrito piemenys už vis naujas dainas tikėjosi gauti gerą sūrį, geresnio darbo fleitą arba pritvinkusiu tešmeniu ožką. Šunis apdainavęs vargšas poetas už tai gavo gražią liemenę, kurios turtinga ir kartu apvytusi spalva verčia tave galvoti apie rudenio saules, apie pagyvenusių moterų grožį ir apie bobų vasaras.

Niekas iš tada buvusiųjų Villa Hermosa smuklėje niekad nepamirš, su kokiu užsidegimu dailininkas nusivilko savo liemenę ir įteikė ją poetui, nes jis tikrai suprato, kad yra gera ir garbinga dainuoti vargšus šunis.

Taip vienas puikus anų gerų laikų italų tironas už prašmatnų sonetą ar satyrinį eilėraštį dieviškajam Aretino pasiūlė brangakmeniais nusagstytą durklą arba dvariškio apsiaustą.

Ir kiekvienąsyk, kada tik poetas velkasi dailininko liemenę, jis yra priverstas galvoti apie gerus šunis, apie šunis filosofus, apie bobų vasaras ir apie pagyvenusių moterų grožį.

EPILOGAS: PARYŽIAUS MIESTUI

Patenkinta širdim įkopęs aš į kalvą,
Matau atsiveriant panoramą plačia
Kalėjimus, ligonines, padugnių spalvą,

Kiekvieną siaubą, žydintį gėle skaisčia.
Žinai, Šėtone, nevilties manos globėjau,
Kad aš nėjau ten vien su ašara tuščia,

Bet kaip senos meilužės siurbėlė norėjau
Apsvaigt šia milžine kekše ir jos karštais
Kaip pragaro ugnis žavumais vis jaunėjau.

Ar tu miegi viena paklodėse rytais,
Sunki ir peršalus, ar tu pavaną šoki
Su vakaro vualiais, auksų išpuoštais,

Myliu tave, gėdinga sostine, — žinoki!
Jūs, kekšės ir banditai, teikiat smagumus,
Kurių prastuoliai neįvertina kvailoki.

Vertė A. Nyka-Niliūnas

Vertėjo P.P.S.

Pabaigai pora žodžių apie Baudelaire'o prozą. Visų pirma jai būdinga grynai literatūrinė, iki kraštutinumo gramatizuota rašto, ne žmonių, kalba ir aplinkybinių šalutinių sakinių bei dalyvinių veiksmažodžių lyčių ritmika paremtas stilius, kai kuriais savo elementais primenąs autoriaus gražeiviškai įmantrią laikyseną privačiame gyvenime (dandysme). Jo stilistinių priemonių ratui taip pat priklauso ironija, polinkis į paradoksą ir noras stebinti miesčionis (épater les bourgeois). Bet iš tikrųjų tai tėra beviltiška pastanga pridengti savo paties tikras ar įsivaizduotas žaizdas, savo „sentiment tragique de la vie".

Kaip poezijoje, prozoje Baudelaire lieka ištikimas tai pačiai netaisyklingumo (kartais net šlykštumo) estetikai. Nusileisdamas į kraštutinybių pragarus, jis pasiekia labai aukštą, tiesiog nelygstamą tyrumo ir nekaltumo laipsnį.

Iš pažiūros lengvi ir paprasti Baudelaire'o tekstai sunkiai duodasi išverčiami dėl to, kad jis savo žodžiams dažnai suteikia visai kitas reikšmes negu įprasta, jas praplėsdamas kartais iki begalybės.

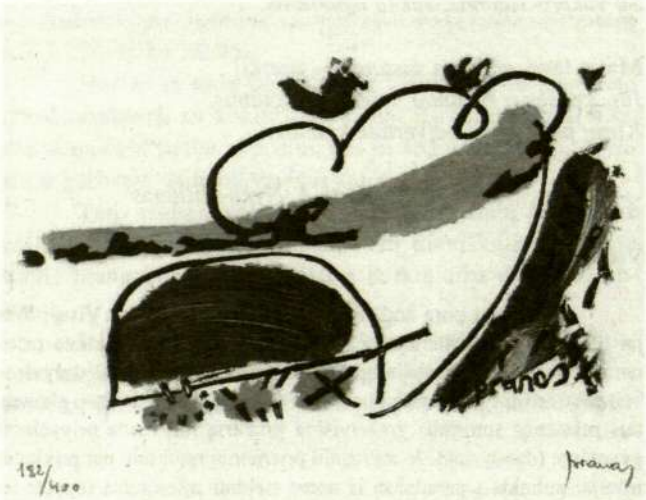

EROZIJA

KĘSTUTIS NAVAKAS

prasideda nuo vieno
trūkstamo poelgio: kas nors
lyg per antskrydį užlipdo langus
juodais nemaloniais popieriais

parkos ieško parkuose išsprūdusios
gijos — priglaudęs
ausį prie kiaukuto girdi
tebetrunkančią tavo griūtį

prasideda nuo sekundės kur
liko tuščia — ji spengia lyg
begalvis trofėjinis šalmas

kažką praleidai ir
grindys iš po tavęs iššaudė
savo vinis ir išėjo link
stebėtinai tebestabilių horizontų

NUOLATINĖ DEPORTACIJA

juos veikia Jupiterio trauka nors
toldami jie dar sykiais blyksteli tirštu
Saulės atšvaitu

visų pirma pasitraukia aukštos
tėvo ir motinos dienos: joms gestant randi
erdvią neišnaudotą šviesą kuri tik vėliau
sulįs tavo stalo lempon

kasdien kažko netenki — kartais tai tik
etiketės: taip už poliarinio rato išnyko
pirmieji netikslūs įpročiai klaidingos orientacijos
taip dabar nyksta draugai nepakėlę
draugystės jungo

deportacijų statistika visose
pasaulio knygose: keliems ilgiems vakarams
ekshumuoji Keatso laiškus po to
jie vėl gravituoja žemyn tepalikę akims
juosvą švino priemaišą

kažką teks įkeldinti į tavo spengiančias
valandas nors čia laukia
dvi gegutės nešinos laikrodžiu
jos ir vėl atsuks tavo dieną tuščiąja puse

tiktai stabtelk — ir pro plyšius įgrius
laukinė stipri gamta

VIENAS IŠ

pasislinko į kairę be žado karoję rodyklės
ir naktis nusilipo nuo savo aukštųjų stiebų
žadintuvo gerklėj dingo sapnas bei sapno
/ baidyklės
o dienoraščiai laukė be datų ir be pastabų

iš kažkur nusileidęs po paukščiais atsitūpė stogas
saulė trikampiais šaudė pro pleškančius kiemo medžius
ant prilydyto grindinio švietė pargriautas
/ barokas
bet istorija sakė kad greit jis prakiurs ir išdžius

devynveidžiai kaimynai kaip kortos pasjansuose budo
medžiai tyliai skaičiavo kamienuose metų rieves
ir plušėjo lakštingala visko ko norite buvo
tik nebuvo jėgų šio pasaulio gražumą iškęst

uogos vyną nokino aukštai viršum taurių pakibę
matėm prausėsi moterys vandenį kėlė delnais
tarsi sprogdamas rytas po miestą išmėtė gyvybę
mes gulėjome dviese po savo sunkiais akmenais

LITERATAI

vėl pranyko pasaulis — pirma apieškojome žolę
tačiau ten be žiogų neatradę kas šaukia ir spindi
šratinukų šratais mes pradėjom eilutės medžioklę
šitiek daug negyvų jų— nors vieną mums teks
/ atgaivinti

ir tada sugrumėjo ir Dzeusas tvojo į čerpes
ir įgriuvo stogai tik bažnyčios kyšojo neliestos
kažkas bėgo gatve ir kartojo „pavargęs pavargęs"
bet nebuvo kas girdi ausų neužteko tuos
/ miestuos

kažkas grįžo namo spynose vario raktai suskambo
stačiakampėse staktose durys dar saugojo salę
ten mes rašėm eiles ir kryžiavome jambą po jambo
apie žydinčius sodus ir kvailą bet gražią panelę

ji sėdėjo viena ir be abejo pynėsi plaukus
ir mėgino dainuoti kaip soduos akacijos žydi
ko ji laukė? kareivio? atrodo jau būtų sulaukus
bet pranyko pasaulis — jį vėl mums priseis
/ parašyti

nesibaiki eilėrašti nesidaryki sau galo
savo vazų papėdėj taip atgulė amžiams etruskai
tęskis tęskis naktie tavo sniegas byrės už Uralo
ir toj pusėj bus jūra mes tiesime lūpas jos druskai

mes rašysim toliau ir panelė sulauks Mėlynbarzdžio
tegyvena su juo te jos akys kas vakarą drėksta
saulė kils raudona lyg žaizda iš sudilusio tvarsčio
vėlei baigsis pasaulis ir plėšysim užbaigtą tekstą

JIE

iš olų bei pelkynų surankioję švilpiančius kaulus
ir Neanderio slėny sau kaukoles atkasdami
jie sueina į vidų daužydami žygio litaurus
jie atsineša orą trimituosna jį pūsdami

atsargiais judesiais jie lėtai išbintuoja Egiptą
piramidžių kamarose keliasi vėl jo valdžia
jie atstato Atėnus jie marmuru permuša gipsą
kai virš Nerono Romos liepsnodama delsia
/ delčia

su pirmaisiais krikščionim jie lipa iš užmušto liūto
su pagonimis buria iš jaučio juodų vidurių
bet orakulų skiemenys jų karvedžiams nesukliudo
ir jokie saracėnai negali išpjaut jų karių

jie pasiekia vietoves kurios dar formuoja sau tautą
jie palydi gentis dar keliaujančias be pastatų
ir sudėsto joms miestus ir miestuose mirštančių rauda
o su gimstančiais laukia neisyk netartų jų vardų

atsibudus dvasia susiranda sau klauptą bei kriptą
karolingų minuskulas perveria knygų lapus
jie sueina į vidų dažydami plunksnas į šriftą
ir istorijos ketera rodosi lūžta perpus

jau čia pat Renesansas jie ieško po jį Leonardo
sraigės kiaukutu siekia Viduržemio jūros
/ vandens
kol po laikrodžio dubenį naujosios valandos nardo
įpusėjusi vasara vagia vaisius iš rudens

GAIDŽIO TEISMAS

KOSTAS OSTRAUSKAS

„...krikščioniškojoje tradicijoje tie, kas nukrypsta nuo privalomos normos, sąmoningai pasirenka blogį, gali būti už tai smerkiami. Ryškiausias šitokio mąstymo pavyzdys yra viduramžių Europoje vykę gyvulių teismai, kuriuose koks nors sutvėrimas, ne žmogus, būdavo traukiamas į teismą už tai, kad pasielgė ne pagal savo rūšiai privalomus įstatymus. Dažniausiai cituojamas pavyzdys yra gaidys, kuris padėjo kiaušinį, taigi pasielgė prieštaraudamas savo prigimčiai. [...] Anuomet rimti juristai svarstė, ar gaidys, padėjęs kiaušinį, taip pasielgė netyčia, ar sąmoningai apsisprendė nesilaikyti jam privalomų įstatymų, nes tuomet jau turėtų būti baudžiamas mirtimi."

V. Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje* (1992), p. 107.

...ir vėl Viduramžiai.

Sėdi Aukščiausiasis Tribunolas — trys TEISĖJAI, vyriausiasis vidury.

VYR. TEISĖJAS. Atveskite kaltinamąjį.

Teismo BUDELIS atneša GAIDĮ ir patupdo prieš TEISĖJUS.

BUDELIS *(skaito).* „Anno Domini 1474* die Iovis quarta mensis Augusti in civitate Basiliensi fuit quidam gallus 11 annorum, qui ovavit et produxit ovum longum."**

BUDELIS paima iš po GAIDŽIO uodegos kiaušinį ir paduoda VYR. TEISĖJUI, o šis iškėlęs parodo kiaušinį urbi et orbi.

BUDELIS išeina.

VYR. TEISĖJAS *(GAIDŽIUI).* Prisipažįsti?

GAIDYS. Kad aš nieko nesuprantu.

TEISĖJAS I. Trumpai drūtai: ar prisipažįsti, kad mūsų Viešpaties 1474-ųjų metų ketvirtadienį prieš šv. Lauryną padėjai kiaušinį?

GAIDYS. Aš?

TEISĖJAS II. Neprisipažįsti?

GAIDYS. Kaipgi aš, gaidys, kiaušinį padėsiu.

VYR. TEISĖJAS. Tai kaip jis ten atsirado?

GAIDYS. Kur?

TEISĖJAI droviai susižvalgo.

TEISĖJAS I. Ten.

TEISĖJAS II. Po uodega.

GAIDYS. Taigi, ir aš norėčiau žinoti.

TEISĖJAS I. Senas padla, o šitokiais nevalyvais darbais užsiimi.

GAIDYS. Šviesybe, aš ir jaunystėje, net pačioje stiprybėje, nebūčiau valiojęs kiaušinį padėti.

VYR. TEISĖJAS. Tai kaip dabar jį padėjai?

---

* Nesiginčykim, ar 1474 metai dar tebėra Viduramžiai ar jau Renesansas. Jeigu dar Viduramžiai, tai pravartu prisiminti, kad ne visi jie buvo „tamsūs", o jeigu jau Renesansas, tai taip pat ne pro šalį pastebėti, jog ne visas jis buvo „šviesus".

** *Basler Chroniken.* Hrsg. von der Historischen und antiquarischen Gesellschaft in Basel. (Leipzig, 1890), t. 2, p. 102.

GAIDYS. Nežinau.
TEISĖJAS II. Nežinai?
GAIDYS. Tikrai nežinau, kaip Dievą myliu.
VYR. TEISĖJAS. Neminėk Viešpaties vardo be reikalo!
GAIDYS. Be reikalo? Gerbiamieji, kur aš rasiu didesnį reikalą, — juk mano gyvastis, galima sakyt, ant plauko kybo.

TEISĖJAI ima aiškintis tarpusavy.

TEISĖJAS I. Gal iš tiesų čia esama reikalo?
TEISĖJAS II. Gal jis mini Viešpaties vardą tikrai ne be reikalo?
TEISĖJAS I. Vis dėlto ir gaidžio gyvybė — yra gyvybė.
GAIDYS. O kaipgi!
TEISĖJAS II. Ją atėmus, nėra gaidžio.
GAIDYS. Nėra ir pentinų.
VYR. TEISĖJAS. Logiška. Tačiau m e s nusprendžiam: yra ar nėra reikalo. Girdi?
GAIDYS. Girdžiu, girdžiu — ir tyliu kaip žemė. Net ir negiedosiu.
VYR. TEISĖJAS. Gali negiedot. Bet tylėt negali, kol neatsakei: ar prisipažįsti, kad padėjai kiaušinį?
GAIDYS. Vyručiai, kaipgi aš prisipažinsiu, jeigu nepadėjau? Ne mano profesija. Tai vištos darbas.
TEISĖJAS I. Taigi kad vištos.
TEISĖJAS II. Iš čia, gerbiamasai, ir tavo byla.
VYR. TEISĖJAS. Kiaušinis — visų bėdų pradžia.
GAIDYS. Neabejoju. Tačiau, kaip žinot, mano pareigos, šalia giedojimo...
VYR. TEISĖJAS *(nutraukdamas).* Ne tavo pareigos, o tas kiaušinis mums rūpi.
GAIDYS. Tiesą sakant, ir aš jau susirūpinau. Nutik tu man. Nei šis, nei tas. Ko gero, mano reputacija gali sugriūti. — Gal, sakau, tas kiaušinis ten netyčia atsirado?
VYR. TEISĖJAS. Netyčia?
TEISĖJAS I. Čia ne netyčia, o patyčia!
TEISĖJAS II. Patyčios nežmoniškų dimensijų!

GAIDYS. Ale kur man, vargšui gaideliui, žmoniškos dimensijos...

VYR. TEISĖJAS. Nesityčiok! Gaidys ne tik nededa, bet ir neturi teisės dėt kiaušinio. Contra naturem.

TEISĖJAS I. Prieš gamtos dėsnius.

TEISĖJAS II. Prieš visą tvarką.

VYR. TEISĖJAS. Prieš viską — visur ir visada!

GAIDYS. Savaime suprantama. Tiktai sakykit, kodėl tiek daug tų p r i e š, o nė vieno u ž ?

VYR. TEISĖJAS. Ne tavo snapui, gaidy, suprasti. *(Įsakmiai)* Prieš, prieš ir dar kartą: Prieš! Prieš Viešpaties valią ir jo kūrybą! Ne gaidžiui kiaušinį padėti.

GAIDYS *(nedrąsiai)*. Bet gal, sakau, kartais pasitaiko?

TEISĖJAI pastyra.

VYR. TEISĖJAS. Manai, Viešpats suklysta?

GAIDYS. Gink Dieve, ne!..

TEISĖJAS I. Kaip tu drįsti!

TEISĖJAS II. Blasfemija!

GAIDYS. Ne. Ne... aš tik sakau, gal kartais Viešpats užsigeidžia pajuokauti?

TEISĖJAI pažvelgia rūsčiai į GAIDĮ.

VYR. TEISĖJAS. Viešpats Dievas nejuokauja.

GAIDYS. Niekada?

VYR. TEISĖJAS. Kaip ir mes, Vyriausias Tribunolas, nekrečiam juokų.

TEISĖJAI pasišnabžda tarpusavy.

VYR. TEISĖJAS *(iškilmingai)*. Gaidy.

GAIDYS *(drebančiu balsu)*. Jūsų ta-ta-tarnas nuolankiausias. Jei pa-pageidaujat, aš jums užgie-giedosiu, kaip niekad dar nesu giedojęs, — nors ir ne rytas.

VYR. TEISĖJAS paima kiaušinį.

VYR. TEISĖJAS. Tavo kiaušinis — perversija ir Viešpačiui, ir žmogui, ir tavo paties giminei.
GAIDYS. Šviesybe, ti-ti-tikėkit: bent mano giminei dėl to ti-tikrai nei šilta, nei šalta.
VYR. TEISĖJAS. O kur perversija, ten ir pervertas.
TEISĖJAS I. Pagedęs sutvėrimas.
TEISĖJAS II. Viešpaties kūryboj jam ne vieta.
GAIDYS. Net jeigu aš ir niekuo dėtas?
TEISĖJAS I: O kiaušinis ar nepadėtas?
GAIDYS. Nejaugi jau sviete nebeliko nei tiesos, nei teisybės?
TEISĖJAS II. Čia ne tiesos ir teisybės, o Dievo rūstybės reikia.
GAIDYS. Nejaugi Justicija ne tik užrištom akim, bet ir akla?
TEISĖJAS I. Jai nėra čia kas veikti.

VYR. TEISĖJAS perveria GAIDĮ akimis.

VYR. TEISĖJAS. Nors tu, gaidy, mūsų gerbūviui esi sutvertas...
GAIDYS *(didžiai nustebęs).* Ne vištos?
VYR. TEISĖJAS. ... — ant kaladės gaidį!
TEISĖJAS II. Ant kaladės...
TEISĖJAS I. ...ir po kirviu!
GAIDYS. O! Dangau!..

Grįžta BUDELIS ir atsistoja šalia GAIDŽIO.
GAIDYS parpuola ant kelių — — —

GAIDYS. Žmonės! Pasigailėkit! Sakiau ir dar sykį kartoju: esmi nekaltas. Prisiekiu!

TEISĖJAI žiūri į GAIDĮ šaltai ir abejingai.

GAIDYS. Aš tiktai giesminykas, kursai jums rytmetį apskelbia. Gaidelis nuo mėšlyno — kaip ir visi kiti. Susimylėkit!..

Staiga atbėga kudakindama tekina VIŠTA — net padalkos dulka.

VIŠTA *(vos beatgaudama kvapą).* Palaukit!.. Susimildami!..
VYR. TEISĖJAS. O ko čia tau, perekšle, reikia? Mes gaidžio likimą sprendžiam.
GAIDYS. Jau nusprendėt.
VIŠTA. Taigi aš kaip tik dėl to, brangieji, ir atbėgau.
VYR. TEISĖJAS. Ko nori?

VIŠTA permeta akimis TEISĖJUS.

TEISĖJAS I. Na?
VIŠTA. Tą kiaušinį...
TEISĖJAS II. Taip?
VIŠTA. ...tą kiaušinį...
VYR. TEISĖJAS. Gana tūpčiot!
VIŠTA. ...aš padėjau.

Tartum perkūnas trenkė.

TEISĖJAI *(visi trys kartu).* Tu?
GAIDYS *(išvertęs akis).* Tu?
VIŠTA. Ne kas kitas. Padėjau ir, — *(Žvilgterėjusi į GAIDĮ)*, — va, gaidžiui po uodega paritus pakišau.

BUDELIS išeina.
Tyla.

VYR. TEISĖJAS. Netikiu.
VIŠTA. Kaip mane gyvą matot. *(Parodžiusi į GAIDĮ)* Nei jis dėjo, nei padėjo.
GAIDYS *(triumfuodamas).* Štai. Ar nesakiau?
VIŠTA. Jis ir norėdamas — net ir stenėdamas — nepadėtų kiaušinio.
VYR. TEISĖJAS. Kas to nežino.

TEISĖJAI I ir II pažvelgia nustebę į VYR. TEISĖJĄ.

VYR. TEISĖJAS *(susigriebęs)*. Tačiau, — kaip visi žinome, — pasitaiko išimčių — didžiai nevalyvų ir nuodėmingų. Jas reikia kaip piktžoles išrauti!

TEISĖJAS I. Išraut su šaknimis!

TEISĖJAS II. Nors ir dantimis!

VIŠTA. Bet kad šį sykį, tikėkit, nėra kas rauti — net ir ravėti, — aš, višta, padėjau, kaip visada, kiaušinį ir, kaip sakiau...

TEISĖJAI žiūri įdėmiai į VIŠTĄ.

VYR. TEISĖJAS. Prisieki?

VIŠTA. Prieš Dievą ir dangų.

GAIDYS *(pažvelgęs į TEISĖJUS)*. Neminėk Viešpaties vardo be reikalo!

VYR. TEISĖJAS *(apsidairęs)*. Girdėjot? Jūs girdėjot: višta prisiekė.

GAIDYS. Girdėjom, visi girdėjom.

VIŠTA. Prisiekiau, nes tiesą pasakiau.

GAIDYS. Taip, ji iš tiesų tiesą pasakė.

VYR. TEISĖJAS. Tad dabar klausiu, o tu gerai klausyk ir išgirdus pasakyk: Kodėl tą kiaušinį gaidžiui po uodega pakišai?

TEISĖJAI I ir II *(kartu)*. Kodėl?

GAIDYS. Taigi: pasakyk, gerbiamoji.

VIŠTA tyli.
Pagaliau — — —

VIŠTA. Na, jeigu jau šitaip, tai va imsiu ir pasakysiu. — Nusibodo man tuos pautus kasdien dėlioti.

VYR. TEISĖJAS. Pautus?

VIŠTA. Kiaušinius. Negi jau žmoniškai kalbėt užmiršot? — Taigi sakau: dedi dedi be perstojo — ir kas iš to?

VYR. TEISĖJAS. Iš ko?

VIŠTA *(nekantriai)*. Kiaušinio.

VYR. TEISĖJAS. Nagi viščiukas.

VIŠTA. Kur ne. Pasigrobiat tuoj pat man iš po padurko, praryjat — ir nėra kiaušinio. Nebus ir viščiuko. *(Atsidūsta)* Arba tupi tupi, peri peri — išsirita viščiukas, o jūs — capt už uodegos, sušutinat — ir nebėr viščiuko.

VIŠTA didžiai susigraudina.

VIŠTA. Depresija... depresija...

VYR. TEISĖJAS. Gal ir neliñksma, bet kuo čia gaidys dėtas?

GAIDYS. Taigi, kuo aš čia dėtas?

VIŠTA. Jergutėliau tu mano! Kuo šitas ponaitis su pentinais čia dėtas? Nagi nėra gaidžio — nėra ir kiaušinio, iš kurio viščiukas...

GAIDYS *(„filosofiškai").* A, nebūtų kiaušinio — nebūtų ir vištos.

VIŠTA *(skiauterė paraudus daugiau nei bet kada).* ... — vis dulkina ir dulkina, ištvirkėlis — noriu ar nenoriu.

GAIDYS. Daugiau nori negu nenori.

TEISĖJAI susižvalgo ir kosteli diskretiškai.

VIŠTA *(kone pro ašaras).* Neturiu kur dėtis.

GAIDYS pažvelgia į TEISĖJUS ir trukteli pečiais.

VIŠTA. O kartais dar net ir primuša.

GAIDYS. Va čia tai jau tikrai melas. Nebent netyčia pasitaiko...

VIŠTA. Vergovė, ne gyvenimas. Gana! — tariau. Daugiau nebekentėsiu. Ir nutariau: pakišiu gaidžiui po uodega kiaušinį, — štai dyvas jums prieš Dievą ir natūrą, — gaidys į teismą, va, prieš Aukščiausią Tribunolą — ir galas gaidžiui. Atsigausiu ir pailsėsiu.

Tyla.

VIŠTA. Taip sakant, justitia poetica.

TEISĖJAI nustebę susižvalgo.

GAIDYS. Kas?
VIŠTA. Štai ir visa mano šneka.

Ilga tyla.

GAIDYS. Na, žinai, moteriške — šito tai tikrai nesitikėjau.
VYR. TEISĖJAS. Šneka gal ir visa, bet ar tiesa?
VIŠTA. Šventa teisybė.
GAIDYS. Nė kiek neabejoju.
VYR. TEISĖJAS *(kitiems TEISĖJAMS).* Višta, žinoma, daugiau įtikina, negu galimybė, kad pats gaidys, — horribile dictu! — būtų padėjęs kiaušinį.
TEISĖJAS I. Be abejo.
TEISĖJAS II. Taip pat logiška.
VYR. TEISĖJAS. Tad gaidys pauto, — *(Atsikosėjęs)* t.y. kiaušinio, — nepadėjo.
TEISĖJAS I. Ne.
TEISĖJAS II. Nepadėjo.
GAIDYS. Aš visą laiką taip sakiau.
VYR. TEISĖJAS. Jį ten padėjo, kaip ji pati prisipažįsta, višta.
TEISĖJAS I. Taip.
TEISĖJAS II. Višta.
GAIDYS. Kaip ji pati prisipažįsta.

TEISĖJAI pasitaria tarpusavy.

VYR. TEISĖJAS. Ergo: gaidys nekaltas.
GAIDYS. Seniai taip reikėjo sakyti.
VIŠTA. Na, šitaip tai aš nesakyčiau...
TEISĖJAS I *(GAIDŽIUI).* Keliauk sau.
GAIDYS. Tikrai? Kur?
TEISĖJAS II. Nors ir į mėšlyną.
GAIDYS. Ką tu pasakysi! Taip ir padarysiu. Dėkoju garbiajam Tribunolui už pilną išminties sprendimą, — nors jis savaime buvo aiškus, tad nereikėjo taip ilgai tąsytis. Na, bet geriau vėliau, negu niekad. Ponia Justicija vis dėlto

nėra akla. *(VIŠTAI)* O tu, moteriške, laikykis. Kaži ar mudu dar pasimatysim?

GAIDYS nusikvatoja ir išeina švilpaudamas.

TEISĖJAI žiūri ilgai į VIŠTĄ.
Pagaliau — — —

VYR. TEISĖJAS. Kadangi šitaip susiklostė reikalai, tai štai dabar tau esminis klausimas. Quaestio ultima.
TEISĖJAS I. Patsai didysis klausimas.
TEISĖJAS II. Klausimų klausimas.
VYR. TEISĖJAS. K o d ė l prisipažįsti?
VIŠTA. Kodėl?
VYR. TEISĖJAS. Taigi: kodėl?
VIŠTA *(lyg niekur nieko)*. Jokia čia paslaptis, mielieji: pagailo gaidelio, ir tiek.
VYR. TEISĖJAS. Pagailo?
VIŠTA. Na, gal ne tiek pagailo, kiek ėmė graužti... sąžinė.

TEISĖJAI aikteli pasibaisėję.

VYR. TEISĖJAS. Sąžinė?
TEISĖJAI I ir II *(kartu)*. Vištos sąžinė?
VIŠTA. Nagi sakau: ėmė graužt — ir neatleidžia...
TEISĖJAI *(visi trys)*. V i š t o s sąžinė?
VIŠTA. O koks čia dyvas?
VYR. TEISĖJAS. O! Horror!
TEISĖJAS I. Horror horribilis!
VYR. TEISĖJAS. O! Terror!
TEISĖJAS II. Terror terribilis!

VIŠTA žiūri nesusivaikydama į TEISĖJUS.

VYR. TEISĖJAS *(šermeniškai)*. Pasirašei, perekšle, sau mirties sprendimą.
VIŠTA. Ką jūs čia dabar šnekat, — nei aš rašiau, nei pasirašiau...

VYR. TEISĖJAS. Tiktai Šėtono apsėsta višta gali turėti sąžinę.
TEISĖJAS I. Patsai Šėtonas tavo balsu kalba...
VYR. TEISĖJAS. O! Nevalyvoji!
TEISĖJAS II. ...ir tavimi dvasia piktoji nedorai darbuojas.

VYR. TEISĖJAS paima kiaušinį...

VYR. TEISĖJAS. Šėtono priesaku tu gaidžiui po uodega ir tą kiaušinį pakišai.

...ir sutraiško.

TEISĖJAI *(visi trys kartu).* Ragana!
VIŠTA. Eikit jau, eikit — iš kur čia šėtonas ir kokia aš čia jums ragana — vištelė nukamuota, kaip žinote ir matot.
VYR. TEISĖJAS. Šėtono padaras vištos plunksnose.
TEISĖJAS I. Velnio uodega iš po padurko kyšo.
TEISĖJAS II. Ir smilksta.

VIŠTA apsižiūri.

VIŠTA. Regis, uodega — ta pati, kaip visada, ir, — *(Apsiuosčiusi),* — nei ji smilksta, nei...
VYR. TEISĖJAS. Ant laužo raganą!
TEISĖJAI I ir II *(kartu).* Ant laužo!

VIŠTA apstulbsta.

VIŠTA. Ant laužo?

Ilga tyla.
Pagaliau VIŠTA rezignuoja.

VIŠTA. Ką padarysi, anksčiau ar vėliau — vis tiek galas. Tačiau kodėl ne ant kaladės ir po kirviu? Juk, rodos, toks mūsų likimas?

TEISĖJAI žiūri rūsčiai į VIŠTĄ.

VIŠTA *(atsidusus).* O varge, tu mano varge, — jau net ir numirti padoriai negali. — *(„Dramatiškai")* Sudie, gyvenime! Adieu! Good-bye! Šalom! Auf Wiedersehen! Ciào!

VYR. TEISĖJAS *(visam pasauliui).* Štai, ar ne ragana? Visais liežuviais prabilo. Net ir lietuviškai.

VIŠTA. Sudie, mėšlyne. *(Lukterėjus)* Na, sudie ir tau, gaidy.

Grįžta BUDELIS ir paima VIŠTĄ.

VIŠTA. Tai va. Teisė gaidį, o nuteisė vištą.

TEISĖJAI pakyla ir išeina.
Iš paskos BUDELIS išneša VIŠTĄ.

Kažkur pragysta GAIDYS, — nors ir ne rytas, — ir sukudakina višta — kita.

1994

MODERNUSIS LIETUVIŲ NACIONALIZMAS: II

ALGIMANTAS VALANTIEJUS

Vertybių pasaulis, su kuriuo esame galiausiai susiję, yra skirtingų socialinių grupių, kolektyvų ir individualios kūrybos dinamiškas audinys. Todėl nereikėtų pernelyg gražinti įsivaizduojamų abstrakcijų (priskiriant joms aukštesnes vertybes) tuo metu egzistuojančių verybių hierarchijoje. Amorfiška *dvasingumo* samprata žmogiško patyrimo prasme gali būti nutolusi ne mažiau už biurokratines struktūras. Disidentinis judėjimas visoje Sovietų Sąjungoje pirmiausia buvo nukreiptas prieš grėsmingai išsišakojusias biurokratines-represines valstybės struktūras, varžančias asmenybės laisves, ir taip pat gynė tautų, kaip autonomiškų kolektyvinių vienetų, laisves (tauri XIX a. liberalizmo ir nacionalizmo sąjungos reanimacija). Tačiau lokalizuodamasis, šis judėjimas dažnai įgydavo ryškesnį tautinį atspalvį. Be to, jis sujungė gan skirtingų pažiūrų ir pasaulėjautų žmones.

Lietuvoje jam priklausė Tomas Venclova ir Viktoras Petkus, apie kurį Venclova atsiliepė kaip apie „vieną iš nepaprasčiausių mano bet kada sutiktų žmonių". Tačiau, atrodo, šių žmonių socialinio pasaulio žiūra gerokai skiriasi. Atmintyje ryškiai įstrigo gal prieš metus rodytas televizijos forumas, kuriame buvo aptariamos ir Rytų Lietuvos problemos. Petkus „iš peties" atmetinėjo šalia sėdinčio „kitos pusės" atstovo Č. Okinčico visus siūlomus susikalbėjimo būdus, kategoriškai

laikydamasis netolerantiškos *viena valstybė, viena kalba* linijos.[29] Tuo tarpu Tomas Venclova iš kitų lietuviškų nacionalistų išsiskiria tuo, kad:

> lietuvybė ir jos interesai niekada nebuvo jo idėjinio gyvenimo išeities taškas. Prie lietuviškojo nacionalizmo jis artėjo atsargiai, pamažu, kiekvieną žingsnelį jo kryptimi kruopščiai suderindamas su universalaus etinio pobūdžio gairėmis, kurios visada buvo jo pasaulėžiūros pagrindas.[30]

Lietuvos Laisvės Lygos nacionalistai taip pat nebuvo vientisa homogeniška grupė, bet skirtingos asmenybės, kurių tikėjimus bei veiksmus sąlygojo personalinis patyrimas. Jausdami neturį tvirtos socialinės atramos pseudosekuliarizuotoje visuomenėje, jie, kaip ir XX a. pradžios nacionalistai, mėgino megzti specifinį santykį su Bažnyčia, absorbuoti religines inspiracijas ir sustiprinti bendruomeniškumo jausmą, reikalaudami leisti dėstyti tikybą mokyklose, o savo Deklaracijoje pirmuoju uždaviniu pažymėję: „Religinės, tautinės ir politinės sąmonės ugdymas.[31]

Tačiau sovietinėje Lietuvoje žmogus buvo pasitraukęs iš dalyvavimo politiniuose reikaluose. Magiškos prigimties visuomenėje veikė sakraliniai socialinio teatro įsakymai ir mistinių dekoracijų baimė, ištirpinusi labiausiai gerbtinas asmenines savybes: individualų ir nepriklausomą mąstymą bei laisvės troškimą, teisingumo jausmą ir intersubjektyvaus pasaulio vaizdinį. Todėl svarbu išsiaiškinti lietuvių nacionalizmo, kaip specifinio kultūros tipo, vyraujančias *tendencijas* ir jo santykį su sparčia kaimo bendruomenių diferenciacija, nes būtent jos darė ir tebedaro įtaką kasdieniniam žmonių elgesiui, veikimui ir politiniams sprendimams Lietuvoje.

Sąjūdis „neatsitiko" šiaip sau, nors ir *ypatingu* laiku bei padedant kaimynams. Tai buvo laipsniškas savitų tradicijų vystymosi padarinys. Todėl neužtenka vien tik „žinomos politikos" epizodų rekonstrukcijos bei ideologinių grupių ir

pavienių programų analizės. Net ir KGB generolas majoras Vaigauskas pripažino ypač neparankų (jiems) nacionalistų priešiškos veiklos metodą: „kenkėjiška veikla be organizacinio įforminimo (organizacija be organizacijos)".[32] *Vidinės* nacionalizmo pastangos sovietmečiu buvo nukreiptos pirmiausia atgauti pasitikėjimą savimi, asmeninį ir kolektyvinį orumą, ir įveikti primestos, eklektiškos kultūros difuziją. Socialinės statikos būsenoje vyko tarsi nepastebimi sąmonės poslinkiai. Nacionalizmo aistra sublimavosi į kultūrinius nacionalizmo produktus, visų pirma į *poeziją, prozą, muziką.* Žmonių vaizduotėje (o ezopinę kalbą kiekvienas iš mūsų interpretavome savaip) Justinas Marcinkevičius savo poezijoje apmąstė bendruomenei ypač reikšmingą santykį su pokario metais ir perkėlė vaikystėje patirto *sakralinio žodžio*[33] įtampą į modernaus, sekuliarizuoto mito formą.[34] Neatsitiktinai Lietuvoje Tomo Venclovos ir Aleksandro Štromo nuorodos, kad Marcinkevičiaus apysaka *Pušis, kuri juokėsi* buvo parašyta pagal jų tardymo protokolus ir KGB užsakymu, buvo priimtos kaip įžeidimas visos bendruomenės, kuri jau buvo susitapatinusi su modernaus lietuvių istorizmo schillerišku juslingumu („Prisiekim naujai sąjungai drauge: Vieninga brolių esame tauta..."). Tariamas pasikėsinimas į jų meilės objektą kartu buvo pasikėsinimas į bendruomenės savimeilę ir iššaukė priešingą jausmą — neapykantą.[35]

Ne„tautos" istorija, bet kultūros danguje išskleidęs sparnus lietuviškas istorizmas, suteikė bendruomenei reikšmingą mitą. Lietuvių emigrantų bendrijos Lietuvai dovanota Adolfo Šapokos *Lietuvos istorija* ne vienerius metus kantriai laukė knygynuose, atrodė, istorijos taip išsiilgusių lietuvių. Tačiau žmonės jau buvo sumokėję savo kainą už *istorizmą,* ir istorijos jiems paprasčiausiai nebereikėjo. Anapus laiko fiksuotas kilmės kultas, ypatinga *kultūros organizmo* forma, nežmoniškomis pastangomis ir nežmoniškomis sąlygomis saugo, plečia ir gilina tautinį tapatumą. Štai kodėl pagrindinė lie-

tuvių kultūros dominantė yra savigynos instinktas.[36] Šis mitas ir su juo susiję simboliai sudaro integralią daugelio visuomenės narių identiteto dalį ir yra laikomi realybe *sui generis.*

Įdomu palyginti, kad modernaus latvių nacionalizmo poetinė vizija nėra istoristinė. Tai greičiau ciklinio pasaulio vystymosi intuicija. Latvių, kaip ir lietuvių, sekuliarizuotas Janusas viena savo Veido puse žvelgia į praeitį, ten, kur Peterso ir Lūdenso Dauguva skalauja „kraują ir kaulus" (kovos ir įtampos simbolika). Istorijos prasmę atskleidžia poetinei metaforai lankstus žodis *zeme.* Tai latvių nacionalizmo sakralinė kategorija (lietuviams tai yra *Valstybė*), kuri yra tautos šaltinis ir ištakos. Tačiau Petersui — „žemė ant ugnies". Matyt, tai galima suprasti kaip prieštaravimų kupiną tautos vystymąsi ir dėsningumus cikliškame ugnies kelyje „aukštyn ir žemyn". Peterso pasaulio matyme iškilus heraklitiškas „amžinos ir šventos" ugnies vaizdinys: „Jei privalom sudegt, suliepsnokime fakelu, kuris tampa fakelu visiems žmonėms".[37]

Lietuvių sekuliarizuotas mitas ir organistinis nacionalizmo modelis išaugo gerai pažįstamo kaimo gryčių ir anonimiško miesto klaidinančios erdvės labirintuose. Nelygiose urbanizacijos bangose, socialinio mobilumo ir eklektiškos kultūros verpetuose persipynė ir susikryžiavo „žemės ir kraujo puta" į miestą atplukdytos lemtingos kartos skirtingi likimai. Tai nebebuvo natūralus šeimos - tautos socialinių ryšių ir solidarumo išsiplėtimas. Tačiau būtent tada, skirtingų perspektyvų horizontuose, pradėjo trūkinėti transgeneraciniai informacijos perdavimo kanalai, įvyko *atstumo ir erdvės praradimas* (Arvydas Šliogeris) ir mentalinių procesų reorganizacija. Naujoji karta išaugo progresyvių (taip pat istoristinių!) ideologijos maršų, sąmonės ir sąžinės bifurkacijos atmosferoje, palaipsniui vykstant visuotinei *amnezijai,* istorinės atminties susilpnėjimui ir sunykimui. Didžioji dalis valstiečių, radikaliai pakeitę gyvenimo būdą, su savimi atsinešė

sentimentalią tėviškės sampratą. Ambivalentiška kultūros modernizacija, išorinės ir vidinės sąlygos trukdė formuotis moderniai pliuralistinei tautos sampratai. Galbūt tada ir užsimezgė dramatiškas dialogas tarp dviejų, iki šiol nelygiaverčių, tradicijų: agrarinės, homogeniškos, vientisos-kategoriškos pasaulėžiūros ir mieste neišvengiamai diferencijuotų vertybių mozaikos, kartais švelniai vadinamos „dekadentiniu pasispurdėjimu". Į klausimą, ko mums trūksta dabartinėje *bellum omnium contra omnes* būsenoje, mes visada atsakome kareiviškai vieningai: „trūksta vienybės!"

Žmonės mėgino prisitaikyti prie esamos tvarkos. Naujame kontekste daug ką matavome *naudos* masteliu. Kintančių situacijų kaleidoskopas pakuždėdavo, kada naudingiau save laikyti „lietuviu", o kada — „tarybiniu piliečiu". Už tradicinį tapatumo pojūtį užmokama kaina buvo nedidelė, juo labiau, kad *vietininkiškumas* nebuvo itin gerbiama kategorija, tačiau nauda ir efektyvumas dažnai pranokdavo lūkesčius (juolab, kad sovietų XXIV-asis partsuvažiavimas įspėjo, jog artėja masiniai eksperimentai su tarybinio žmogaus sąmone, t.y. dialektiškai subrendo nauja istorinė žmonių bendrija, *tarybinė liaudis).* Ir vis dėlto tai nebuvo nei nacionalizmas, nei tarybinis patriotizmas, o veikiau specifiniai stratifikuotos ir segmentinės visuomenės elgesio bruožai, grindžiami etnocentrinių prioritetų reliatyvizmu: centre — pamėgdžiojimas, periferijoje — konkurencija arba etnocentrinė ksenofobija (prof. Greimas buvo pasiūlęs šiuolaikinį lietuvišką atitikmenį — *rungtyninis patriotizmas*).

Nacionalizmas yra politikos, kultūros, ekonomikos, ekologijos programų tikslinga ir racionali (arba vertybiškai racionali) ateities projekcija ir kartu tradicionalistinių įpročių, afektų ir emocijų transformacija į norimą kultūros modelį. Lietuvoje nacionalizmas nuolat gimsta kaip neįsisąmonintas vėluojančios modernizacijos reiškinys, nepavykę bandymai modifikuoti socialinės struktūros *status quo* ir suteikti kultū-

rai dinamiškų bruožų. Sąjūdžio masiškumas buvo susijęs ne tiek su iracionalia ir altruistine masių elgsena, kiek su racionalių tikslų siekimu. Ekonominių problemų sprendimas priklausė ir nuo to, kaip bus ginamos pilietinės teisės, žmogaus identiteto, kalbos, religijos, individualios autonomijos visose žmogaus gyvenimo sferose laisvės. Šių tikslų nerealizavimas parodė, kad santykiai tarp nacionalizmo, ekonomikos ir socialinio teisingumo problemų yra dinamiški ir gali būti ypač užaštrinti (ką ir atskleidė balsavimo rezultatai Lietuvoje). Ne tiek sekuliarizuotos protestantiškos etikos, t.y. iniciatyvos ekonomikoje ir kitose gyvenimo srityse, stoka, bet jos apribojimas, valstybės biurokratinių struktūrų prievartinis kišimasis į visas be išimties sferas ir savo funkcijų savavališkas išplėtimas[38] (nekalbant apie daugelio pareigūnų nekompetenciją, visišką pareigos ir atsakomybės jausmo praradimą), buvo pagrindinės paskutiniosios modernizacijos kliūtys. Lietuvių kultūroje iškili tradicionalizmo tendencija, nepriklausomai nuo esančiųjų valdžioje, palaiko ir paremia socialinių programų skurdumą, lėtumą, baikštumą, lietuvišką „vidurio kelio" ieškojimą, o dažnai ir visišką postmodernaus pasaulio nesupratimą, nuo kurio tenka iracionaliai izoliuotis ar stoiškai „iškęsti" jį.

Kažkada modernaus mito žodis sušildė nepažįstamo miesto kontūrus ir virto tyliosios daugumos komunikaciniu tarpininku. Tačiau poetinę nacionalizmo „istoriografiją", selektyviai atrinkusią mitui reikšmingas vertybes, tiesiogiai perėmė socialinio judėjimo lyderiai (vėliau valstybės pareigūnai), siekdami įteisinti homogeniškos „valstybės-tautos" (apverstas XIX a. nacionalizmo modelis) interpretaciją. Tačiau jei nacionalizmą apibrėžtume kaip intensyvų lojalumą valstybei-tautai, jis taptų esminga totalitarinio mąstymo ir veikimo sudedamąja dalimi. Nacionalizmo lyderiai Lietuvoje, kurdami integralų „tautos" modelį, suteikė jai idėjas ir vertybes, su kuriomis buvo susitapatinę patys, todėl buvo nepakantūs opo-

zicijai. Politinio ir socialinio vystymosi atsilikimas perkėlė dėmesį į statiškai suvokiamą kultūrą, sentimentalų santykį su praeitimi (Descartes, pasižymėjęs „nepaprastu sąmojingumu", galbūt neįsižeistų: mūsų abejojimo kelio „kas yra tikrasis lietuvis?" elementarioji liekana — „myliu, taigi esu". Tačiau akivaizdu ir kita — meilę Lietuvai, net apsiašarodami televizijos ekranuose, įrodinėjo ir buvę partijos bosai), ir vėlgi — į lietuvių tautos „misijos" aptarimą bei iš čia išplaukiančią antivakarietišką „diskusiją" su Vakarais.

Kai kurias postmodernistinio Vakarų nacionalizmo sąvokas, pvz. *atvirumo* (nuoširdžiai ar ne, su išlygomis ar be jų) pripažįsta beveik visos Lietuvos politinės partijos, tuo tarpu *racionalaus kosmopolitizmo* (tai esminis pirmosios sąvokos išplėtimas: intensyvesnė ir gilėjanti žmonių draugystė, komunikacijų spontaniškumas, pralaidžios sienos, kultūros skaidrumas, t.y. postmodernaus pasaulio nuojauta) sampratą be išlygų atmeta visos partijos. Atrodo, jog išimties nesudaro ir dabartinė liberalų-praktikų partija, neseniai pakeitusi ezoterišką liberalų-teoretikų bendruomenę.[39] Jeigu „atviros visuomenės" sampratą bandytume eksplikuoti, remdamiesi Heideggerio vaisingu metodu „Kas nėra filosofija", o šiuo atveju tai būtų „Kas nėra atvira visuomenė?", pasirodytų, jog tai ir yra mūsų visuomenė, kurią noriai priskiriame prie „atvirųjų".

Paviršutiniškai žiūrint, modernusis lietuvių nacionalizmas primena Trečiojo pasaulio šalių nacionalizmo angą: panašus antikolonialinis nusiteikimas ir pirminis ryžtingumas. Tačiau jam nepavyksta pasinaudoti savo pranašumu: Trečiojo pasaulio nacionalizmas ir neapkentė, ir žavėjosi Vakarų socialine tvarka, tuo tarpu Lietuvoje Metropolija buvo laikoma kliūtimi modernizacijai, ji seniai įstrigo garsiosiose šimtmečio „kukurūzų lenktynėse" ir liko už modernizuojančio laiko ribų. Ir vis dėlto mes nesvyruodami atiduodame pirmenybę tradiciniam bendruomenės gyvenimo būdui, uždrausda-

mi (šventumą inicijuojantis veiksmas) modernistinėms tendencijoms prisiliesti prie sakralinių „tautos" ryšių. Vakarų kultūros krizė (ir savo kelyje viską nušluojančios difuzinės jos bangos?) mums rūpi labiau, negu beviltiškai stringančių mūsų pačių socialinių ir ekonominių procesų analizė bei grėsmingai besiartinanti teisinės aklavietės situacija. Galbūt tai ir yra iš prigimties doro lietuvio magiška svetimo blogio baimė?

Lietuvių kultūros kongrese Romualdas Ozolas, pastebėjęs, jog esame apimti laikino dvasios sąmyšio laisvės akivaizdoje, paskelbė modernizuojančio nacionalizmo programos esminį punktą: „Nauja mokykla — tai etnoso virsmo tauta apmokymo vieta.[40] Tačiau ko mokysimės ir kas mokys novatoriškoje „tautinėje mokykloje"? Ir vėl leisime sau pasinaudoti Descarteso metodu — tai dalykas, kurį mes suvokiame labai aiškiai, — mokysimės tautinės dorovės.[41]

Apskritai antivakarietiškumas — vyraujanti tendencija Lietuvoje. Jai priklauso netgi labai subalansuoti kultūros atstovai. Krescencijus Stoškus:

> Kartojame tą monotonišką *„Į Vakarus, į Vakarus!"*. Lyg čia būtų viskas aišku [...] Negaliu atsistebėti: iš kur toks didelis noras susilieti. Rodos, dar nespėjome iš vienos sąjungos išeiti, o jau mus į kitą nori įlieti. Ar ne per greitai skubame? Mums dar reikia suformuoti savo autonomišką mąstyseną, sustiprinti kultūrą, kad neišgaruotume kaip lašas ant karštos keptuvės.[42]

Dar neseniai užsienio politikoje pirmenybę besąlygiškai teikėme nepriklausomybei. Vidaus politikoje — kuo sėkmingiausiai konstravome primityvią politinę dichotomiją „socialdešinieji versus socialkairieji", kuri netrukus, it apsukrus australiškas bumerangas, patogiai išsiskleidė rinkimų metu prieš nustėrusius tautiečių veidus. Dar neseniai kartojome: demokratija — vėliau. Teisėtvarka — vėliau. Nors ir nesinorėtų prisiminti, bet garsaus rusų „liberalo" Vladimiro

Žirinovskio socialinės programos ašis yra nuolat jo primenamas tabu „vėliau".[43] Rodos, aiškiai matom, kad priešinga čechoviška kryptis *„Į Maskvą, į Maskvą!"* yra ne tik kai kurių „už laiko ribų" pasilikusių tautiečių nostalgija, bet savo kultūros formomis tebetvyranti realybė. Ir „vidurio kelio" ieškojimas vertybių tuštėjimo metais turbūt reiškia paprasčiausią lietuvišką nerangumą?

Galbūt „blogio genijus" yra mūsų pačių kūrinys? Ir pasitraukti jis, atrodo, neketina. Laisvos ir novatoriškos spaudos bei televizijos dėka dar neseniai žmonės jautėsi dalyvaujantys reikšminguose ir bendruose įvykiuose. Tačiau pavieniai individai ir žmonių grupės palaipsniui jau pasitraukė iš politinio dalyvavimo regimybės, kurioje jie virsta įvairių politinių ir nepolitinių jėgų įkaitais, ir vėl sugrįžta į savo įprastą vidinės bifurkacijos ir susvetimėjimo kiautą. Chaotiškas politinių ir ekonominių sferų susiliejimas gimdo situaciją, kada, anot *Respublikos* redaktoriaus Vito Tomkaus, ir Seime „jau nebeatskiriami ‚savi' nuo ‚svetimų' (tiesa, politologai įgyja dar vieną Lietuvos politinės istorijos klasifikacijos kriterijų: daugiau ar mažiau korumpuota valdžia").

Modernizuojantis nacionalizmas Lietuvoje, kuriam netrūksta drąsių užmojų ir minties laisvės, deja, taip pat persiėmęs tradicionalizmo pavyzdžiais. Jam atstovaujančios Centro partijos pateiktoje programoje ryškios *antikapitalistinė* ir *antikosmopolitinė* orientacijos. Gal todėl jis ir sutaria su *archainiu* nacionalizmu dėl papročių stabilumo ir agrariškai grįstos ekonomikos vertybių, o vidutiniojo sluoksnio interesus tapatina praktikoje (noromis ar nenoromis) su smulkiaprekio „komercinio turizmo" ekonomika. Centro partijai turbūt dar ilgai teks gestikuliuoti nediferencijuotų partijų spektro sūkuryje arba įcentriškoje užkulisio politinio ežero sakralinėje triadoje (valstybė-tauta-centralizmas). Šventųjų kultūros girių krivaičiams ir muziejinės kultūros sampratos sergėtojams prisiminti nederėtų — normatyvinė reikšmių sistema uoliai

saugo savo imperatyvinę galią, iškili ir tvirta mūsų kultūros savastis — logofobija žūtbūt eliminuoja nepageidaujamas leksemas iš ideologiškai patikimos ir priimtinos kalbos.[44]

Dabartinėje Lietuvoje „kosmopolitizmas" įgyja tokį vertybinį atspalvį, kokį „nacionalizmas" buvo įgiję Sovietų Lietuvoje.[45] Todėl visiškai nestebina, kad etninės problemos siūlomos spręsti grasinančiame ir reliatyvistiniame *istorinių įvertinimų* kontekste:

> Taip iškyla problema: kaipgi būti tiems etnosams, kurie patenka į valstybę kuriančių etnosų teritoriją. Europa yra pasisiūliusi normalų tokių santykių reguliavimo principą — pilietybės principą. Kas nenori to daryti, gyvena kaip kitos valstybės pilietis arba emigruoja.[46]

Tačiau Europa „pasisiūlė" ir kitas, galbūt daugumai (etninei, politinei, religinei, rasinei) ne absoliučiai normalias, bet vis dėlto galimas alternatyvas mažoritarinei politikai, pvz., *konsocionalizmo* paradigmą (pirmasis ją suformulavo A. Lijphartas). Pirmajame modelyje reikšmingu vertės ir veiksmo vienetu laikomas individas, pilietis. Politiniai judėjimai arba partijos, gavusios daugumos palaikymą, įgyja teisę formuoti ir stiprinti daugumos politiką. Tuo tarpu antrasis modelis yra orientuotas į solidarią bendruomenę (priklausomai nuo to, kokie yra segmentai konkrečioje visuomenėje). Konsocionalistinis valdymas reiškia partijų ir judėjimų, kiekvienas kurių reprezentuoja sudedamąsias solidarias visuomenės grupes, politikos reorganizaciją...[47] Asmens teises sutapatinant su mažumų teisėmis (būtent tai ir siūloma Centro sąjungos programoje), asmens ir jo dvasios ugdymo pedagogika gali tapti naujo centralizmo ir biurokratinių struktūrų išsikerojimo bei neegzistuojančios abstrakcijos — *etninės valstybės* — sušventinimo prielaida.

Etninės grupės, kaip ir pavieniai individai, gali paprasčiausiai atsisakyti žaisti pliuralistinį demokratinį žaidimą. Kaip

parodė septintojo dešimtmečio „neonacionalizmo" banga demokratinėse Vakarų visuomenėse, šis „nelauktas maištas" buvo nukreiptas visų pirma prieš susvetimėjusias valstybės biurokratines struktūras ir centralizacijos tendencijas.[48] Nacionalizmas jau du šimtmečius, it Protėjas nuolat keisdamas savo išvaizdą, vis dėlto atsinešė į postmodernų pasaulį skausmingą lygybės pojūtį. Šiuolaikinis žmonių asmeninio orumo reikalavimas — tai noras laikytis asmeninio, realaus ir reikšmingo santykio su socialinės tvarkos modeliu savo visuomenėje ir daryti santykinę įtaką demokratijos plėtrai, atmetant bet kokias susvetimėjusias valdymo formas.

Protėjiška nacionalizmo sąmonė arba lietuvių modernio*sios socialinės istorijos* refleksija neturi atskaitos taško subjektyviai suvokiamo laiko skalėje. Ji prasidėjo sveiko proto lygmenyje. Juslinė nacionalizmo forma tapo daugelio žmonių vidinės transformacijos versme. Tai netgi nebuvo nacionalizmas tikrąja šio žodžio prasme, t.y. kaip ideologinė kategorija, bet greičiau erdvinio sakralizavimo, „socialinės teritorijos" archetipo-simbolio arba modifikuotos tėviškės sampratos renesansas ir reinterpretacija. Užtemdyta amnezijos rūko, tačiau mobili ir vis labiau diferencijuota miesto visuomenė absorbavo tradicinei bendruomenei charakteringą *jausmo* kultūrą: jos pradžia galima laikyti dviejų tarpusavyje kovojančių krypčių išsiskyrimą lietuvių poezijoje — *partinės mobilizacijos* ir *jausmo autonomijos* (Vytautas Kavolis), kurios tvirtai atsirėmė į dramatiškus ir kintančius socialinio elgesio pavyzdžius.

Kolektyvinio tapatumo jausmo užuomazgas išplėtojo kūrybinė inteligentija, betarpiškai perėmusi tėviškės ir gimtųjų namų juslingumo motyvus, tačiau socialiniu požiūriu nuosekliai grįždama į kažkada novatorišką Daukanto istorizmą, pliuralistinį Kudirkos evoliucionizmą ir impulsyvų Krėvės panteizmą. Lietuviško istoristinio mito paradigmą, naująją normatyvinę reikšmių sistemą empatiški žmonės įsi-

sąmonino savo vidinėmis ritualinėmis pastangomis. Todėl kolektyviniai Sąjūdžio ritualai nebuvo stebuklingi ta prasme, jog pirminiai jų pavyzdžiai formavosi dvilypių kultūros normų ir taisyklių fone: už oficialiosios priežiūros ribų išsiveržusi jausmų ir mąstymo banga sukūrė naujas vidinės sąveikos formas.

Modernus lietuvių nacionalizmas nuolatos ir sąmoningai siekia susitapatinti su „socialinio juslingumo" kultūra. Tačiau ji, kaip reikalauja subtilūs aristokratų žaidimai damų draugijoje, privalo būti garbinama dėl jos pačios. Tuo pačiu neišvengiamai didėja atotrūkis tarp kultūros (kai kurie *Lietuvos aido* žurnalistai laiku prisiminė karingą lietuvišką dvasią — tik „saldofoniška" kultūros apsauga, didinant išlaidas kariuomenės išlaikymui, dar gali išgelbėti ir netgi sustiprinti lietuvių kultūrą!) bei ryškėjančio modernizacijos egzogeniškumo ir paviršutiniškumo. Tačiau kultūra, kaip specifinė nacionalizmo forma, yra visa apimančios modernizacijos sudedamoji dalis. Sukūrus valstybės institutą, iš pažiūros vyko vakarietiškas struktūrinės diferenciacijos procesas. Bet netrukus išdygo ir savitumas — auganti centralizacija dar tvirčiau surišo ekonominį ir politinį vienetus.

Besiformuojantis lietuvių nacionalizmas, kaip konkretus kultūros tipas, išsiskiria savo formuluočių autoritariškumu, uždarumu ir, žinoma, specifiniais abstrakcijų lygmens neaiškumais. Ozolas:

> Šiandien kultūros nėra. Kol kas egzistuoja tik naujųjų didžiųjų erdvių nubrėžimo veiksmai. Viešpatauja politika. Kultūra atsiranda iš politikos. [...] Ieškoma tų būsimosios veiklos būdų, kurie leis politikos aprobuotus, nustatytus dalykus moduliuoti, t.y. perkūrinėti menų, tikėjimų, mokslų pavidalu.[49]

Nacionalizmo logika viską siekia suvesti į vienovę, tuo pačiu atlikdama tikrovės represiją. Lietuvoje palaipsniui formuojasi palyginti stipriai integruota totalinė ir sistematizuota

nacionalizmo ideologija, turinti savo iškilius bruožus: moralinio rūbo siuvimas derinamas su organiniu tautos atsparumu, o suabsoliutintas etnoso tęstinumas laiko atžvilgiu nusidriekia į neapibrėžtą praeitį. Visas kitas ideologijas galima pavadinti giminiškomis arba lydinčiosiomis. Modernistinė tendencija įtraukia ir antimodernistinius elementus, noriai apimdama etninio grynumo ieškojimus ir su jais susijusį *mąstymo judėjimą*, kuris visiems žada harmoniją tarp moralinės karalystės ir gamtos karalystės kaip istorijos tikslo; „Baltų kultūra ir yra šio moralinio dėsnio reiškėja" (rėdos ratas).[50]

Nepaisant kaip keistųsi valdžios Lietuvoje, didžiausia pagunda yra centralizacija, besikartojantys bandymai ritualų ir apeigų katarsiu „išgyventi" ir pasiekti vienybę. Tačiau ar gali valstybė, suabsoliutinusi ir sušventinusi savo ribas, deramai atsakyti į neišvengiamą postmodernizmo, kuriančio pralaidžias sienas, iššūkį, ir, peržengus ribotą lojalumą valstybei, išlaikyti solidarumą čia gyvenančiai visuomenei? Išplėsti savo socialinę patirtį ir tikrinti savo baugščios kultūros metmenis iniciatyvos, aktyvumo ir atvirumo kriterijais?[51]

Nacionalizmo esmė ir strateginiai tikslai atsiskleidžia konkrečios kultūros turinio refleksijoje. Pvz., kiek joje yra atvirumo ir potencialumo demokratijos plėtotei — renkantis naujus ekonomikos metodus arba tradiciškai agrarinę ekonomiką? Džiugu, kad Ričardo Gavelio asociatyvinis mąstymas ir akylas žvilgsnis, kiek paklajojęs Lenkijoje, kur didelės įmonės buvo privatizuojamos labai lėtai, o tuo pačiu didinama ksenofobija dėl užsienio kapitalo, jau surado mums visiems bendrų panašumų su Lotynų Amerikos šalimis, kurių nacionalizmo formai būdingas ypač priešiškas požiūris į užsienio kapitalą. Vasarą, išsekusiems Seimo aktyvistams išėjus užtarnautų atostogų, žiūrėk, ir atšoliuos kaprizingu žirgu, pasidabinęs lietuvišku Vyčiu, *tikrai charizmatinis caudillo*, savo kailiu patyręs, kas yra tikroji Vakarų ekono-

minio „neokolonializmo" forma.

Vis dėlto vienas iš postmoderno principų — neginčijamas visų koncepcijų ir projektų vertingumas. Dabartinis Lietuvos Prezidentas susitikime su tautiečiais Niujorke teigė: „Lietuvoje visuomenė sudėtingesnė negu kitose Rytų Europos valstybėse". Belieka imtis darbo sociologams ir išvystyti prezidentinę hipotezę į verifikuojamą prielaidų sistemą. Galbūt pasirinkę naują žiūros kampą, tapsim naują civilizaciją integruojančia jėga. Štai XVII a. pirmojoje pusėje Nyderlanduose, religinių karų su Ispanija metu, atsiskyrusios septynios šiaurės provincijos buvo progresyviausios to meto Europoje. Jų civilizacijos pagrindas — religinė tolerancija (kaip ir mūsų — vis tik Klaipėdoje priglaudėme menonitus) ir unikali socialinė Nyderlandų struktūra, neturinti jokių reikšmingų didelių luomų (teisėtvarkos pareigūnai teigia, jog kol kas pastarųjų neturime ir mes): amatininkų, prekybininkų, valstiečių ir žvejų korporatyvinė, bet vienijanti sistema (mes turime ir daugiau: korporatyvai-kioskeliai, juos aptarnaujantys komerciniai turistai ir korporatyvinių reketininkų apsaugos). Tai ir yra korporatyvinio-universalizuojančio identiteto civilizacijos pavyzdys ir iššūkis Vakarų Bendriesiems Namams.

Beje, postmodernas reikšmingą vietą teikia vaizduotei, išgaunančiai įvairovę idėjų konfigūracijoje. Vėl ėmęsis aiškintis nacionalizmo aspektus, pradėčiau nuo taikliai suformuluotos dailininko iš Niujorko Kęstučio Zapkaus problemos: „Man tas nacionalizmo klausimas labai įdomus. Okupantas išprievartavo Lietuvą, o dabar Lietuva turi išsiaiškinti, kas ji viena be to ruso..."[52]

NUORODOS IR PASTABOS

1 Šis klausimas gali įgauti įvairias formas. Pvz., „Ar tai mūsiškis, ar ne?" kurį Parsonsas pavadino „pasitikėjimo klausimu". Parsons, T., *The Social System*, New York, 1951, p. 97. Mūsuose tai atitiktų: „Kas gi tas ‚tikrasis' lietuvis?" Rinkimų kampanijos į prezidentus metu propagandinės dviprasmybės apnuogino realius plačiai suvokiamo nacionalizmo aspektus ir problemas: racionaliai įsisąmonintų interesų įtaką dinamiškos vertybių sferos paslankumui ir emocinio prieraišumo tai pačiai bendruomenei adekvatumą bei pakankamumą. Sociališkai juslūs Lietuvos žmonės ginčijo esančių egzilyje lietuvių „tikrąjį lietuviškumą" (liaudies balsą dažniausiai atspindėdavo dienraštis *Tiesa*). Kęstutis Girnius: „Bet atrodytų, kad daugeliui Lietuvos gyventojų ne tik aš ir mano vaikai nesame ‚tikri' lietuviai, kad tokie nėra net mano tėvai ir jų karta, Lietuvoje išaugę, visą gyvenimą alsavę meile jai..." Girnius, K., „Kas tas ‚tikrasis' lietuvis?", *Atgimimas*, 1993, nr. 7, p. 3.

2 „Baltų žmogaus savimonę lemia *DOROS* samprata. Tai vienas iš neišverčiamų į kitas kalbas, taigi esminių žodžių. Dora lietuviui yra daugiau negu moralinė vertybė. Dora yra dieviškosios *rodos*, dieviškojo įsakmaus gėrio įspaudas žmoguje". *Rėdos ratas*, Kaunas, 1988, p. 2.
(Toliau seka *praxis*.) Algirdas Patackas: „...mes dabar darom ką galim, įsteigėm tokį Piliečių reabilitacijos komitetą, anksčiau vadinosi *Išpažinties*, bet mums patarė Bažnyčia taip nevadinti. To komiteto idėja yra *Išpažintis*. Aš pats matau, kaip ateina žmonės ir lyg perpjauna savo sielą." Šaltenis, S., „Verksmas prie rečiuoto stulpo", *Šiaurės Atėnai*, 1993, nr. 41, p. 1.

3 Hašekas, J., *Šauniojo kareivio Šveiko nuotykiai*, Vilnius, 1987, p. 321.

4 Greimas, A.J., „Mitai ir ideologijos", *Iš arti ir iš toli*, Vilnius, 1991, p. 354.

5 Trijų Baltijos šalių integracijos idėja (šiuo metu, matyt, ir vieninteliė galima konkrečių veiksmų kryptis) vis labiau tolsta ir primena neaiškią ir miglotą viziją. Galbūt „gilias valstybingumo tradicijas" paveldėjusio kilmingo valdžios vyrų luomo orumą užgauna ir papiktina pati integracijos su „neistorinėmis tautomis" (kurios, tarp kitko, kaip modernios tautos, susiformavo kiek anksčiau)

prielaida. Jeigu Zenono Elėjiečio vėžlys bent per pėdą krusteldavo į priekį, tai lietuviškos vežėčios talentingai rieda atbulomis, agrarinio rojaus ir konflikto linijos su savo „amžinai klastingu priešu" kryptimi, nė nebandant išplėsti intersubjektyvių savo kalbos galimybių ir ironiškai pažvelgti į visuomenės vystymąsi ribojančių stereotipų šešėlius. Kaip neprisiminsi taiklios Tomo Venclovos pastabos: „O ar lenkų užgaudinėjimas lietuviams reikalingas, — čia, apskritai tariant, ginčytinas klausimas." (Venclova, T., „Želigovskis ir praeities vaiduokliai", *Literatūra ir menas*, 1993, nr. 30, p. 4). Dar prieš rinkiminę kampaniją LDDP pirmininkas Algirdas Brazauskas vertino padėtį „objektyviai": Vis labiau ryškėjančios valdžios krizės akivaizdoje šiandien siekiama (...) „nurašyti" objektyvias nacionalines problemas — tautinių mažumų (ypač lenkų ir rusų) intrigoms". (Brazauskas, A., „Opozicija neteisinėje valstybėje", *Politika*, 1992, nr. 6, p. 12). Tačiau kritika, kurioje būta racionalaus grūdo, didžiąją dalį vietų naujajame Seime užėmus charizmatinio lyderio partijos atstovams, deja, neperaugo į savikritiką. „Nykiosios LDDP" (kaip jautriai ją pavadino Ričardas Gavelis, nė neketindamas apeliuoti į revoliucinę jos dvasią) dauguma „liaudies" sąvoką labai natūraliai pakeitė „tautos" sąvoka, perimdama ir tradicinį „tautos, valstybės, visuomenės" tapatinimą. 1993 m. rugsėjo 1 d. LR Seimo švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pareiškime „Dėl nevalstybinių aukštųjų mokyklų" sakoma, kad „tokių mokyklų, kaip Lenkų universitetas Vilniuje, veikla prieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymams". („Ar lengva būti lenku?", *Respublika*, 1993, spalio 5 d., p. 14).Dabar, dvišalės sutarties pasirašymo su Lenkija išvakarėse, iškviečiama generolo Želigovskio vėlė. Paprastai ir kartu įžvalgiai šią situaciją įvertino Czeslaw Miloszas: „Šio klausimo atnaujinimas, mano nuomone, susietas su labai bloga, o gal net katastrofiška, Lietuvos ekonomine situacija. Priešingu atveju, Algirdas Brazauskas, kuris yra pakankamai inteligentiškas, kad suprastų, jog lenkai ko nors panašaus nepasirašys, nekeltų tokių reikalavimų, neitų drauge su lietuvių nacionalistais. Matyt, ekonominė padėtis tokia bloga, jog nusprendė truputį pakaitinti nuotaikas ir atitraukti dėmesį nuo nūdienos. („Želigovskis ir praeities vaiduokliai", *Literatūra ir menas*, 1993, nr. 30, p. 4). Nuotaikos ir toliau kaista!

6 Gungwu, W. „Nationalism in Asia." *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*, London, 1976, p. 88.

7 Hume, D.A., *A Treatise of Human Nature*, Oxford, 1951, t. 2, p. 415.

8 „Ar galima laikyti nacionalistu žmogų, kasdien kalbantį baltarusiškai?" — klausia baltarusių rašytojas Vasilis Bykovas ir atsako teigiamai. Taip, tai nacionalizmas, nes konkrečiomis politinėmis ir ideologinėmis sąlygomis tai reikštų nacionalistinės pilietinės pozicijos turėjimą. (Bykov, V., „Nacija. Jazyk. Literatura", *Družba narodov*, 1988, nr. 6, p. 255).Kalba tokiomis sąlygomis baltarusiams yra ne tik komunikacinis instrumentas, bet įgyja simbolinę reikšmę. Juo labiau, kad Rytų Europoje kalba buvo pagrindinis tautų formavimosi elementas. Tačiau simbolinių reikšmių sistemos yra jautrios pokyčiams, lanksčios ir dinamiškos. Vengrų politologo Tabaidi duomenimis, 1 mln. 700.000 JAV piliečių priskyrė save vengrų tautai, nors vengrų kalbą mokėjo 700.000. (Tabaidi, Č., Cholopov, B., „Etničeskij renesans... Pravomeren li termin", *Družba narodov*, 1988, nr. 2, p. 185). Kitas įdomus pavyzdys. Margaret Thatcher 1982 m. balandžio 3 d. Bendruomenių rūmuose kilusių ginčų, susijusių su „Folklendo krize", metu, siekdama sustiprinti priklausomybės nacijai jausmą, pasinaudojo terminu *rasė*: „Folklendo salų, kaip ir Jungtinės Karalystės, žmonės yra salų rasė. Tai britų gyvenimo būdas; jie ištikimi karūnai. Nors jų mažai, bet jie turi teisę į taiką, teisę pasirinkti gyvenimo būdą ir apsispręsti, kam jie ištikimi..." (Miles, R., „Recent Marxist Theories of Nationalism and the Issue of Racism", *The British Journal of Sociology*, 1987, nr. 1, p. 38).

9 „Kai kurie Pietryčių Lietuvos gyventojai, turėdami ryškiai išreikštą nelietuvišką tautinę savimonę, pagal kultūrinės ir etninės priklausomybės požymius gali būti apibūdinti kaip išskirtinė — sunkiai apibrėžiama kultūrinė samplaika". (Krukauskienė, E., „Kitataučių integravimosi į Lietuvos kultūrinį gyvenimą prielaidos", *Kultūra kintančioje Lietuvoje*, Vilnius, 1991, p. 76).

LR Vyriausybės Įgaliotinis Šalčininkų rajone A. Eigirdas: „Maždaug trečdalis Pietryčių Lietuvos gyventojų — migrantai, daugiausia iš Baltarusijos. (Iš kitų Lietuvos rajonų atvyksta mažiau žmonių.) Jie gaivina sovietinį mąstymą, internacionalizmą. Kai srovė sumažės ar nutrūks, tai lenkai ims „artėti".

(Tautinės mažumos. Etnosocialinių problemų seminaro 1991-92 m. medžiaga, Vilnius, 1992, p. 18.) Tačiau sovietinį mąstymą greičiau primena *suartėjimo* ir implicitiškai išreikšto *susiliejimo* sąvokos, kurios, nepaisant gana ilgo laikotarpio, beveik visiškai prasilenkė su tikrove. Paprastai tautinė grupė „apsibrėžia" pati, nepriklausomai nuo išoriškų sociologinių apibrėžimų. Dažniausiai apeliuojama į „sunkiai apibrėžiamą" tapatumą, tačiau būtent todėl ir reikėtų būti kantriems. Tautinė bendruomenė gimsta iš dvejopo jausmų šaltinio — reikšmingų bendros praeities prisiminimų ir *bendro ateities likimo*. „Nors škotams charakteringas škotų tautinis identitetas, tačiau dauguma taipogi jaučiasi tapatūs britams. Škotija jau nuo 1707-ųjų metų yra Didžiosios Britanijos dalis. Todėl čia jaučiamas tapatumas ir *valstybei*, ir škotų *tautai*." Kellas, J.G., *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, London, 1991, p. 15.

10 „Kultūrinis darbo pasidalijimas yra hierarchinis ta prasme, kad grupės čia (šiuo atveju, etninės grupės) yra skirtingai stratifikuotos. Kultūrinis darbo pasidalijimas yra segmentinis ta prasme, kad etninės grupės yra labai specializuotos profesiniu atžvilgiu. Nors šie du faktoriai gali būti empiriškai susiję, analitiniu požiūriu jie yra nepriklausomi vienas nuo kito. Ir hierarchija, ir segmentacija gali stiprinti etnines susiskaldymo linijas ir atitinkamai silpninti klasines susiskaldymo linijas politinėje sistemoje. Tuo laipsniu, kokiu kultūrinis darbo pasidalijimas yra hierarchinis, etninių grupių stratifikacija bus maksimizuojama; tuo laipsniu, kokiu jis segmentinis, bus maksimizuojama sąveika etninių grupių viduje. Jei su šiom dviem pagrindinėmis grupės formavimosi sąlygomis susidurs etninės grupės, bet ne klasės, atitinkamai bus stiprūs ir etniniai konfliktai". (Hechter, M., „Group Formation and the Cultural Division of Labor", American Journal of Sociology, Vol, 84, 1978, nr. 2, p. 312.

11 Šiuolaikinio pasaulio polietninių valstybių tikrovė akivaizdžiai įspėja, jog suabsoliutintas homogeniškos „tautinės valstybės" idealas gali tapti fundamentalių vidinių ir išorinių konfliktų priežastimi. Kruopšti amerikiečių politologo Nielsono analizė parodė, kad konvencinė „tautinės valstybės" sąvoka tinka tik ketvirtadaliui pasaulinės valstybinės sistemos narių. Pusei pasaulio valstybių netiktų vartoti „tautinės valstybės" sampratos. Likusi dalis

tautinėmis valstybėmis gali būti vadinama tik su didele išlyga (45-iose iš 164 valstybių viena tautinė grupė sudaro daugiau kaip 95% valstybės gyventojų, likusioms 119 valstybių būdinga etninių grupių įvairovė — 164 valstybes sudarė 1357 etninės grupės). (Nielson, G.P., „State and ‚Nation-Groups'. A Global Taxonomy", *New Nationalisms of the Developed West*, Boston, 1985, p. 30-33.)

12 Krukauskienė, E., „Kitataučių integravimosi į Lietuvos kultūrinį gyvenimą prielaidos", *Kultūra kintančioje Lietuvoje*, p. 76.

13 Girkontas, R. „Lietuviai ir baltarusiai: praeitis ir ateitis", *Atgimimas*, 1993, nr. 17.

14 „Ankstyvieji lietuvių emigrantai Amerikoje dažnai įgydavo sudėtinį identitetą. Nors lingvistiniu ir etniniu požiūriu jie buvo lietuviai, tačiau kai kuriuos jų traukdavo lenkų bendruomenės. Čia jie išlaikydavo naivų lietuvišką etnocentrizmą, tuo pačiu palaikydami lenkų tautinius interesus. Jie neįžvelgė prieštaravimų, laikydamiesi šios pozicijos, kuri jų tėvynėje, visuomenės aukštesniosios stratos, įtraukiant Romos katalikų dvasininkiją, tarpe, turėjo ilgą ir garbingą istoriją." (Michalski, T.A., „The National Consciousness Among Lithuanian Emigrants to the United States at the Ending of the 19th and Early 20-th Century, *Lietuvių Atgimimo Istorijos Studijos, 4 t. Liaudis virsta tauta*, Vilnius, 1993, p. 261.) 1918 m. rudenį „buvo ginčijamas netgi lietuvių tautos egzistavimas". (Senn, A.E., *The Emergence of Modern Lithuania*, New York, 1959, (Preface). Dichotomija liaudis *versus* tauta iš esmės yra viso XX a. lietuvių kultūros problema. Mykolas Römeris rašė, jog po 1905 metų revoliucijos susiklostė „reguliarus nacionalistų bendradarbiavimas su klerikalais, kartais net įgyjantis tapatybės bruožų". Tačiau po paskutiniųjų rinkimų į Dūmą 1912 m., *atsiskyrus nuo klerikalų*... „Neabejotinai jie turi tam tikrą atramą inteligentijoje ir jaunuomenėje, bet platesnėse liaudies masėse jų akcija — kaip atskira — iki šiol neturi pagrindo." (Römer, M., „Lietuva karo akivaizdoje", *Baltos lankos*, Vilnius, 1993, nr. 3, p. 208-210.

15 pagrindinis modernių tautų bruožas, į kurį dar XIX a. pabaigoje atkreipė dėmesį Renanas, t.y. jos narių *anonimiškumas* ir *amnezijos* vaidmuo, formuojantis šiuolaikinėms tautoms, nėra reflektuojamas. „Tauta ir šeima — giminingos sąvokos. Ne-

įmanoma būtų tarp šių dviejų gamtos ir žmonijos evoliucijos pagimdytų darinių nubrėžti skiriamą ribą — taip jie organiškai vienas su kitu suaugę. Metaforiškai tautą galima įsivaizduoti kaip šeimos lopšį, kuriame pastaroji gauna pagrindinius antropologinius, etnokultūrinius ir bendrasocialinius bruožus. Kartu esama pagrindo teigti ir atvirkščiai: galima žiūrėti į šeimą, kaip į šaltinėlį, kurie vienas su kitu susibėgdami maitina upę — tautą, lemdami jos savitumą ir gyvybingumą, jos ateitį." (Grigas, R., „Tauta ir šeima: jų sąveika ir deformacijos", *Pasaulis ir šeima: nacionaliniai šeimos ypatumai*, Vilnius, 1992, p. 6.

16 Šliogeris, A., „Lietuvos filosofinė mintis: tarp Rytų ir Vakarų", *Literatūra ir menas*, 1993, nr. 30, p. 2.

17 Grebliauskas, B., „Jaunalietuviams", *Jaunoji karta*, 1934, nr. 13.

18 „Lietuvių nacionalizmas, — pastebi Milda Danys, apklaususi apie 200 lietuvių emigrantų, atvykusių į Kanadą po Antrojo pasaulinio karo, — grindžiamas stipresniu prisirišimu prie ypatingo žemės lopinėlio, kaimo arba apskrities, arba ūkio, kuriame gyveno ir mirė jų protėviai karta po kartos, kuris turėjo skirtingą savo kultūrą, kartais dialektą ir specifinį apibūdinimą *tėviškė*. Benas Stonkus, tabaką auginantis fermeris iš Ontario, paaiškino, kokią reikšmę visai šeimai turi jo ferma (dabar jo sūnų): Čia susirinko visi mano sūnūs, todėl ferma mums yra tai, ko Kanadoje nėra — mūsų *tėviškė*". Danys, M., *Lithuanian Immigration to Canada after the Second World War*, Toronto, 1986, p. 314-315.) Kaip minėjau, „liaudis *versus* tauta" dichotomija aktuali ir XX a. pabaigoje. Marcelijus Martinaitis, anot jo paties, „paveldėjęs žemdirbių kultūros vaizduotę", pastebi: „Prievarta diegtą kolektyvinę utopiją dabar keičia sava, lietuviška. Tai chrestomatinis vaizdinys kaimo su jaukiomis sodybomis, medžių guotais, gėlių darželiais, dainuojančiomis grėbėjomis, darbo papročiais ir šventėmis". (Martinaitis, M., „Lietuviška Utopija", *Kultūros barai*, 1993, nr. 8-9, p. 3.)

19 Šaltenis, S., „Verksmas prie rečiuoto stulpo", *Šiaurės Atėnai*, 1993, nr. 41.

20 Atsižvelgiu į prof. V. Kavolio išskirtus keturis idealiuosius nacionalizmo tipus. Tačiau savo uždaviniu laikau tirti, kokią įtaką specifiniai lietuvių kultūros bruožai ir vyraujanti nacionalizmo tendencija daro žmonių elgesiui ir politiniam veikimui Lietuvoje.

Kavolis, V., „Nationalism, Modernization, and the Polylogue of Civilizations", *Comparative Civilizations Review*, Nr. 25, Fall, 1991.

21 Žr. Smith, A.D., *National Identity*, London, 1991, p. 73.

22 Girnius, K., „Atgimimo variklis", *Atgimimas*, 1993, nr. 22, p. 3.

23 Arjakas, K., „Baltijskij putj", *Raduga*, 1990, nr. 11, p. 33.

24 „Legko li bytj latyšom?", *Rodnik*, 1989, nr. 1, p. 57.

25 1992 m. pavasarį Vilniuje prof. Kavolis kiek nustebo, kad auditorija nesuprato jo kandžios ironijos, jog „dažna dvasingumo invokacija Lietuvoje yra tapusi beveik užtenkamas liudijimas, kad žmogus buvęs aktyvus partietis". (Kavolis, V., „Liberalaus galvojimo erdvėje", *Metmenys*, 1992, nr. 63, p. 45.) Tačiau profesorius neturėtų nusiminti, nes pastaba buvo savalaikė ir įžvalgi. Kaip parodė tolesni įvykiai Lietuvoje, „vertybių perkainavimą" esmingai vykdė jo paminėti aktyvistai. Pravartu žvilgterėti į istoriją ir prisiminti kai kuriuos Diogeno Sinopiečio gyvenimo fragmentus; jam Delfų orakulas išpranašavo „perkainoti vertybes", tačiau Diogenas, „nesupratęs" tikrosios prasmės, ėmėsi padirbinėti monetas. (Diogen Laertskij, *O žizni, učenijach i izrečenijach znamenitych filosofov*, knyga VI, 2. Diogen, p. 20-21.)

26 Rogowski, R., „Causes and Varieties of Nationalism. A Rationalist Account", *New Nationalisms of the Developed West*, Boston, 1985, p. 88.

27 Krukauskienė, E., „Nepriklausomybės samprata kitataučių sąmonėje", *Tautinės mažumos*, p. 17.

28 Kas labiau, o kas mažiau remia Sąjūdį (jau neatsižvelgiant į tautinį aspektą), atitinkamai + 80 ir + 72. Rudens apklausoje kaimas dar labiau nutolo nuo miesto (+ 52 ir + 70). (Tureikytė, D., Gaidys, V., „Lietuvos gyventojai vertina Sąjūdį", *Lietuva ir Sąjūdis*, Vilnius, 1990, p. 86.)

29 Tautininkų sąjungos pirmininkas Rimantas Smetona įspėjančiu „gruziniškų akcentu" netgi pabrėžė: „Lietuvoje nėra tautinių mažumų problemos, gali būti tik pilietybės problema, jei piliečiai tik naudojasi teisėmis, o neatlieka pareigų", („Rytų Lietuvos žaizdos negyja", *Lietuvos aidas*, 1993.08.13, p. 3.)

30 Štromas, A., „Universalizmas ir nacionalizmas: prieštaraujančios ar suderinamos koncepcijos? (Tomo Venclovos atvejis)", *Politologija*, Almanachas, t. 2, Vilnius, 1991, p. 113.)

31 „Lietuvos Laisvės Lygos Deklaracija", *Nenugalėtoji Lietuva*, Vilnius, 1993, p. 22.

32 *Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja* (vadovėlis praktikams), Maskva, 1986, p. 75.

33 „Iš kaimo gryčios atsinešiau nepaprastą pagarbą spausdintam žodžiui. Ką ten pagarbą — šventą tikėjimą juo: laikraščio balsas mažne prilygo Dievo balsui", („Geltonoji", *Šiaurės Atėnai*, 1990, nr. 26, p. 1.)

34 „Ketvirtą savo raštų tomą paskyriau draminei trilogijai, savotiškam epui ir mitui apie mūsų pradžią, apie tuos pagrindinius elementus, iš kurių išaugo, nuo kurių prasidėjo Lietuva (...) Istorija yra gyvas, nenutrūkstantis procesas, ir tai, kas buvo, įvyko — neturi galutinės, užbaigtos prasmės, o tęsiasi ir vyksta mumyse. Šiandien. Dabar ir visados". (Marcinkevičius, Just., *Mindaugas. Mažvydas. Katedra*, Vilnius, 1978.)

„Laisvės ir Nepriklausomybės sparnai išsiskleidžia tiktai kultūros danguje. Mums reikia jo aukšto ir gilaus, kad po šitiekos metų galėtum atsitiesti, pakilti visu ūgiu ir išdrįsti pažvelgti į akis ir žmogui, ir Dievui". (Marcinkevičius, Just., „Žodis Kongresui", *Lietuvos Kultūros Kongresas*, Vilnius, 1990, p. 6.)

35 „Televizijos laida sukėlė Lietuvoje nematytą skandalą... bendrasis tonas buvo gana vientisas: Marcinkevičius — žmogus, tiek nusipelnęs tautai, kad jo negalima liesti..." (Venclova, T., „Dėl vieno skandalo", *Šiaurės Atėnai*, 1991, nr. 43.)

36 Marcinkevičius, Just., „Žodis Kongresui", *Lietuvos Kultūros Kongresas*, p. 7.

37 Melngaile, V., „The Sense of History in Recent Soviet Latvian Poetry", *Journal of Baltic Studies*, 1975, vol. VI, nr. 2/3, p. 132.

38 „Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostata, jog savivaldybėms Vyriausybės sprendimai privalomi, prieštarauja demokratijos principams ir Europos savivaldybių chartijai, o neseniai priimtas Vyriausybės atstovo įstatymas yra skandalingas. Jame užfiksuota nuostata, kad Vyriausybės atstovas gali stabdyti ir protestuoti bet kokius savivaldybės sprendimus." („Apie savivaldos problemas kartu su F. Naumano fondu", *Atgimimas*, 1993, nr. 38, p. 2.)

39 „Liberalų sąjungos vadovybės ir politinės partijos vadovas Šarūnas Davainis „dubliuoja" savo partiją su Centro sąjunga

(kuri, kaip rodo jų lyderių pasisakymai, yra antikosmopolitinė): „Yra konservatoriai ir krikdemai, yra LDDP ir socdemai, esame mes, liberalai, ir yra Centro sąjunga, vis po du". („O, kaip bėga metai...", *Atgimimas*, 1993, nr. 43, p. 12.)

40 Ozolas, R., „Politinės tendencijos ir kultūra", *Lietuvos Kultūros Kongresas*, p. 11.

41 „Arba štai kitas klausimas, liečiantis tautinės dorovės sritį. Sekso ir pornografijos nuotraukų antplūdis mūsų tautinėje spaudoje taip pat rodo, kad didelė dalis mūsų žurnalistų menkai suvokia lietuvių etninę kultūrą. [...] Manau, kad daugelis mūsų, bendraudami su paprastais kaimo žmonėmis, esame patyrę, kad ne vienas iš tų nemokytų žmonių pagal savo jauseną ir mąstyseną turėjo ne griovius kasti, bet sėsti į humanitarinių fakultetų arba konservatorijos suolą, o juos baigę, dirbti mokslinio tyrimo institutuose arba kūrybiniuose kolektyvuose. Tuo tarpu kai kurie mokslininkai ir kūrybinių kolektyvų veikėjai būtų suradę tikrąją vietą gyvenime, kasdami griovius. Laikui bėgant, tą problemą turbūt taip pat išspręs tautinė mokykla." (Kalnius, P., „Etninė kultūra ir gyvenimo būdo desovietizacija", *Lietuvos Kultūros Kongresas*, p. 154-155.

42 „Koks kultūros dėmuo Lietuvos užsienio politikoje, *Kultūros barai*, 1993, nr. 10, p. 4.

43 Rusų liberalų-demokratų partijos pirmininkas Vladimiras Volfovičius Žirinovskis: „Ir iki Rusijos keletas koridorių: ir lenkų, ir vengrų, ir dabar Pabaltijo, ukrainiečių ir taip toliau. Mūsuose priešas visada arčiau. Ir vėl jis arti Maskvos. Tai Rusijos likimas, skaudus likimas. Todėl čia būtinos ypatingos sąlygos. [...] Po 50-100 metų normalaus vystymosi, kada aplink liks jūros krantai ir nebus potencialių priešų, o nacijai daugiau nebeprireiks kariauti — ši nacija įgaus normalią formą. [...] Žodžiu, dabar, mūsų sąlygomis, taikyti liberalizmo principą yra neįmanoma. Vėliau". (Žirinovskij, V.V., „Cennosti liberalizma — na rosijskuju počvu?", *Sociologičeskije issledovanija*, 1993, nr. 7, p. 80.)

44 Donskis, L., „Monologinio žmogaus ir monologinės kultūros drama", *Kultūros barai*, 1992, nr. 11.

45 „Paklausite, kodėl iš to vidurio išskiriu liberalus. Turiu konstatuoti, kad jie, vis labiau besiremiantys stambiuoju kapitalu, krypstantys į liberalizmo ir kosmopolitizmo nuostatas, tolsta nuo

galimybės prisidėti prie minėtos alternatyvos paieškų... O pastangos neigti valstybę apskritai geopolitinėje Lietuvos situacijoje, ir ypač dabar, tiesiog pavojingos". („Aurimo Tauranto kalba Lietuvos centro sąjungos steigiamojoje konferencijoje 1993.06.05 Vilniuje" (*Atgimimas*, 1993, nr. 22.) Centro sąjungos idėjinis lyderis Romualdas Ozolas: „Reikia atkurti valstybę sudarantį etnosą, jo genofondą, jo egzistencijos geopolitines sąlygas. Tada valstybės pasidarys patikimos. Iki to jos yra nepatikimi tvariniai. Ir nenuostabu, kad Europa žiūri į mus su nepasitikėjimu". (?!) „Lietuva Europos kontekste", *Atgimimas*, 1993, nr. 35, p. 12.)

46 Lietuva Europos kontekste, *Atgimimas*, 1993, nr. 35, p. 13.

47 Esman, M.J., *Ethnic Conflict in the Western World*, Ithaca and London, 1977, Introduction, p. 14-15.

48 Beer, W.R., *The Unexpected Rebellion: Ethnic Activism in Contemporary France*, New York, 1980.

49 Ozolas, R., „Ethnosas ir tauta", *Tautinės mažumos*, p. 45.

50 Etninio grynumo paieškų turinys nekinta ir modernizuojančio nacionalizmo kontekste: „Vytautas didis turbūt dėl to, kad sugebėjo pralaimėti laimėdamas. Krikščionybę, kuri lietuvių etnoso instinktui yra priešiška, jis įtvirtino tarsi lietuvių laimėjimą", *ibid.*, p. 40.

51 FST instituto Viešosios nuomonės tyrimų centras kartu su Estijos apklausų firma „Emos, Ltd." nuo 1989 m. atliko keletą tyrimų. Estų respondentai intensyviau reiškia norą jungtis į Europos šalių bendriją, labiau pritaria Europos integracijos procesui. Kita vertus, jie labiau apie tai informuoti: nežino, negirdėję apie Bendrąją Rinką, Europos šalių bendriją 39% lietuvių ir 14% estų (1991 m. balandis). Daugelį atvejų lietuviai mažiau pasitiki kitų tautų atstovais (vokiečiais nelabai pasitiki — 20% estų ir 31% lietuvių). Estijoje mažesni valstybės paramos lūkesčiai, mažiau bijomasi radikalių reformų, sukuriant rinkos ekonomiką (už greitas ekonomines reformas 1990 m. balandį buvo 53% estų ir 26% lietuvių). Ypatingai estus jaudina įstatyminė reformų pusė. Ji buvo pirmoji problemų sąraše 1991 m. birželį (lietuviams — aštuntoji). Gaidys, V., „Masinės sąmonės ypatumai Lietuvoje ir Estijoje", *Lietuva nepriklausomybės kelyje (filosofiniai ir socialiniai aspektai). Tezės simpoziumui*, Vilnius, 1991, p. 26.

52 Šaltenis, S., „Natiurmortas su svogūnu ir peiliu", *Šiaurės Atėnai*, 1992, nr. 12, p. 3.

KŪRYBINIUOSE PASAULIUOSE

MARIJA GIMBUTIENĖ: PRIE GILIŲJŲ EUROPOS ŠAKNŲ

Prisimenant Mariją Gimbutienę, kyla klausimas, kokie charakterio bruožai ją įgalino tapti viena iš didžiųjų šio amžiaus mokslininkių?

Pirmiausia turbūt didelis intelektualinis smalsumas. Mokslo darbus Gimbutienė pradėjo indoeuropiniais archeologiniais tyrimais, dar studijuodama Vytauto Didžiojo Universitete Kaune, karo metais. Bet jai nedavė ramybės tokie klausimai: Kas gyveno senojoje Europoje prieš ten ateinant indoeuropiečiams? Kokia buvo ta ankstesnioji civilizacija? Kodėl ji išnyko? Kokie jos elementai išliko vėlesnių kultūrų sluoksniuose?

Ieškodama atsakymo į tuos klausimus, Gimbutienė vėliau ėmė kruopščiai tyrinėti neolitinio laikotarpio Europą. Ir kaip rašė V. Kavolis (1994 m. kovo mėn. *Akiračiuose*), „ji buvo laiminga tarp mokslininkų", nes „Jai vienintelei XX a. pavyko atrasti ir aprašyti ištisą iki tol neatpažintą civilizaciją". Anot Gimbutienės, tai buvo matristinė, matrilinearinė taikingų žemdirbių civilizacija, klestėjusi Europoje tarp 7500 ir 3500 m. pr. Kr.

Antroji charakterio savybė, kuri įgalino Gimbutienę tapti didele mokslininke, tai drąsa pasitikėti savo intuicija. Nors jos mintys daug kam pasirodė per drąsios, pasiremdama savo kruopštaus mokslinio darbo rezultatais, ji paskelbė ir keliose knygose išvystė savo teoriją apie Didžiosios Motinos Deivės kultą toje Senojoje Europoje.

Trečioji jos charakterio savybė — tai neribota, veržli kūrybinė energija. Gimbutienė „kapstėsi" po Europoos „pamatais", kol „prisikasė" prie tų giliųjų jos šaknų.

Jos teorija gimė nuodugniai tyrinėjant apie 2000 arche-

ologinių radinių: itin gausias deivės statulėles, simbolinių ženklų kalbą ritualiniose keramikos ir skulptūros raštuose ir kitą medžiagą. Taip pat iki šiol išlikusius (vėlesnių kultūrų asimiliuotus) mitų, papročių elementus.

Gimbutienė mokėjo skaityti turbūt dvidešimt penkiomis kalbomis. Savo moksliniams tyrinėjimamsji galėjo naudoti ne tik lietuvių ir latvių, anglų ir vokiečių, bet ir įvairias slavų kalbas. Augusi Vilniuje ir vėliau ten baigusi Vilniaus Universitetą, ji turbūt neblogai išmoko lenkų ir rusų kalbas. Vokiečių kalbą tobulino studijuodama Tübingeno Universitete, kuriame įsigijo doktoratą (parašiusi disertaciją vokiečių kalba). Anglų kalbą ištobulino ir „išdailino" dirbdama Harvardo Universitete ir daug metų dėstydama archeologiją Kalifornijos Universitete.

Štai kodėl, atlikdama tyrinėjimus Europoje, ji galėjo remtis daugelio šalių senaisiais istoriniais, etnografiniais ir kitais šaltiniais originalo kalbomis.

Gimbutienė vadovavo penkiems archeologiniams kasinėjimams Pietryčių Europoje. Ji išleido 20 knygų ir apie 30 straipsnių įvairiomis kalbomis (daugiausia angliškai). Rašė jų ir lietuviškai — jos straipsniai tilpo ir *Metmenyse*. Ji buvo viena iš redakcijos bendradarbių.

Plačiai žinomos jos knygos *The Balts* (1963) ir *The Slavs* (1971), kurios verstos į kitas kalbas, taip pat *Bronze Age Cultures of Central and Eastern Europe* (1965), kuri jai pelnė aukštą pripažinimą, ir kitos knygos. Bet ypatingai pagarsėjo jos trys paskutinės knygos: *Goddesses and Gods of Old Europe* (1974), (1982), *The Language of the Goddess* (1989) ir *The Civilization of the Goddess* (1991).

Jose Gimbutienė suklasifikavo ir archeologinių radinių nuotraukomis, piešiniais bei brėžiniais atvaizdavo labai daug reikšmingų iškasenų ir muziejinių eksponatų iš neolito laikotarpio. Paskutinėj knygoj atvaizdavo miestų, gyvenamų namų ir šventyklų planus, sienų freskas, atkastus kapus, skeletus su papuošalais.

Interpretuodama papuošalų, ritualinių vazų, statulėlių simbolinius motyvus kaip kokį primityvų raštą, ji iš jo ir išskaitė priešindoeuropinės Europos matristinę kultūrą bei Didžiosios Deivės religiją, ir taikingą gyvenimo būdą. Nerado ji jokių ginklų, bet atkasė labai daug moteriškų statulėlių. (Vien Graikijoj ir Jugolsavijoj —

500.) Mažai rado vyriškų. Moteriškosios dažnai vaizdavo nėščią ar gimdančią deivę. Tų statulėlių būta visur — ir ant šventyklų altorių, ir kapuose.

Gimbutienė dešimtį metų jas studijavo ir priėjo išvados, jog tai gyvybę suteikiančios ir vėl žemėje priglaudžiančios Didžiosos Motinos Deivės šventi atvaizdai. Iš įvairių kitų radinių ji atpažino neseniai įgyvendintą Senojoje Europoje žemdirbystę ir gyvenimo būdą harmonijoje su gamta. O taip pat pagarbą moteriai ir stebuklingom gyvybę kuriančiom gamtos jėgom.

Tos civilizacijos išnykimą ji paaiškino klajoklių indoeuropiečių genčių pakartotiniais įsiveržimais į Senąją Europą (3500-2000 m. pr. Kr.). Tie nomadai iš dalies asimiliavo Senosios Europos kultūros elementus, bet įvedė savo patriarchalinę socialinę santvarką bei vyrišką mitologiją. (Tai vad. „Kurganų teorija".)

Tie jų vyriški dievai „nuvertė" Didžiąją Deivę, o ilgainiui vyriausiais dievais tapo Perkūnas, Dzeusas, Thor — su žaibais rankose. Tai ne žemės, o dangaus sferos galybės. O žemiškieji vyrai švaistėsi visokiais ginklais, pajungdami sau ir žemę, ir moterį. Moterys tada tapo kario grobiu nugalėtojams.

Tik archeologiniuose radiniuose, mituose, sakmėse, pasakose, senoviniuose papročiuose dar išliko to dingusio pasaulio, harmonijos ir taikos laikotarpio pėdsakai. O patriarchalinė socialinė santvarka vyravo iki mūsų dienų.

Jei ankstesnės Gimbutienės knygos, ypač jos knyga apie Bronzos amžiaus kultūrą, iškėlė ją į vieną iš pirmaujančių archeologų visam pasauly, tai paskutinėse jos knygose išdėstytos *Deivės civilizacijos* ir *Kurganų* teorijos sulaukė gana aštrios kritikos iš kai kurių archeologų tarpo. (Ypač iš tų, kurių mokslo sritys sutapo su jos sritimi.) Drįstu spėti, kad čia būta ir profesinio pavydo. Jacques Leslie rašė (*Los Angeles Times*, 1989 birželio 11), kad kai kurie kolegos ją vadino „romantike", rado jos pasaulėvaizdyje „šiek tiek sapnų pasaulio" („A bit of a dream world"), anot Edgar Palome.

Nepaisant tos kritikos, Gimbutienės idėjos pasklido labai plačiai, ypač kai jas parėmė pagarsėjęs amerikietis mitologas Joseph Campbell, miręs 1987 m. Gimbutienėjam buvo pirmoji mūsų planetoje, kuri suprato senąjį pasaulį, nes ji sugebėjo panaudoti ir vaizduotę. Jis parašė įvadą jos knygai *The Language of the Goddess* (1989). Kaip jis tame įvade sako, jos gausiai sukaupti, klasifikuoti ir

interpretuoti simboliai labai svarbūs Senosios Europos religijai ir mitologijai atstatyti.

Įdomiausi šiandieniniai išeivijos mąstytojai Vytautas Kavolis, Algis Mickūnas ir Rimvydas Šilbajoris irgi palankiai sutiko Gimbutienės drąsias teorijas. Žr. Kavolio straipsnį š.m. kovo mėn. *Akiračiuose* ir Mickūno straipsnius apie jėgos filosofiją (*Pergalė*, 1990 nr. 7 ir *Metmenyse* nr. 56), kuriuose jis pritaikė jos Kurganų teoriją. O Šilbajoris AABS draugijos žurnale *Journal of Baltic Studies* šį pavasarį gražiai ją paminėjo kaip buvusią draugijos pirmininkę, pasaulinę mokslininkę ir „nepamirštamą žmogų".

* * *

Pati Gimbutienė prisipažino esanti „romantikė". Tai esąs jos lietuviškasis bruožas. Ji pakritikavo kolegų dėstomą „sausą" tradicinę archeologijos šaką, kuriai rūpi tik materialinė senųjų laikų kultūra. O jai taip pat rūpėjo, kokia buvo jų dvasinė kultūra. Todėl ji prie archeologijos prijungė palyginamąją mitologiją, tautosaką ir etnologiją, sukurdama naują mokslo šaką — archeomitologiją.

Ją domino įvairių tautų išlikę seni papročiai ir tikėjimai. Juos nuolat lygino savo knygose su lietuviškais variantais, gretino lietuvių ir latvių tautosakose išlikusius senus mitus. Ankstyviausias lietuvių ar baltų mitologijos sluoksnis, sakė ji, savo giliomis šaknimis siekia priešindoeuropinius laikus. Gimbutienė rėmėsi Norberto Vėliaus ir Algirdo Greimo darbais, bet jiems prikišo, kad neskyrė indoeuropinių ir priešindoeuropinių elementų.

Savo knygoje *Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art* (1958) Gimbutienė analizavo žalčio ir gyvatės motyvą. Apie juos rašė taip pat ir *Metmenų* 48 nr., straipsnyje „Senosios Europos deivės ir dievai lietuvių mitologijoje". Žalčiai buvo gerbiami priešistoriniais laikais kaip sveikatos, laimės, gerovės užtikrintojai. Gyvatės ir žalčiai — tai buvo gyvybės jėgos ir atgijimo simboliai. Jie išliko ne tik tautosakoje ir istoriniuose šaltiniuose, bet ir senų trobų stogo kraige, langų rėmų skulptūrose.

O karūnuotos „deivės-gyvatės" statulėlės išliko šimtais, iš priešindoeuropinių laikų, pietų Europoje. Kretoje Knossos rūmuose rastos žymiausios „deivės gyvatės".

Įdomu, kad vėliau gyvatė ir žaltys tapo blogio simboliais

(pvz. krikščioniškoje mitologijoje). Ir kasdieninėje kalboje tie du žodžiai juk virto keiksmažodžiais („Tas žaltys", „ta gyvatė"). Tik gydytojai dar nešioja žalčio ženklą balto švarko atlape!

Daugelis senųjų simbolių pavirto į savo priešingybes. Pavyzdžiui, juoda spalva, kaip sako Gimbutienė, buvo geroji derlingos žemės spalva Senojoje Europoje. Prašant gero derliaus juodas paršiukas būdavo aukojamas deivei Žemynai. (O Graikijoje — žemės derliaus deivei Demetrai.) Panašus ritualas (sėjos dienomis) vyko ir Egipte bei Romoje. Vėliau juoda spalva tapo blogio, mirties ir liūdesio ženklu.

O Didžioji Motina Deivė išsilaikė žemdirbių bendruomenėse visoje Senojoje Europoje. Visokios kitos dievybės, anot Gimbutienės, buvo tik Didžiosios Motinos Deivės įvairios manifestacijos ir funkcijos. Ji buvo visos gyvybės vieningas simbolis. Jos dominija buvusi ir vandenyse, ir olose, gyvulių, paukščių, žuvų bei augalų pasauly.

Toks buvo mito-„holistinis" senųjų laikų žmonių požiūris: tikėjimas visu tuo, kas yra žemėje, šventumu ir paslaptingumu. Didžiosios Motinos Deivės kultas jau yra tvirtai įsišaknijęs archeologiniuose duomenyse. Jinai „valdė" per visą paleolitą ir neolitą, o Vidužemio kultūrose ir per Bronzos amžių.

Bet dabar Vakarų kultūroj gamtos stebuklingumo pajutimas išnykęs, dvasinis ryšys su gamta sutrikęs. Su Deivės kulto išnykimu prasidėjo ir gamtos naikinimas. Jau dabar žuvo ištisos rūšys gyvūnijos, kertami tropiniai miškai, kurie veikia klimatą visoje Vakarų hemisferoje.

Nenuostabu, kad Gimbutienės teorijas labai palankiai priėmė ekologijos šalininkai, tarp jų ir JAV viceprezidentas Al Gore. Jis savo knygoje *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit* (1992) aptaria Gimbutienės darbą ir idėjas. Jis rašo ir apie Amerikos indėnų artimą ryšį su gamta, pagarbą Motinai Žemei, cituodamas pagarsėjusį įvykį, kai 1855 m. vienas indėnų vadas atsisakė parduoti žemes pačiam tuometiniam JAV prezidentui.

> *Ar galima pirkti ir parduoti dangų? Žemę? (...) Jei mums nepriklauso oro tyrumas ir vandens skaidrumas, kaip galima juos pirkti? Kiekviena šios žemės dalis mūsų žmonėms yra šventa. Kiekvienas spindintis pušies spyglys, kiekvienas*

smėlėtas krantas, kiekviena migla tamsiuose miškuose, kiekviena pieva, kiekvienas zyziantis vabalas (...) Žemė žmogui nepirklauso, žmogus priklauso žemei... (Ir t.t. — vertimas mano.)

Atrodo, kad taip galėjo kalbėti ir Senosios Europos gyventojai. O ir šiandien Pietų Amerikoje, į aukštas Sierra kalnyno viršūnes pasitraukę, Kogi genties indėnai dar garbina Motiną Žemę, gimdytoją. Pasikvietę televizijos žurnalistus, jie vienoj laidoj parodė, kaip kalnų viršūnėse augmenija džiūsta, nes lietus mažėja. Jie perspėjo savo „jaunesnį brolį" (baltąjį žmogų), kad jis nenaikintų gamtos, nes bus pasaulio galas, kai gamtos ciklų tvarka suirs.

Amerikoje neseniai atsirado ir nauja feminizmo srovė — „ekofeminizmas", kuris ragina gelbėti žmoniją ir gamtą „iš patriarchijos nagų". Progreso idėjai susikompromitavus juk galima eiti į praeitį, ten rasti išminties!

Įvairių srovių feministės stipriai palaiko Gimbutienės teorijas. Jomis pasiremdamos jos jau išleido daug knygų, pvz. Eleanor Gadden *The Once and Future Goddess*, 1989, Riane Eisler *The Chalice and the Blade*, 1987. Jų autorės tiki, kad „Deivės epocha" sugrįš. Feministės visada kviesdavo Gimbutienę į savo konferencijas. Ji dažnai ten dalyvaudavo, nors savęs nelaikė feministe. Pačią Gimbutienę jos studentai ir draugai vadino Motina Deive.

Gražiame Marijos Gimbutienės pagerbime New Yorke, surengtame jos draugų 1994 m. gegužės 7 d., vienas iš kalbėtojų, Prof. Bruce Wilshire taip baigė savo kalbą: „Gimbutas was Lithuanian. Lithuanians are strong. She was strong". („Gimbutienė buvo lietuvė. Lietuviai yra stiprūs. Ji buvo stipri".) Taigi ji buvo ir liko stipri lietuvė. Net ir tapusi pasaulinio garso mokslininke, ji nuolat pabrėždavo savo lietuviškumą. Savo knygose ir straipsniuose, naudodama baltistinę mitologiją, lietuvišką tautosaką ir etnologiją, ji dažnai užsimindavo apie dar vaikystėje girdėtas sakmes ir močiutės pasakojimus apie senų laikų papročius, tikėjimus.

Iš visų savo gausių mokslinių atžymėjimų, ji labiausiai vertino 1993 m. jai suteiktą Vytauto Didžiojo Universiteto garbės daktaratą. Paskutinį kartą jos intelekto jėgą ir dvasinę šilumą teko pajusti po Santaros-Šviesos suvažiavimo (1993 m. vasarą) Vilniuje, kai ji mums kalbėjo pripildytoje Vilniaus Universiteto salėje. Ji mirė 1994

m. vasario 2 d. Kalifornijoje, o jos palaikai buvo parvežti į Lietuvą. Rugsėjo pirmą savaitę jai pagerbti buvo surengta Vilniuje tarptautinė konferencija.

Čia buvo išryškinta Gimbutienės mokslinio įnašo reikšmė šiuolaikinei archeologijai, mitologijos studijoms ir kultūrinės antropologijos tyrimams. Konferencijoje dalyvavo mokslininkai iš JAV, Anglijos, Rusijos, Ukrainos, Lenkijos, Latvijos ir kitų šalių. Penkiose sesijose jie svarstė metodologijos klausimus, Senosios Europos tautų kultūros sąveikas, Baltų etnogenezės ir kultūros problemas ir kitus klausimus. Konferencija vyko Vilniaus Universitete rugsėjo 1-7 dienomis. Ją suorganizavo Vilniaus ir Kalifornijos universitetai su kitų institucijų pagalba. Tai buvo tinkamas pagerbimas didžiajai mokslininkei. Jai būtų patikę ten dalyvauti.

Alina Staknienė

TARP ISTORIJOS IR GYVENIMO MENŲ

Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje /Renesansas, Barokas/* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992).

Dariaus Kuolio knyga *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje* /Renesansas, Barokas/[1] — naujas žodis ir lietuvių istoriografijoje, ir literatūrologijoje, ir ganėtinai naujoje Lietuvai srityje kultūrologijoje. Studijoje vykusiai dekonstruojamos ribos tarp šių disciplinų: gražion dermėn suplukdomos senosios lietuvių literatūros istorija, Lietuvos politinė ir intelektualinė istorijos. Šiame netikėtame nekonvencionaliame darbe ne tik klausiama apie mūsų galimybę pažinti praeitį, bet ir teigiama, kad mes galime tą praeitį savitai „skaityti". Interpretuodami praeities tekstus, praeities žmonių idėjas ir veiksmus, mes juos perrašome, tapdami to, ką „skaitome", autoriais.

---

1 Cituojant Dariaus Kuolio knygą, prie teksto žymimas tik puslapio numeris.

Kuolio mokslinė aistra, panašiai kaip ir jo tyrinėjamų Renesanso bei Baroko žmonių, yra kilusi iš egzistencinio rūpesčio — „įbūtinti kultūros gyvenimą, ontologizuoti žemės pasaulį". (p. 17) Šitaip *Asmuo, tauta, valstybė*, rodos, patvirtina autoriaus (bei jo tyrinėjamų rašytojų) skepticizmą dėl istorinio žinojimo, darančio praeitį nenaudinga dabarčiai.

Jau pačiu knygos pavadinimu Kuolys įsijungia į netilstančią Lietuvoje ir pasaulyje diskusiją dėl kultūrinių — Renesanso ir Baroko — epochų ir kultūros stilių. Pastaroji problematika yra ne vienam ankstyvosios Europos tyrinėtojui pakišusi koją: dažnai terminai „renesansas", „barokas" ar „manierizmas", vartojami plačiomis ir laisvomis reikšmėmis, pasidaro bereikšmiai. Pritaikyti tokioms neapibrėžtoms sąvokoms kaip „amžiaus dvasia" (*Zeitgeist*), jie tampa itin painūs ir maža sakantys.[2]

Kuolio kalbėjimas apie Renesanso ar Baroko žmogų, jo pasaulėjautos dominantes, pastanga atrasti vieną visaapimančią tam tikro amžiaus formulę — vyraujančią vertybę ar vertybių būrį, gyvavusį anų amžių mintijime, moksle, politiniame ir ekonominiame gyvenime, literatūriniame ar meniniame stiliuose — iš tikrųjų tebėra esmiškai Hegelinio *Zeitgeist* palikimas. „Amžiaus dvasia" pergyveno Hegelį ir jo istorijos filosofiją ir persikėlė mūsų galvosenon, sykiu lemdama šiuolaikines istorinių epochų ir stilistinių analogijų tarp vizualinių ir verbalinių menų teorijas.[3]

Nepaisant to, Kuolys meistriškai laviruoja tarp apibendrinimo, visa palenkiančio „amžiaus dvasiai", ir konkretybės, įsibūtinusios aptariamuose istoriniuose veikaluose ir sociopolitiniame XVI-XVII a. LDK didikų elgesyje. Regis, geriausiai išlaviruojama ne bendras žmogaus egzistencijos problemas aptariant, bet gilinantis į konkrečius Motiejaus Stryjkovskio, Augustino Rotundo, Alberto Kojalavičiaus etc. kūrinius.

Kuoliui pavyksta atremti kai kurių XVI-XVII a. tyrinėtojų teiginį, kad tokios sąvokos, kaip „amžiaus dvasia", „epochos stilius" nutrina skirtumus tarp kalbėjimo ir vaizduojamų menų, tarp intelek-

---

2 Apie tai žr. John M. Steadman, *Redefining a Period Style: "Renaissance," "Mannerist" and "Baroque" in Literature* (Pittsburgh, Penn.: Duquesne University Press, 1990), 1 - 3.

3 Ibid., 8.

tualinės ir politinės istorijų ir redukuoja įvairius stilius, egzistuojančius tam tikru metu įvairiose meno formose vienatinėn formulėn: į monolitinį amžiaus pasaulėvokos vaizdinį.[4] Nors ir rasdamas stebėtinai bendrų tiesų, ant kurių statyta, tarkim, Renesanso asmens kultūrinė laikysena, knygos *Asmuo, tauta, valstybė* autorius jų nesuabsoliutina. Nors

> [i]ki universalaus gyvenimo rašto iškelta istoriografija stoja Biblijos vieton. Ji, o ne kas kita, turinti sergėti pasaulio tvarką, *neleisti žmogui išklysti iš prigimties jam skirto kelio*, kreipti jo darbus „istorinėn amžinybėn". (p. 17) (apie tai pirmame knygos skyriuje),

tuomet egzistavusios gan skirtingos pasaulėvokos ir pasaulėjautos (divided sensibility), gyvavusios gan skirtingos tautos ir valstybės sampratos (pvz.: galima palyginti Stryjkovskio ir Rotundo koncepcijas; apie tai antrame ir trečiame knygos skyriuose). Net to paties laikotarpio kūrėjų darbuose įmanu pastebėti „išsiskiriančias" pasaulėjautas, pvz.: „[j]au M. Stryjkovskio amžininkų poetiniuose tekstuose iškyla renesanso kultūrai nebūdingas atgailaujantis žmogus." (p. 134).

Vienu iš studijos pusiausvyros taškų, numatytų išspręsti prieštaravimą tarp visuotinio *Zeitgeist* ir jo įsikonkretinimo ano laiko kūryboje, yra stiliaus sąvoka. Kuolio stiliaus samprata įglaudžia savin Heinrich Wölfflino stiliaus supratimą, išdėstytą knygoje *Renaissance und Barock* (1888). Anot Wölfflino teorijos, kuri priklausoma nuo Hegelio istorijos filosofijos, „stilius yra amžiaus išraiška ir jis keičiasi kartu su žmogaus pasaulėjauta".[5] Kuolio teigimu,

> [s]tilius šiuosyk suvokiamas ne tik kaip išorinis kultūros apipavidalinimas, bet ir kaip pats kultūros kūrimo principas, vienon visumon siejantis skirtingas tos pačios epochos dvasinio gyvenimo sritis; stiliaus vardikliu laikoma kuriančio asmens pasaulėvoka. (p. 9)

---

4 Ibid., 4.

5 Cituojama iš Heinrich Wölfflin, *Renaissance and Baroque*, trans. Kathrin Somon (Ithaca, N.Y., 1964), 15.

Tad stilius siejamas su intelektualiniais bei dvasiniais Renesanso ir Baroko epochų rūpesčiais, laikant jį viso amžiaus ir atskiro asmens pasaulėvokos ir pasaulėjautos, suvokimo ir raiškos būdų atspindžiu. Šitaip patys bendriausi kultūros lygmenys sukryžiuojami su pačiais smulkiausiais, tekstai perkerta kontekstus, vieni kitus aiškindami.

Kuolio priešais sustatomi Renesansas bei Barokas atveria ne tik šių epochų tęstinumo ir trūkumo, tradicijos ir novatoriškumo, imitacijos ir reakcijos ano laiko kultūroje bei literatūroje akiračius, padedančius suvokti XVI-XVII a. intelektualinius, socialinius, politinius ypatumus, bet ir kviečia darsyk klausti, kiek vaisingas toks dualistinis, priešybėmis besiremiąs požiūris į LDK istoriją ir kultūrą. Nors priešybių principas plačiai paplitęs ir žymus netgi dažnai taikomose Reformacijos ir Kontrreformacijos, Renesanso ir Kontrrenesanso (Baroko) schemose, įmanu teigti, kad šis principas randasi iš mūsų gražaus *troškimo padaryti kultūros ir literatūros istorijas logiš*kesnėmis negu jos yra.

Tačiau dualistinis požiūris kultūros ir literatūros istorijosna — esąs saviška manicheizmo rūšimi — turi ir aiškių privalumų. Pirmiausia, supriešindami dvi epochas, du stilius, du kultūros aktorius, mes įstengiame aiškiau paregėti jų skirtumus, o sykiu ir panašumus (tai itin akivaizdu iš Kuolio studijos). Be to, priešybėmis besiremianti kultūros epochų ir literatūros istorijos koncepcija rastų atspindžių ir XVI-XVII amžiuose, kai rašytojai ir menininkai buvo linkę poliarizuoti stiliaus elementus — lyginti ar priešinti antiką ir dabartį, gretinti ar kontrastuoti meno „taisykles" su įgimtais gabumais ir išradimo laisve, traktuoti klasikinių poetų pavyzdį kaip universaliai vertingą, ne ką mažiau privalomą ano meto literatūrai nei graikams ar romėnams, arba suvokti jį kaip anachronizmą, netinkamą tuometinės auditorijos skoniui.[6]

Asmuo, tauta, valstybė įtikina, kad priešybės naudingos, jei joms nėra palenkiami konkretūs tyrinėjamų epochų įvykiai ir kūriniai. Iš Kuolio tyrinėjimų matyti, kad meniniai, intelektualiniai, religiniai ir politiniai pokyčiai XVI ir XVII a. LDK, apskritai Respublikoje, buvo per sudėtingi, galios, kurios tuos pokyčius sukėlė, per artimai susijusios, kad jas galima būtų redukuoti iki grynų antitezių ir kontrastuojančių formulių.

---

6 John M. Steadman, op. cit., 6.

Kita problema, kylanti iš kultūrinių epochų gretinimo ir skyrimo, yra susijusi su chronologija. Ar chronologinės ribos tarp istorinių epochų nėra vien fikcija? Europos Renesanso ir Baroko studijose nesutariama ne tik dėl to, ką šios epochos ar stiliai atstovauja, bet ir kokios yra jų istorinės ribos. Vienu iš tokių pavyzdžių, gal ne pačių tinkamiausių, galėtų būti Shakespeare. Didžiuma Renesanso tyrinėtojų (pvz.: vienas iš įdomiausių Amerikos literatūrologų Stephen Greenblatt) interpretuoja Shakespeare'ą Renesanso kontekste; Kuolio knygoje jis minimas skyriuje apie Baroką. Tad mūsų skepticizmas dėl chronologinių epochų ribų neturėtų būti smerktinas: statiniai bruožai, kuriuos mes užkrauname ant kultūros judėjimo — vertikalios epochų ribos, grafos ir schemos, aprašančios ideologijų bei stilių evoliuciją ir smukimą — tėra mūsų pačių abstrakcijos.

Kitas Kuolio studijos aspektas, žadinantis mūsų dėmesį ir mintį, yra meistriška tekstų analizė, kuria ne dažnas „grynas" lietuvių istorikas galėtų pasigirti. Interpretacijos meistriškumas — didelis Kuolio darbo privalumas. *Asmuo, tauta, valstybė* — būdama iš esmės kelių pamatinių XIV ir XVII a. Lietuvos kultūrinių ir istorinių tekstų analizė plačiame istoriniame kontekste[7] — įžvalgiai mezga rafinuotas sąveikas tarp Renesanso / Baroko tekstų ir šių epochų kultūros, visuomenės, istorijos. Kuolio analize parodoma, kad Stryjkovskio ir Kojalavičiaus istoriniai kūriniai, Radvano, Rotundo, Roizijaus, Mykolo Lietuvio, M. Daukšos, Husoviano, A.S. Radvilos, Sirvydo etc. kūryba ne tik sėmėsi saviškų simbolių ir metaforų iš XVI ir XVII a. Lietuvos kultūros, bet ir tos kultūros realybę formavę. Būdami didesnės simbolinės tvarkos, per kurią pasaulis buvo suvokiamas, dalimi, šių autorių tekstai nebuvo vien tik istorinių faktų atspindys, bet ir dalyvavo istoriniuose procesuose ir politiniame realybės kitėjime.

Istoriniai tekstai, kaip atskleidžiama Kuolio knygoje, buvę kovos lauku: vieni tvirtinę dominuojančias ideologijas LDK ir apskritai Respublikoje, kiti su jomis diskutavę. Kuolys patvirtina, kad literatūriniai ar istoriniai tekstai formavo ar deformavo istoriją, todėl jie negali būti pastatyti priešais istorinius įvykius kaip binarinė opozicija. Kaip šito pavyzdį įmanu pateikti A. Rotundo publicistikos kny-

7 Pastebėtina, kad vienodomis teisėmis Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei atstovauja įvairiakalbiai tekstai.

gelę „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu", išreiškusią Lietuvos politinio savarankiškumo idėją (p. 41) ir buvusią įrankiu kovai su lenkiška sarmatizmo ideologija. Ši knygelė „kūrė" kai kurių Lietuvos magnatų elgsenos būdą; tačiau neabejotina, kad ir atskirų Lietuvos didikų elgsena bei jų politinės nuostatos skatinusios istorijos bei publicistikos rašytojus, ypač tuos, kurie buvo tų didikų remiami, naudotis jų „ideologija". Lietuvos savarankiškumo idėja buvo reiškiama ir spausdintu žodžiu, ir kultūriniu bei politiniu Lietuvos didikų elgesiu (Jonušo Radvilos pavyzdys: „1655 m. savo valia Lietuvos likimą tvarkydamas, Jonušas Radvila išduoda karalių, nutraukia uniją su Lenkija ir sujungia LDK su Švedija." p. 204).

Šitaip ribos tarp tekstų ir istorinių įvykių Kuolio knygoje mėginamos griauti. Opozicija tekstas / kontekstas naujai nubrėžiama: ir literatūros žanras, ir istorinė situacija (su joje veikiančiais aktoriais) gali būti vienodai socialinės ir ideologinės. T.y. jie yra atskiros jėgos, dera ar kovoja tarpusavyje. Ir įvykę įvykiai, ir literatūriniai tekstai yra atviri vienas kito įtakoms.[8] Tad Kuolio knygoje, rodos, gražiai atsiverta ne tik interpretuojamų tekstų istoriškumui, bet ir istorijos tekstualumui.

Asmuo, tauta, valstybė atskleidžia, parafrazuojant Stephen Greenblattą, kad Renesanso ir Baroko laikų intelektualinių, socialinių, psichologinių, ir estetinių struktūrų pokyčiai valdę žmogaus identiteto formavimąsi.[9] Renesanso metu tas identitetas rodėsi ypačiai nepastovus, kintąs, pirmiausia dėl stebėtino Renesanso asmens religinio, socialinio, geografinio mobilumo (keičiamos religijos, tautiniai, pilietiniai nusistatymai, gyvenimo vietos, mecenatai etc.).

Kuolio knyga atveria, kaip Renesanso ir Baroko žmogaus santykis su istorija ir su istoriniais tekstais veikė asmens tapatybę, ir atvirkščiai. Taip socialiai istorinis tekstas buvojo pasaulyje bei pasauliui, ir pasaulis — literatūriniam tekstui.[10] Štai Renesanso istorikas žvelgė „į praeitį kaip į atviras galimybes turinčių tautų ir as-

8 Apie tai žr. Jean E. Howard, "The New Historicism in Renaissance Studies, *Renaissance Historicism*, ed. Arthur F. Kinney and Dan S. Collins (Amherst: The University of Massachusetts Press, 1987), 15.

9 Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare* (Chicago: University of Chicago Press, 1980), 1.

10 Ibid., 5.

menybių kovos lauką". (p. 14). Baroko istoriniuose raštuose „visuomenės istorija vis dažniau imama suvokti ne kaip žmogaus galių, bet kaip metafizinių jėgų kovos laukas". (p. 157). Tačiau abiejų epochų tekstai siekė suteikti skaitytojui tam tikrų pasirinkimų galimiems veiksmams pasaulyje; žadinti skaitytoją įvairiems moralinio ir politinio elgesio tipams. Kaip itin taikliai Kuolio pastebėta, didingos istorinės figūros buvo esminė retorinė technika skaitytojo „kūrimo" procese. Tik Renesanso laikais heroizmas[11] buvęs sąmoninga retorika, siekiančia sužadinti „egocentrišką asmenės šlovės geismą", o Baroko metu diegiančia bendrąsias krikščioniškos moralės tiesas (p. 172).

Istoriniais, kaip ir kitais, tekstais Renesanso ir Baroko asmuo siekė harmonizuoti būties disonansus, reguluoti kultūros įtampas. Vienaip jas mėginęs pergalėti Renesanso žmogus, kuriam negrįžtamai bėgąs laikas „tampa didžiuoju rūpesčiu, grumtynės su griaunančia laiko galia — pamatine kūrybinio darbo paskirtimi". (p. 14), antraip Baroko individualybė, apsisprendžianti „nebe visuomeninės istorijos, bet dieviškosios transcendencijos atžvilgiu". (p. 131). Žvilgtelėdami į to paties laiko Europos kultūrą ir kiek kitais žodžiais asmens patirtį išsakydami, galėtume teigti, kad prieštaravimu tarp idealios praeities vaizdinio ir liūdesio, kad istorija prarado savo kaip mokytojos galią, paženklinta kone kiekvieno vėlyvojo Renesanso rašytojo kūryba; heroiška ciceroninė praeities kaip pavyzdžio samprata vis mažiau geba valdyti politinį veiksmą, užleisdama vietą meditacijai apie ryšį tarp savęs ir viešo gyvenimo (Montaigne, pavyzdžiui, jau mano, kad istorijos skaitymas yra asmenis aktas).[12] Tad istoriniai veikalai dalyvavo egzistenciniuose, politiniuose ir ideologiniuose konfliktuose, kurie, istorinėms aplinkybėms keičiantis, reikalavo naujos asmens savivokos, ir juos atspindėjo.

Brėždamas sąveikų koordinates tarp istoriniuose veikaluose interpretuojamų charakterių (pvz.: Lietuvos didžiųjų kunigaikščių paveikslai Stryjkovskio ir Kojalavičiaus raštuose), tarp Renesanso ir Baroko asmens egzistencinės patirties ir jo kultūrinio identiteto for-

---

11 Apie tai žr. Timothy Hampton, *Writing from History: The Rhetoric of Exemplarity in Renaissance Literature* (Ithaca: Cornell University Press, 1990), 4.
12 Ibid., 299.

mavimo(si), Kuolys atskleidžia sudėtingas LDK kultūrinių reikšmių cirkuliacijas. XVI-XVII a. istorinių raštų vaidmuo tų reikšmių kūryboje — daugialypis. Stryjkovskio asmens ir jo kūrybos analize įžvelgiama, kad visuomenėje istorinė kūryba gali funkcionuoti ir kaip autoriaus pažiūrų bei elgesio išraiška, ir socialinių taisyklių bei instrukcijų, pagal kurias autoriaus elgesys yra suformuotas, išraiška, ir kaip tų taisyklių bei instrukcijų apmąstymas[13] (Stryjkovskio biografiniai faktai, jo politinės ir pilietinės nuostatos, Renesanso žmogaus idealais paženklinti jo kūriniai).

Kuolio studijoje analizuojama LDK kultūra įžvalgiai įglaudžiama europinian kontekstan — tai dar vienas pasigėrėjimą keliąs autoriaus laimėjimas. Operuojama antikos ir Viduramžių rašytojų kūryba, brėžiamos paralelės tarp Lietuvos ir Europos (ypač italų ir prancūzų) Renesanso ir Baroko. Ypač sėkmingai knygon įsiterpia italų humanisto Machiavelli kūryba, kurioje žymus atviras konfliktas tarp optimistinio įsitikinimo, kad istorijos studijos gali skatinti efektyvų visuomeninį veiksmą, ir skeptiško žinojimo, kad praktinės veiklos sferoje istoriniai modeliai gali padaryti tiek pat žalos, kiek ir gero.[14]

Kreipdamas išskirtinį dėmesį į nagrinėjamų LDK asmenų tautinę, pilietinę orientaciją, Kuolys koreguoja kai kuriuos lietuvių ir ypač lenkų istoriografijoje įsigalėjusius teiginius. Iškeliami skirtumai tarp LDK ir didžiosios Lenkijos, tarp lietuvių ir lenkų politinės savimonės. Pasak Kuolio, lietuvių politinė savimonė, tėvynės samprata formavęsi „santykyje su ekspansyvia Lenkijos ideologija ir su imperiniais Maskvos siekiais". (p. 52)

Lygu Lietuvos Renesanso mąstytojai, savo idėjomis apie tautą, tėvynę, valstybę „diskutavę" su lenkų ideologais (daug atskleidžiantis knygoje S. Ožechovskio ir Rotundo sugretinimas), Kuolys paneigia dalies lenkų istorikų priimtas nuostatas, kurios niveliuoja Lietuvą ir Lenkiją. Drąsiais ir pamatuotais teiginiais priešinamasi dažnusyk imperialistinėms lenkų ir rusų istorikų užmačioms. Iškalbus yra Kuolio studijoje Stryjkovskio pavyzdys: dabartiniai

---

13 Apie Renesanso žmogaus identitetą žr. Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning*.
14 Ibid.

rusų istorikai įžvelgia proslavišką jo darbų nuostatą, lenkų tyrinėtojai mano, kad Stryjkovskio *Kronika* — „lenkiško patriotizmo" kūrinys (p. 73); Kuolio teigimu, „nėra abejonės — Nesvyžiaus rankraštį, „Kroniką" rašė Lietuvos patriotas, atvirai gynęs lietuvių tautos politinius ir kultūrinius siekius". (p. 99). Tad mėginti niveliuoti ir vienai kultūrai (Lenkijos ar Maskvos) priskirti asmenys, tokie, kaip Stryjkovskis, Kuolio darbe atsiskleidžia kaip įvairiapusiai, prieštaringi, į jokias ideologinių kovų schemas netelpantys.

Atskiro dėmesio verta ir Kuolio interpretuojama XVI a. Maskvos kultūra. Įdomus, bet šiek tiek miglotas rodosi Rusios kaip Rytų įvardinimas. Be abejo, Lietuvos ir Maskvos ideologinės ir politinės nuostatos skyrėsi, bet abejotina, ar tie skirtumai vadintini Vakarų ir Rytų priešprieša. Iš tikrųjų Maskvos kaip kažin kokios „rytietiškos" valstybės stereotipas buvo suformuotas gana anksti, per Rusią keliaujančių vakariečių (pvz.: XVI a. antroje pusėje ir XVII a., kai Maskvos dvaras sparčiai savinosi persų Saffavid Isfahano dvaro stilius). Europiečių atsakymai į klausimą, kodėl Rusia yra „kitokia", ne tokia „kaip mes", buvo esmiškai europietiški ir postreformatoriški: rusai ne tokie kaip mes dėl to, kad jie ortodoksai, o ne protestantai ar katalikai; kadangi jie neturėjo Renesanso ir Reformacijos; kadangi jie yra ... „rytietiški". Klasikinė formuluotė, apibūdinanti Rusią, buvo sudėta į šmaikštų XVIII a. prancūzų aforizmą: „Pakasyk rusą, rasi totorių".[15] Šis „rytietiškumo" supratimas įėjo net į pačių rusų savimonę.

Kritiškai reiktų žiūrėti ir į Maskvos skolinimąsi iš Rytų visuomenės ir valstybės modelių. Taip, šį tą iš valstybės valdymo ir karo meno rusai ėmė iš totorių, šis tas atėjo iš Bizantijos, tačiau pastaroji kultūra buvo naudojama tik labai ribotiems tikslams ir riboto sluoksnio — paveldimo profesionalaus elito — biurokratų ir karių.[16]

Kai kurių Rusią studijuojančių istorikų nuomone, vienas iš pagrindinių Maskvos istorinės raidos bruožų po 1450 yra stebėtinai

---

15 Čia naudojamasi Edward L. Keenano straipsniu „An Approach to Russian History", iš paskaitoms skirto straipsnių rinkinio, 3. Pastarasis straipsnis buvo išspausdintas knygoje *Studying Russian and Soviet History*, ed. Abraham Ascher (Boulder: Social Science Education Consortium, 1987), 1 - 8.

16 Ibid., 4.

rafinuota politinė sistema, kuri rėmėsi griežtai reguliuojamu galios pasidalinimu tarp klano ir gynybos organizacijų, sudarytų iš paveldimos kavalerijos su „mitiškai galingu Didžiuoju Kunigaikščiu centre ir glaudžiai susijusia, bet politiškai bejėge biurokratija".[17] Kaip ir kaimo organizacijos, minėtos struktūros buvo labiau paremtos paveldėjimu ir tradicija nei, tarkim, konkurencija ar įstatymu. Jos buvo palaikomos grupės sankcijų, kurios ribojo individualią iniciatyvą, bet apsaugojo asmenį ir klaną nuo rizikos, būdingos išdidžių ginkluotų žmonių ambicijoms.[18] Visi šie svarstymai — tik tam, kad galbūt šiek tiek atsargiau ar kritiškiau žvelgtume į Maskvos „rytietiškumo" mitologiją.

Dariaus Kuolio *Asmuo, tauta, valstybė* liudija, kad ne tik praeitis formuoja dabartį, bet kad ir dabartis perkuria praeitį: autoriaus interpretacija ne tik įdėmiai žvelgia praeitin, bet ir gyvena šiandienos rūpesčiais, atliepdama sudėtingą dabarties žmogaus jauseną. Kuolio iš esmės keičiamos kultūros istorijos tyrinėjimų stilius, vietoj monolitinės ir represuojančios didžiosios Istorijos siūlant vieną (savą) istoriją ir jos aspektą. Į istorinius tekstus, kurie esti toks pat kontekstas istoriniams įvykiams, kaip ir istoriniai įvykiai jiems, žvelgiama kaip į *institucinės ir ideologinės kovos lauką*. Pagarbiai įsižiūrint į tekstus, įsiklausoma į balsus, per kuriuos tie maži istorijos aspektai kalba, ir kurie dalyvauja nuolatiniuose konfliktuose, galios ir troškimų įtampose. Kuolys įtikinamai parodo, kad XVI-XVII a. istoriniai tekstai buvę vienu iš svarbių socialinės energijos cirkuliavimo būdų.

Laikydami rankose Kuolio knygą, į ją atsispirdami, jau galėtume, sykiu su kai kuriais Renesanso tyrinėtojais, klausti kad ir tokį klausimą: „Ar moterys turėjo Renesansą?"[19] (t.y. kalbėti ne tik apskritai apie Renesanso ir Baroko žmogų, bet ir apie kilmingą moterį, vienuolį(ę) etc.). Galėtume mąstyti, kaip ryšiai tarp lyties ir seksualumo susikerta su tautos tvėrimo projektais, valstybės sampratomis ar apskritai su žmogaus koncepcijomis XVI-XVII a. Lietu-

17 Ibid., Pabraukta mano. Šia mintimi remiantis, Ivano Rūsčiojo valdžios interpretacija Kuolio knygoje būtų ne itin tiksli.

18 Ibid.

19 Apie tai ir apskritai apie naujas pakraipas Renesanso tyrinėjimuose žr. *Queering the Renaissance*, ed. Jonathan Goldberg (Durham: Duke University Press, 1994).

vos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tai yra, dabar jau galima būtų leistis iš viešo gyvenimo į privataus gyvenimo sferą, „laisvalaikio" istorijas, apibrėžiant tai, kaip besikurianti moderni LDK visuomeninė / politinė sistema XVI a. įglaudė savin normatyvines lyties ir seksualumo sąvokas, susijusias su galia. Galima būtų susitelkti ties kolektyvinių malonumų, įtampų ir interesų cirkuliavimo analize,[20] etc.

O kol kas reikia entuziastiškai sutikti su Inge Lukšaite, kad Kuolio *Asmuo, tauta, valstybė* yra iš esmės „pirma tokio mąsto Lietuvos politinės minties, tautinės savimonės istorinė analizė".[21] Be abejonės, ne paskutinė.

Artūras Tereškinas

VAKARŲ SAMPRATA LIETUVOS JAUNIMO GALVOSENOJE

Pirmoji problema, su kuria susiduriama, bandant aprašyti Vakarų sampratą Lietuvos jaunimo galvosenoje, yra surasti tuos šaltinius, kuriuose šios sampratos apraiškos būtų patikimos ir tuo pat metu bent kiek akivaizdžios.

Galima būtų kalbėti apie tris tokius šaltinius. Pirmasis — tai jaunų žmonių elgsena bei visuomeninė laikysena. Jaunų žmonių elgsena dažnai yra pagrįsta reakcija į savo aplinką ir praeitį, o pastarieji Lietuvoje identifikuojami su tuo, kas yra nešiuolaikiška, sovietiška ir galų gale — nevakarietiška. Kitaip tariant, pasipriešinime praeities suformuotoms nuostatoms ir senesnės kartos žmonių atstovaujamai kultūrai atsiranda savita vakarietiškumo išraiška. Tokios grynai negatyvios sampratos apie Vakarus gajumą rodo ir tas faktas, kad net

---

20 Stephen Greenblatt, *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England* (Berkeley: University of California Press, 1988), 12.

21 Žr. Ingė Lukšaitė, „Įžvalgiai ir su užmoju", *Metai*, 1994, Nr. 3, 143.

žymus politikas R. Ozolas Europą vieną kartą apibrėžė kaip tai, kas yra ne-Rusija. Tokiame kontekste bet kokia reakcija į praeitį ar aplinką lengvai pristatoma kaip vakarietiškumo apraiška. Tokiu būdu jaunų žmonių elgsena tampa jų pačių savęs projekcija į vienokią ar kitokią Vakarų sampratą.

Tačiau net ir be šių prielaidų, jaunų žmonių elgsena atskleidžia jų supratimą apie Vakarus jau vien dėl to, kad kiekvienas jaunas žmogus Lietuvoje, net ir sąmoningai nereflektuodamas savęs praeities fone, siekia būti šiuolaikišku, o šiuolaikiškumas šiuo atveju turbūt tapatus vakarietiškumui. Nepaisant visos galimų elgsenos ir visuomeninių laiksysenų įvairovės jaunimo tarpe, pastarosios gali būti laikomos jaunimo Vakarų sampratos manifestacijom.

Antrasis šaltinis — tai Lietuvos liberalų partija bei jos jaunimo padalinys, pasivadinęs jaunųjų liberalų klubu ar kažkaip panašiai. Jaunųjų liberalų pažiūrose Vakarų sampratos fragmentus galima aptikti dėl dviejų priežasčių: pirmiausia, iš visų Lietuvos politinių sambūrių liberalai laiko save radikaliausios priešstatos socializmui reiškėjais. Turint omeny jau minėtą prielaidą, kad Vakarai dažnai suvokiami kaip priešstata tarybiniam palikimui, toks liberalų radikalumas užtikrina jiems savo pačių akyse vakarietiškiausios partijos vardą. Antra, ši partija nėra kažkokios prieškarinės Lietuvos tradicijos tęsėja. Tokiu būdu, išreikšdama savo nuostatas, ši grupė nėra ir tos tradicijos suprančiota. Lietuvos politinėms grupuotėms varžantis dėl to, kuri iš jų greičiausiai atves kraštą į modernių visuomenių tarpą, jaunieji liberalai yra laisviausi formuluodami tas idėjas, kurios, jų nuomone, geriausiai išreiškia vakarietiškos visuomenės esmę.

Trečiuoju Vakarų sampratos šaltiniu yra tiesioginiai jaunų žmonių pasisakymai šia tema.

Pažvelgę į šiuos tris galimus Vakarų sampratos jaunimo galvosenoje šaltinius, pirmajame jų aptiksime kraštutinį individualizmą, jį lydinčius visuomeninės hierarchijos atmetimą bei organizacijos baimę, antiideologiškumą bei kasdienybės apologiją; antrajame — be jau minėto individualizmo, rasime visuomenės kaip pačio save reguliuojančio organizmo idėją; trečiajame — „idealiųjų Vakarų" bei organiškumo ilgesį.

Tačiau žvelgiant į jaunų žmonių laikyseną kaip į jų Vakarų sampratos išraišką, esti pavojus, kad elementariausia nereflektuota lietuviška savivalė gali būti pradėta laikyti individualistinių Vakarų

sampratos išraiška, o dar nuo septintojo dešimtmečio pabaigos išlikęs atsiribojimas nuo „normalios" visuomenės pateikiamas kaip apgalvotas antiideologiškos laikysenos patalpinimas šiuolaikinėje jaunimo Vakarų sampratoje. Šiuos „perinterpretacijos" pavojus turiu pripažinti, bet negaliu jų išvengti: mano išreikštos sugestijos, liečiančios jaunimo Vakarų sampratą, turi būti vertinamos labai kritiškai.

Nuo verslininko, apsistačiusio privačiomis kūnsargių armijomis, iki dailininko, pareiškiančio, kad jei jo kūryba niekam ir nepatinka, tai patinka jam pačiam, ir tai yra pakankamas kūrybos pateisinimas — vyksta, arba jau įvyko, sąmonės reorientacija individualumo link. Žmonėms atgaunant dar neseniai jiems paneigtą teisę pasirinkti sau patiems prasmingą veiklą, apsibrėžti savo visuomeninę laikyseną bei gyvenimo stilių, šį procesą lydinti diversifikacija užtikrina tai, kad visuomenės audinys skyla į vis mažesnes dalis. Socialinio diskurso centru vis dažniau tampa individas. Neperseniausiai dažnai galima būdavo išgirsti sakant, kad vos ne būtina aktyvios politinės veiklos sąlyga yra individualios politinės partijos pačiam sau susikūrimas. Tokių tvirtinimų logika atspindi jau gana plačiai paplitusią nuostatą, kad tik pats žmogus tegali nuspręsti, kokiems principams jis gali paklusti, o kokiems ne, ir niekas nelinkęs atiduoti atgautos individualios nepriklausomybės erdvės abstrakčios ir ne savo paties sau pačiam susikurtos organizacijos malonei. Deja, viena partija vienam žmogui — tai jau kraštutinis, hipertrofuotas, funkcionuojančioje demokratijoje visiškai neįgyvendinamas individualizmas. Šioje pažiūroje išryškėja ir savitas antiideologinis nusistatymas kaip indoktrinacijos ir ją lydinčios manipuliacijos galimybės baimė: matome pastangas visiškai individualiai apsibrėžti savo idėjinį pasaulį. Tokioje idėjinio atomizmo aplinkoje dažnai neišvengiama tampa ne tik ankstesnių visuomenę vienijusių ideologijų erozija ir organizacijos vengimas, bet problematiška tampa ir naujų visuomeniškumo pagrindų paieška. Priimtiniausia laikysena pastebimai tampa nesikišimas į kitų žmonių veiklą — toks kišimasis jaunimo tarpe, atrodo, jau yra tapęs blogo skonio ženklu. Tuo pačiu metu jungimasis į organizacijas, egzistuojant stipriai reakcijai prieš praeities permanentinį ir beveik neišvengiamą buvimą kokioje nors organizacijoje, ir vyraujant platesniam nepasitikėjimui idėjomis, sutinkamas kaip pavojus individualistinei laikysenai. Tokie yra bendriausi

Lietuvos jaunimo visuomeninės laikysenos bruožai, kurie, kaip minėjau, atspindi ir šios laikysenos prisilaikančių jaunų žmonių Vakarų sampratą: laikysenoje atsispindi savęs projekcija į šiuolaikiškumą. Kraštutinis individualizmas, antiideologiškumas bei organizacijos baimė yra Vakarų sampratos išraiška.

Antiideologinė individualistinė laikysena jaunimo tarpe susiformavo daug anksčiau, nei buvo atgauta nepriklausomybė. 1991 metais girdėjau keletos jaunų rusų literatūros kritikų komentarus, kuriuose jie pastebėjo, kad visą jų aštuntojo dešimtmečio kartą nuo senesniųjų kartų skyrė patoso atsisakymas. Senesniųjų kartų akyse jie turbūt buvo indiferentais; jųjų pačių — individualistais bei sveikais skeptikais. Neatsitiktinai pirmieji individualistinės, bepatosinės laikysenos, pradėjusios vienijančios ideologijos eroziją ir atvėrusios kelią individualizmui požymiai Lietuvoje, kaip ir Rusijos miestų jaunimo tarpe, atsirado kartu su septintojo dešimtmečio pabaigos hipių judėjimu — taigi individualistinės, antiideologinės laikysenos užuomazgos nuo pat pradžių buvo siejamos su vienokia ar kitokia Vakarų samprata. Priešiškumas individualizmą žabojančioms ideologijoms ilgainiui atsigręžė ir prieš tautinę ideologiją. Šis reiškinys Lietuvos jaunimo tarpe kaip niekad akivaizdus šiandien. Taigi, dar kartą, pirmieji Vakarų sampratos jaunimo tarpe bruožai atsiskleidžia jų laikysenoje: tai kraštutinis individualizmas, antiideologškumas (kuris pasireiškia ir kaip antipatosiškumas) bei priklausomybės nuo organizacijos vengimas.

Aplinkoje, kur sparčiai fragmentuojasi, veikiama individualistinių orientyrų, išknyksta pagrindas ir visuotinai pripažįstamoms hierachijoms: ir todėl, kad hierarchija reikalauja visuotinai priimtinos visuomeninių verčių skalės, ir dėl to, kad hierarchija Lietuvoje asocijuojasi su partinėmis privilegijomis. Kraštutinį individualizmą visuomeninėje laikysenoje lydi egalitarizmas. Todėl prie jau minėtų Vakarų sampratos bruožų reikia pridėti ir egalitarizmą. Vakarai Lietuvos jaunimo galvosenoje yra egalitaristinė visuomenė. Vėliau matysime, kad socialinės hierarchijos idėjos pasitelkiamos viso labo tik dalies jaunimo susikurtoje „idealiųjų Vakarų" sampratoje, net šios idėjos šalininkams pripažįstant, kad jų propaguojama dvasinė visuomenės hierarchija yra arba praeitis, arba viso labo tik idealas. Minėtieji Vakarų sampratos aspektai glaudžiai susiję su kita nemažiau

svarbia šios sampratos dalimi, Lietuvoje įgijusia kasdienybės apologijos formą.

Postsovietinis žmogus būtent savo kasdieninių aspiracijų sutapimo su tokiomis pat vidutinio vakariečio aspiracijom dėka pirmą kartą suvokė, kad tarp jo ir Vakarų žmogaus nėra neperžengiamos prarajos. Nepaisant visų nepilnavertiškumo kompleksų laisvojo pasaulio akivaizdoje, būtent kasdieninio gyvenimo panašumų dėka tarybinis žmogus pasijuto pilnaverčiu. Gorbačiovui paskelbus „liaudies diplomatijos" programą ir didesniam tarybinių žmonių skaičiui atsiradus galimybei plačiau pabendrauti su vakariečiais, pirmas dalykas, kurį jie pastebėdavo, nusakydami savo įspūdžius — tai jų pačių ir vakariečių panašumus kasdieninėje orientacijoje bei svajonėse — abu jie buvo vartotojai. Rūpestis savimi — būtent šio rūpesčio dėka tarybinis žmogus pirmą kartą pajuto, kad ir jis kada nors taps vakarietišku ir šiuolaikišku.

Dar ir šiandien prieinamiausias būdas būti šiuolaikišku — tai redukuoti save į vartotojo rėmus. G. Beresnevičius straipsnyje *Naujajame židinyje*, prie kurio dar sugrįšime, lietuvių ir vokiečių (vakariečių) tapatumus atseka ne tik religinės tradicijos ar panašaus peizažo, bet ir plintančio biurgeriško gyvenimo būdo dėka.

Reikia turėti omeny, kad anais laikais bet kokia privati laikysena turėdavo būti pateisinama ideologinėmis normomis: rūpestis buitiniais dalykais, tarkime, būdavo pateisinamas, pavyzdžiui, auginamų vaikų būsima nauda visuomenei. Todėl laisvė kultivuoti savo materialinę aplinką, neatsižvelgiant į jokias anksčiau būtinas tokios veiklos ideologines legitimacijas, dabar tapo labai svarbia Vakarų sampratos dalimi. Būtent todėl tokią didelę Vakarų sampratos dalį užima klišinių vakariečių laikysenų įvairiomis progomis kopijavimas bei dėmesys absoliučiai trivialiems kasdieninio gyvenimo dalykams. Tad neatsitiktinis ir kolosalinio masto muilo operų pasisekimas Lietuvoje: jose įkūnyta kasdienybė daugeliui yra Vakarų esmė. Postsovietinio žmogaus dėmesys sutelktas ties tuo, kas yra neideologiška, kasdieniška, paviršutiniška, bet vistiktai universalu. Tai kasdienybės apologija. Tik už jos nugaros stovi minėtasis individualizmas, egalitarizmas bei organizacijos baimė. Visi šie dalykai — neatskiriamos Vakarų sampratos daugelio lietuvių mąstysenoje dalys, pasireiškiančios jų elgesyje bei visuomeninėje laikysenoje.

Dabar reikėtų pamėginti aptarti, kur yra aiški takoskyra, skirianti jaunosios ir senesnės kartų pažiūras į Vakarus.

Lietuvoje jau ne vienus metus sklando idėjos, kurias galima būtu pavadinti „metamorfozės ilgesiu". Tikriausiai nekartą esate girdėję sakant, kad žmonių mąstysena Lietuvoje yra pasenusi, kad jie mąsto sovietiškai (nors netaip lengva pasakyti, ką konkrečiai mąstymas sovietiškai reiškia), galų gale, kad prireiks naujos kartos, kad Lietuva atgimtų ir taptų šiuolaikiška visuomene. Net šešiolikmečiai verslo studentai kalba apie senovišką senosios kartos mąstymą (žr. 1994 m. gegužės 31 d. *Lietuvos rytą*). Visos šios idėjos yra „metamorfozės ilgesio" prielaidos. Jos implikuoja — nepriklausomai nuo to, teisingos jos ar klaidingos — kad senesniajai kartai reikalinga kažkokia metamorfozė tam, kad jie galėtų tapti jei ne šiuolaikiškais ir vakarietiškais, tai bent normaliais žmonėmis. Šios metamorfozės įrankiu senesniajai kartai tapo besąlygiškas radikalaus nacionalizmo išpažinimas. Tautiškumo idėja vyresniems žmonėms, didesnę savo gyvenimo dalį pragyvenusiems Tarybų Lietuvoje, tapo vienintelių būdu atsinaujinti, „apsivalyti", atgailauti — šie terminai dar tebesklaido ore ir atrodo yra kilę iš katalikiškos poetikos, kaip, beje, ir pats metamorfozės ilgesys. Tokiu būdu visuomenės modernizacijos ir įsijungimo į „krikščionišką Europą" šeimų klausimai senosios kartos buvo sprendžiami, iš dalies nuo tos pačios šeimos atsiribojant griežtu nacionalizmu, — toks modernizacijos scenarijus turbūt iš anksto buvo užkoduotas minėtoje „tautinio" sielos apvalymo idėjoje. Tokia senosios kartos susikurta „modernizacijos" samprata labai disonuoja su jos pradiniais tikslais: Vakarų įtakai bandoma atsiverti, užsikemšant ausis tautinės ksenofobijos klišėmis.

Kita vertus, jaunajai kartai tokios modernizacijos per tautinę metamorfozę neprireikė, nes jaunosios kartos niekas nevertė atgailauti, apsivalyti, atgimti ir t.t. Jauniesiems nėra prikaišiojama dėl jų pasenusios mąstysenos — atvirkščiai, sakoma, kad jie yra ateitis. Todėl jaunimui ir tautiškumas neturėjo tos instrumentinės reikšmės, kokią jis turėjo senesnės kartos žmonėms. Jų individualizmas, savo ruožtu, nekaustomas poreikio tautiškai susitelkti, o internacionalinės Vakarų kultūros pavojus jiems nėra toks baisus, kokiu jis yra tapęs senesniajai, tautiškai angažuotai kartai.

Kaip jau minėjau, anksčiau aprašyti Vakarų sampratos bruožai aptinkami jaunimo elgesyje ir visuomeninėje laikysenoje. Tai

yra savotiška pasąmoninė Vakarų samprata. Jaunųjų liberalų pažiūrose ji įgyja artikuliuotą formą. Be jau minėtų individualizmo bei egalitarizmo, jaunieji liberalai Vakarų sampratą papildo ir kitomis idėjomis, kurias pabandysiu aptarti.

Individualizmas liberalų pateisinamas visų žmonių lygybės ir lygių galimybių kiekvienam ideologija, o aktualizuojamas individualios sėkmės paieška. Nelygybė Lietuvos liberalų kaip taisyklė asocijuojama su valstybės įsikišimu į visuomenės gyvenimą. Tokia yra standartinė liberalų reakcija į praeities visuomeninę sanklodą bei privilegijuotuosius. Valstybės biurokratijos atstovaujamam neteisingumui priešpastatoma teisingumą ir individo laisvę užtikrinti *anonimiška pinigų galia bei pasiūlos ir paklausos dėsniai. Tai* technologija pasitikinčių žmonių poetika — pirmenybė atiduodama sistemai, nuo pavienio žmogaus veik nepriklausomiems rinkos santykiams, savotiškam neklystančiam ir tobulai bešališkam megakompiuteriui.

Iš meilės mašinoms (o mašinos jaunajai šiandieninės Lietuvos kartai buvo pagrindine Vakarų patrauklumo priežastimi) ir blogio įkūnijimo valstybinėje biurokratijoje kyla pagrindinė liberalų Vakarų samprotos idėja — visuomenės kaip pačio save reguliuojančio organizmo idėja. Iš esmės, tai individualistinės liberalų filosofijos pritaikymas visuomenei: pastaroji taip pat tampa savotišku individu, į kurio veiklą nereikia kištis. Anot Lietuvos liberalų, tobula vakarietiška visuomenė yra pati save reguliuojanti, o Lietuvoje ji kaip tokia neegzistuoja, nes yra sugriauta valdžios kišimosi, mokesčių, privilegijų bei subsidijų. Taigi tobulas Vakarų žmogus, anot Lietuvos liberalų, yra visiškai nepriklausomas nuo valdžios ir visuomenės. Šias pažiūras kai kurie liberalų atstovai yra tobulai praktiškai įgyvendinę: superliberalas Stašaitis prieš kiek laiko paskelbė, kad jis nebemokės valstybinių mokesčių. Taigi Vakarų visuomenė liberalų galvosenoje yra organizmas, kurio esmę sudaro nenumaldomi rinkos dėsniai bei pastarųjų užtikrintas teisingas pajamų paskirstymas. Vakarietiško gyvenimo modeliu tampa pavienio žmogaus santykiavimas su nuo jo paties nepriklausomu, jau užprogramuotu visuomenės megakompiuteriu. Megakompiuterio anonimiškumas yra šių santykių teisingumo garantas.

Įdomu pastebėti tai, kad tuo tarpu kai jaunimo elgsenoje pastebima ryški reakcija prieš ideologijas, jaunieji liberali yra pask-

endę normatyviniuose nurodymuose, nusakančiuose, kokie **turi** būti žmonės ir kaip jie turi elgtis, kad būtų vakarietiškais. Pernai skaičiau vieno iš jų vadų pasisakymą, kuriame jis teigė, kad mokslas universitetuose turi tapti mokamas, visiškai nekreipdamas dėmesio į daugelio jaunų žmonių finansinę padėtį. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos jaunimo tarpe, kaip jau minėjau, gana akivaizdus priešiškumas tiek organizacijoms, tikrai ar tariamai pasiglemžiančioms žmogaus savarankiškumą, tiek ideologijai bei patosui, jaunųjų liberalų, atrodo, gausėja nelabai sparčiai. Tai nebūtinai reiškia, kad jų Vakarų samprata Lietuvos jaunimo atmesta. Tai veikiau verčia manyti, kad ir pati Vakarų samprata Lietuvos jaunimo galvosenoje yra nevienalytė.

Taip jaunimo pažiūrose, apibrėžiančiose Vakarų sampratą, koegzistuoja gana prieštaringi požiūriai: iš vienos pusės — priešiškumas normų piršimui, iš kitos — tų normų perteklius. Gal kiek paradoksalu, bet atrodo, kad tie, kurie jaunųjų liberalų normas išjuokia, yra labiau vakarietiški, negu patys tų vakarietiškumo normų kūrėjai.

Lieka trečiasis šaltinis — tiesioginiai jaunų žmonių pasisakymai apie Vakarus. Čia galima aptikti keleta pagrindinių idėjų, liečiančių Vakarus: tai gyva tradicija bei „idealieji" Vakarai.

Jaunų žmonių laikysenoje atsispindintis polinkis į individualizmą nėra iš principo priešingas tradicijai. Jaunimo pasisakymuose galima aptikti užuominų, kad Europa dėl savo tradicijų jiems mielesnė už Ameriką. Iš kitos pusės, Katalikų bažnyčia dažnai kritikuojama kaip rigidiškų ir negyvų tradicijų įsikūnijimas, lyginant ją su gyvomis protestantų konfesijomis — šiuo atveju visai nesvarbu, pagrįsta tokia kritika ar ne. Išjuokdami senosios kartos obsesija praeitimi, jauni žmonės vistiktai ieško gyvos tradicijos. Europa asocijuojasi su gyvos tradicijos Vakarais.

Jau minėtame G. Beresnevičiaus straipsnyje *Naujajame židinyje* išreikštos mintys labai kontrastuoja su ligšiol aptartais Vakarų sampratos jaunimo galvosenoje bruožais ir veikiau primena senosios kartos tarpe paplitusį nepasitikėjimą Vakarais. Šio straipsnio autorius išreiškia tam tikro akademinio jaunimo rato nusistatymą Vakarų atžvilgiu. Beresnevičius tvirtina, kad visuomenės gerovė išnaikina dvasines paskatas, kad Vakaruose jau akivaizdi istorijos pabaiga, o gyvenimas „prėskas ir lėkštas". Tautinio identiteto erozija Europoje

grąsina sunaikinti paskutinius kilnius kūrybinius impulsus. Visa tai, kartu su gerovės visuomenės atėjimu, grasina ir Lietuvą paversti kultūrine dykviete. Akivaizdu, kad šie Beresnevičiaus pastebėjimai prieštarauja bendresniam Lietuvos jaunimo polinkiui į individualizmą, gyvenimą be kompleksų ir požiūrį, kad prieštaringus reiškinius reikia ne homogenizuoti ar nuo jų užsidaryti, bet toleruoti, iš jų pasišaipant. Todėl reikėtų atsakyti į klausimą, kuo tokios kraštutinės G. Beresnevičiaus išsakytos pažiūros remiasi.

Atsakymo būtų galima ieškoti, remiantis hipotetinėmis reakcijomis į praeitį. Dalis intelektualaus jaunimo dirbtinai suniveliuotai sovietinei socialinei struktūrai priešinosi, iškeldami dvasinės aristokratijos būtinybę. Griežtai kalbant, šios dvasinės aristokratijos propagavimas turbūt nėra vien tik reakcija, nes dvasingumo ir ypač inteligentijos kultas klestėjo ir tarybiniais laikais. Galbūt tiksliau kalbant — tai populiaraus ir elitinio dialogas, kuriam papildomus impulsus teikia populiarios kultūros plitimas bei savitas jaunų intelektualų savosios paskirties supratimas, paveldėtas iš inteligentijos mitų. Būtent šis išpūstas inteligento kaip dvasinio visuomenės lyderio vaidmens pasisavinimas bei tas faktas, kad pliuralistinių Vakarų modelis atmeta dvasinių tautą vedančių ir už ją kenčiančių inteligentų reikalingumą, iš dalies galėtų paaiškinti, kodėl atsiranda toks nusistatymas prieš Vakarus, kokį aptinkame Beresnevičiaus straipsnyje. Vakaruose kultūriniu lyderiu gali būti ir roko žvaigždė — šis faktas taip pat erzina egzaltuotas inteligentų-dvasinių vedlių aureoles sau užsidėjusius žmones. Tokių pop kultūros Vakarų perspektyva nukarūnuoja inteligentiją ir savo ruožtu suteikia prielaidas jų antivakarietiškiems nusistatymams.

Tad vulgarų egalitarizmą jaunieji intelektualai bando atsverti hierarchiškumo propagavimu; tarybinį tradicijų neigimą — pabrėžtinu tradicionalizmu; kontrastuojančią su tikrove ar net ją neigiančią ideologiją — organiškumu. Visos šios idėjos buvo sutapatintos su Vakarų tikrove ir tapo svarbia Vakarų sampratos dalies jaunimo tarpe dalimi, nors iš karto turėjo būti aišku, kad tokia samprata tėra tik nuosavų aspiracijų projektavimas.

Tačiau betarpiška Amerikos ir net Vakarų Europos patirtis labai disonuoja su taip susikurtu vos ne platoniškai hierarchiškų, tradicijai atsidavusių Vakarų įvaizdžiu. Visa tai atsispindi minėtame Beresnevičiaus straipsnyje. Tokia Vakarų patirtis atrodo keista todėl,

kad joje neaptinkama ne tik minėtos dvasinės aristokratijos, bet nėra nei vienprasmiško atsidavimo tradicijai, o aptinkama įvairovė sunkiai apibendrinama totalizuojančiomis sąvokomis. Kol šią patirtį apibendrinti po ranka neatsiranda nei tinkamų įvaizdžių, nei pajautos, Vakarų samprata suskyla į dvi dalis: tradicinius, gilios kultūros, „idealiuosius", Beresnevičiaus žodžiais tariant, Vakarus, ir šiuolaikinius Vakarus, lėkštus ir apgaubtus istorijos pabaigos migla. Visai suprantama, kad poreikis apibendrinti atsiremia į arčiausiai po ranka esančias sąvokas ir metaforas, o susikurtas idealas tampa parankiausiu vertinimo kriterijumi.

Idealiųjų Vakarų su jau suminėtais romantiškais atributais samprata esti pagimdyta nedialogiško kritiškumo — siekimo iš anksto apsibrėžti savo pažiūras ir toliau jų nemodifikuoti. Tai, kad kai kurie reiškiniai Vakaruose yra atgrasūs ar kontekstualiai neįvertinti, tampa daug platesnių neigiamų apibendrinimų šaltiniu ir trukdo užmegzti dialogą su tuo, kas yra vertinga, gražu ir vaisinga.

Iš *Naujojo židinio* reporterio pateiktos „idealiųjų Vakarų" idėjos galima padaryti vieną svarbią išvadą: tai, kad Vakarai net ir labai kritiškai nusiteikusiems intelektualams šiaip ar taip pasilieka lyg ir idealų šaltiniu — tokiais yra jei ne dabartiniai, tai bent praeities Vakarai — rodo, kad Vakarai jaunajai kartai bus pagrindiniu dialogo partneriu, kadangi diskusija su kiekvienu idealu neišvengiama jau vien todėl, kad reikia pagrįsti jo vertę. Iš to seka, kad jaunajai kartai atrodo atkris arba bent jau nebus vienintelė įsivaizduojama kita kiek slogesnė alternatyva — gėrio, grožio, kūrybiškumo ieškojimas tautos dvasioje ir jos praeityje, užsidarant nuo viso pasaulio. Todėl jaunų žmonių (šiuo atveju G. Beresnevičiaus) išsakyta Vakarų kritika yra iš esmės skirtinga nuo besąlygiško atsiribojimo nuo Vakarų ir iš principo nėra antivakarietiška — pirmuoju atveju yra pasiliekama „idealiųjų Vakarų" samprata ir todėl išlieka dialogo su jais galimybė.

Taip trijuose mano pasirinktuose Vakarų sampratos šaltiniuose glūdi viena kitai prieštaringos ir tarpusavyje konflikuojančios Vakarų sampratos dalys. Elgsenoje ir laikysenoje manifestuojamas polinkis į neideologiškumą ir daugelio kalbinių žaidimų toleravimą kertasi su kitos jaunimo dalies išpažįstama „idealiųjų Vakarų" idėja ar jaunųjų liberalų Vakarų sampratą lydinčiomis ideologinėmis normomis. Šis konfliktas iš dalies, kaip jau minėjau, atsiranda todėl, kad „idealiųjų Vakarų" samprata ar griežtai normatyvinis va-

karietiškumo nusakymas esti veikiau dalies jaunimo išviršine poza — jų elgsenoje ar laikysenoje aptinkamus Vakarų sampratos bruožus aš laikyčiau daug patikimesniais. Taip, mano nuomone, yra todėl, kad mąstymo susikurti įvaizdžiai, kurie yra interiorizuojami ir jau nesąmoningai pasireiškia laikysenoje, yra gyvybingesni.

Antroji, ne mažiau svarbi šių nesutapimų priežastis — pamažu nykstantis atskirtumo nuo Vakarų jausmas. Tas faktas, kad jaunimo dalis rodo internacionalinį susirūpinimą, tarkime, Tibeto laisve ar Bosnijos musulmonų likimu — tai yra, perima anksčiau išimtinai vakariečiams priskirtą visuomeninę laikyseną arba, kitaip tariant, pradeda veikti taip, kaip tikėjosi, kad vakariečiai elgsis Lietuvos nepriklausomybės atgavimo periodu — rodo, kad Lietuvos jaunimas pamažu pradeda identifikuotis su vakariečiais. Turint omeny, kad identifikacija su Vakarais nuolat stiprėja ir pastarieji nustoja būti kažkokių abstrakčių apmąstymų ar paviršutiniškų pastebėjimų objektu, galima suprasti, kodėl Vakarų samprata jaunimo tarpe tampa mažiau artikuliuota ir dėl to potencialiai prieštaringa.

Vytautas Adomaitis

NUO KINIJOS IKI VAKARŲ

Vytautas Kavolis, *Moralizing Cultures* (Lanham: University Press of America, 1993), 154 p.

Kavolio veikale analizuojamos įvairios istorinių civilizacijų moralinės struktūros. Šio veikalo probleminis židinys aprėpia pamatines analizuojamosios sferos sąvokas — nuo senovės Kinijos ir Indijos civilizacijų iki nūdienos Vakarų. Šitoks probleminis bei analitinis spektras yra itin teoriškai reikšmingas bei praktiškai vertingas dabarties moralinei savivokai. Iš jo paaiškėja, kad įvairių teorinių klystkelių, kuriais nueinama analizuojant moralių struktūras jų sąryšyje su įvairių bendruomenių kultūros plotmėmis, galima išvengti.

Naudodamasis kruopščiai, tiksliai sukonstruotu bei gerai patikrintu civilizacijų lyginimo metodu, Kavolis atskleidžia sąryšius

tarp, viena vertus, socialinių, kultūrinių, religinių bei moralinių procesų vidinės logikos ir, kita vertus, struktūrų, sudarančių palankias objektyvias — istoriškai svarstant — sąlygas įvairioms dabarties sandūroms, priešpriešoms ir paviršutiniškoms nesantaikoms išspręsti. Sykiu vertėtų atkreipti dėmesį į faktą, kad ši studija yra kaip reta analitiškai daugiamatė ir teoriškai talpi: joje kryžiuojasi įvairių civilizacijų struktūros ir simbolinės logikos. Žinoma, visa tai išplaukia iš paties studijos autoriaus nuoseklumo ir objektyvumo: vertinimo prielaidos, išvestos iš vienos kurios esą už kitas „pranašesnės" civilizacijos, šios knygos kontekste yra iš principo neįmanomos.

Dorovinančios kultūros skleidžiasi platesniuose civilizaciniuose rėmuose. Būtent juose ir paaiškėja, kad nė viena civilizacija nėra užvaldyta kokios nors vienos išskirtinės dorovinančios struktūros arba apskritai vienalypės civilizacinės plotmės — tiek bendruomeninės, tiek psichologinės; civilizacija yra tiesiog neįsivaizduojama be įvairių dorovinimo tipų: archaiškų, sakralinių bei sekuliarinių. Tokie dorovinimo tipai savo realiu poveikiu anaiptol nesireiškia kaip paprasčiausi elgesio taisyklių ar normų rinkiniai. Jų sandūrose ir atsiveria civilizacijos gyvybingumas bei susitarimo būtinybė. Sykiu jie gali būti tiesiogiai susiję su pavienių individų gyvenimo tikslais bei prasmės pojūčiu.

Aptariamajame veikale apstu diskusiją provokuojančių minčių, nurodančių civilizacijai iškylančius pavojus, kada joje išsikristalizuoja tarpusavyje konfliktuojančios ir vargiai gebančios koegzistuoti dorovinimo struktūros, viena kitą suvokiančios ir atmetančios kaip blogį, kurio sunaikinimas taptų vienintele tikrosios dorovės įsitvirtinimo sąlyga. Šiuo atveju autorius pabrėžia moderuojančio dorovinimo svarbą — pastarasis esti nuosaikus ir nekelia absoliučių reikalavimų.

Šis teorinis akcentas sugestijuoja prielaidą, kad tiek modernios, tiek archaiškos dorovinimo struktūros gerai veikia tik absorbuodamos jau egzistuojančias tradicijas. Kitaip tariant, revoliucingi dorovinimo procesai, pasišovę naujai perkurti tikrovę ir, vadinasi, viską pradėti nuo nulio, gali nesunkiai išvirsti į itin destruktyvius, nieko nesukuriančius ir niekur nevedančius veiksmus.

Autorius ne tik analizuoja ir lygina specifiniams dorovinimo tipams keliamus reikalavimus (sykiu atskleisdamas jų įtaigumą arba, priešingai, jų neadekvatumą bei nepankamumą) vienokiu ar

kitokiu būdu žūtbūt išspręsti kokią nors problemą: tarkim, kas geriau patenkintų moterų reikalavimus ar sėkmingiau išspręstų vaikų priežiūros problemas — konfucianizmas ar Vakarų krikščionybė; sykiu jis įžvelgia dorovinimo logikas bei eigas, kurias tektų pasirinkti nūdienos pasaulyje, susidedančiame iš visiems priimtinų ir visokeriopai įtakingų požiūrių, psichologinių bei praktinių poreikių ir bendruomeninių struktūrų.

Susiklosčius šitokiai padėčiai, vien sekuliarizuojančių moralių negali pakakti, kadangi tolydžio formuojasi tiek griežtos sakralinės moralės, tiek itin įtaigios moralės archaizacijos apraiškos. Nors praeityje tokių dorovinimo logikų ir eigų pakako žmogaus veiklai bei būklei doroviškai apibrėžti ir stabilizuoti, ateityje jos neišvengiamai sąlygos dramatiškus susidūrimus. Pasak studijos autoriaus, ateities žmonijos doroviniai poreikiai kryžiuosis ir sykiu balansuos tarp praktinio humanizmo ir mitologijų. Šios hipotezės pagrįstumą, žinoma, parodys ateitis.

Be jokios abejonės, Kavolio studija yra vienintelis tokio pobūdžio darbas, gebąs aprėpti beveik visas istoriniam bei teoriniam tyrimui žinomas ir prieinamas civilizacijas, jų bendruomeninę įvairovę, įvairialypes jų kultūras bei sąvokas, jų įvairiaplotmes simbolines bei sąvokines struktūras. Kultūringas ir šiuolaikiškas žmogus, siekiąs suprasti dabartinę savo dorovės būklę, lygiai kaip ir savo individualų santykį su dorovinančia kultūra, niekaip negali apeiti šio veikalo.

Tiek šioje studijoje iškeltosios problematikos, tiek pagaliau jos konceptualinio koherentiškumo, darbo struktūros ir net kompozicijos požiūriais Kavolio *Moralizing Cultures* neabejotinai iškyl pavyzdžiu, kaip apskritai turi būti rašomas mokslinis darbas. Žinoma, šis faktas tikrai nestebina visų tų, kurie pažįsta aptariamosios knygos autorių ir yra studijavę kitus jo darbus. Iš jo sulaukti ko nors kita yra paprasčiausiai neįmanoma. Ir vis dėlto nepateikti nė vieno klausimo perskaitytos knygos autoriui, reikštų tiek studijos sumenkinimą, tiek jos autoriaus įžeidimą. Tad siūlyte siūlosi keletas pastabų, kurios, tikiuosi, knygos skaitytojams padės atkreipti dėmesį į pamatinius teorinius šio veikalo sandus bei pagrindinius jo probleminius mazgus.

Visų pirma, vertėtų atkreipti dėmesį į faktą, kad beveik be išimties cituojamos tik „studijos apie" kitas (taip pat ir Vakarų) civi-

lizacijas bei apie jose aptinkamas dorovinančias kultūras. Šioje vietoje nenumaldomai kyla klausimas, ar šios studijos „iš tikro" pajėgia atverti tą gelminį kultūros reikšmių klodą, kuris slypi tiriamųjų kultūrų kalbose bei jomis sukurtoje ir parašytoje originaliojoje kultūrinėje kūrinijoje (pirmiausia jų fundamentaliuose raštijos paminkluose), ar jos tėra daugiau ar mažiau laisvos šių kultūrų interpretacijos. Tarkim, jei kalbama apie hinduizmą, ar nevertėtų cituoti pačios *Mahabharatos*, užuot citavus jos interpretatorius? Juk gerai žinoma, kad interpretatoriai anaiptol ne visada tarpusavyje sutaria įvairiais interpretuojamojo teksto klausimais. Jei surandamas būdas išvengti priešingų ir viena kitai prieštaraujančių interpretacijų, nepasirinkus vienos iš jų kaip „teisingos", turėtų būti parodytas tiek jis pats (t.y. minėtasis būdas), tiek jo ir originaliojo teksto sąryšis.

Antra, kyla klausimas, ar visos nuorodos — kaip elgtis — būtinai yra dorovinančios? Juk galima išskirti strategines veiklos taisykles, neturinčias jokios būtinai dorovinančios reikšmės. Kitaip tariant, ar dorovinantis diskursas ir jo implikuoti klausimai aptinkami minėtuosiuose originaliuose tekstuose, ar šis diskursas ir jo klausimai paprasčiausiai išvedami iš kitos civilizacijos, joje išsiskleidusių kultūrų, o po to tiesiog ekstrapoliuojami kitoms civilizacijoms, kitoms epochoms bei jų kultūroms? Dar apibrėžčiau kalbant, vertėtų laikytis metodologinio principo, kuriuo remiantis būtų galima aiškiai parodyti, jog eksplikuojamos sąvokos nėra tik vienos civilizacijos ir jos simbolinių struktūrų savastis. Suprantama, esama tendencijos remtis prielaida, kad mūsų supratimas galioja visiems ir yra bendro pobūdžio, nors tas bendrumas ir turįs savo variantus. Nepaisant to, vis dėlto reikėtų pagrįsti bendrąjį supratimo pobūdį, o sykiu ir įrodyti, kad šis bendrumas yra ne vienos civilizacijos primestas, o betarpiškai aptiktas originaliuose tekstuose bei jų studijose.

Trečia, kai kurios aptariamajame veikale vartojamos sąvokos prašyte prašosi būti „privestos" iki aiškumo ir apibrėžtumo ribos, idant būtų galima pademonstruoti jų implikuojamą „tikrąją" išvadą. Pavyzdžiui, svarstant absoliutų dorovinimą, t.y. absoliučią struktūrą, kyla klausimas, ar ji tik kovos su kitomis struktūromis, ar, nesitenkindama tuo, paskatins nuolatinę anarchiją ir nepaliaujamą naikinimą visko, kas nėra absoliutu — neapeinant ir jos pačios išpažinėjų, o sykiu ir jų „nepakankamo" aktyvumo bei netobulo gyvenimo būdo. Kitais žodžiais tariant, tai, kas vienoje plotmėje

teigia save esant absoliučia tvarka, kitoje plotmėje (kad ir, tarkim, siekyje šią absoliučią tvarką nepriekaištingai įgyvendinti) gali virsti viso labo tik nepaliaujamu anarchizmu. Juk gerai žinoma, kad anarchistai save laikė aukščiausios moralės atstovais, nors šioji aplinkybė visai anarchistų veiksmų logikai anaiptol netrukdė ilgainiui paneigti savo pačių skelbtus moralinius principus, o galiausiai ir virsti visiška jų priešybe.

Algis Mickūnas

METMENIMS aukojo:

200 dol.
Dr. Vladas Kaupas
150 dol.
Aldona ir Horstas Žibai
100 dol.
Saulė ir Donatas Šatai
50 dol.
Sofija ir Silvestras Slavickai

Redaguoja: Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania 17013

Redakcijos bendradarbiai: Egidijus Aleksandravičius, Algirdas Titus Antanaitis, Leonidas Donskis, Mykolas Drunga, Aušra-Marija Jurašienė, Zina Katiliškienė, Violeta Kelertienė, Algirdas Landsbergis, Ilona Gražytė Maziliauskienė, Icchokas Meras, Algis Mickūnas, Romas Misiūnas, Kostas Ostrauskas, Alina Staknienė, Donatas Šatas, Rimvydas Šilbajoris, Vincas Trumpa, Bronius Vaškelis, Tomas Venclova, Albertas Zalatorius, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: Danas Lapkus

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Ramūnas Korsakas, Rūta Mėlinskaitė, Regimantas Tamošaitis, Vytautas Vepštas

Administracija: Marija Paškevičienė
306 55th Place
Downers Grove, IL 60516

Viršelio projektas: Vytautas O. Virkau

Kaina: Pavienio numerio — $8.00. Prenumerata metams (du numeriai) — $15.00. Kanados ir užsienio prenumeratoriai prašomi siųsti čekius JAV valiuta.

Leidžiami AM & M Publications nuo 1959 m. dukart per metus.

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Published by AM & M Publications, Non-profit Organization.
ISSN 0543-615X

ALp(LKA)1742
1994, Nr.67